

פירוש רש"י על משלי לימוד משותף

להורדת הקובץ	להצטרפות לקבוצה	קישור למפגשי ה-זום
https://drive.google.com/file/d/19MYhWKzm-MG1pmQ8L4b_uW7qpy5vzFt7/view?usp=drivesdk	https://chat.whatsapp.com/FZ6Dcu8slbU5sSZo8SLZW5	https://orot-ac-il.zoom.us/j/5430838567?pwd=VIITN2I4VTJLaDQ0UXRZSDkvcWxlQT09
		

תוכן

1	מפגש 1 כד סיוון תשפב
1	פרק א פסוקים א-ז
2	פשוטו של מקרא
2	פתיחה
2	הקבלות ספרותיות במקרא
2	פירוש רש"י
2	מהו משל?
2	"להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידתם" (ו)
2	המשל החשוב ביותר
2	איתור סיום פסוקי הפתיחה לספר
3	מפגש 2 א תמוז תשפב
3	פרק א פסוקים ח-ט
3	פשוטו של מקרא
3	פסוקים ח-ט - יחידה שלימה
3	למה מצמידים את המוסר לאב ואת התורה לאם?
4	פירוש רש"י
5	פרק א פסוקים י-יט
6	פשוטו של מקרא
6	פירוש רש"י
6	חטאים
6	רש"י מיישב אמירות משונות
6	משל הרשת
6	"כִּן אֲרָחוֹת כָּל-בָּצֵעַ בָּצֵעַ אֶת-נַפְשׁ בְּעָלָיו יִקָּח" (יט)
7	מפגש 3 ח תמוז תשפב
7	פרק א פסוקים כ-לג
8	פשוטו של מקרא
9	למה החכמה דווקא בחוץ ולא בפנים?
9	למה החכמה פונה דווקא לפתיים ולא לחכמים?
9	תקבולת חסרה בפסוק לג
9	פירוש רש"י
9	מהיכן מדברת החכמה?
10	"וַיֹּאכְלוּ מִפָּרִי דֶרֶכָם" (לא) - רשע ורע לו
11	מפגש 4 טו תמוז תשפב
11	פרק ב פסוקים א-יא
12	פשוטו של מקרא
12	יראת ה' דורשת לימוד מעמיק
12	הקדמת הרמח"ל למסילת ישרים
12	תקבולות ספרותיות בקטע
12	דרכו של המלבי"ם
13	"לְנֹצֵר אֲרָחוֹת מִשֶּׁפֶט וְדֶרֶךְ חֲסִידוֹ יִשְׁמֶר" (ח)
13	מזמרה תשמר עליך (יא)
13	פירוש רש"י
14	"ואסובר"
15	מפגש 5 כב תמוז תשפב
15	פרק ב פסוקים יב-כב
16	פשוטו של מקרא
16	חלוקת הפיסקה לחלקים
16	הפרת הברית
16	"למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמר" - לפנים משורת הדין
17	פירוש רש"י
17	הפולמוס היהודי נוצרי
17	פירוש המילה "נלוז"
18	משל האשה הזרה
19	פירוש המילה "רפאים"
19	פירוש המילה "ארץ"
20	מפגש 6 כט תמוז תשפב, אור לר"ח מנחם-אב
20	פרק ג פסוקים א-יב
21	פשוטו של מקרא
21	ההבדל בין "ארך ימים" ובין "שנות חיים" (ב)
21	ההבדל בין "חֶסֶד" ובין "אֱמֶת" (ג)
21	"בְּעֵינֵי אֱ-לֹהִים וְאָדָם" (ד)
21	ההבדל בין חכמה ובין בינה
22	"בְּכָל-דְּרָכֶיךָ דַּעְהוּ" (ו)
22	פירושי מילים
22	פירוש רש"י
22	כבד את יהוה מהונך - מכל מה שחונך (ט)
24	מפגש 7 ה אלול תשפב
24	פרק ג פסוקים יג-יח
24	פשוטו של מקרא

24	חכמה ותבונה
24	פירוש המילה חרוץ (פסוק יד)
25	"אֶרֶךְ יָמִים בְּיָמֶיהָ בְּשִׂמְאוּלָהָ עָשָׂר וְכָבוֹד (פסוק טז)
25	עֲזָרְתִּים הָיָא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתַמְכִּיָּה מֵאֲשֶׁר (פסוק יח)
25	פירוש רש"י
25	בימינה, בשמאלה
25	רעיון לפרשת שופטים
27	מפגש 8 אי"ה, יב אלול תשפב
27	פרק ג פסוקים יט-לה
28	פשוטו של מקרא
29	פירוש רש"י
30	מפגש 9 כ אלול תשפב
30	פרק ד פסוקים א-ט
31	פשוטו של מקרא
31	"מוסר", "חכמה" ו"בינה"
31	לקח
31	מדרש פסיקתא זוטריתא (מדרש "לקח טוב")
31	פירוש רש"י
32	מפגש 10 ב חשוון תשפג
32	פרק ד פסוקים ייט
33	פשוטו של מקרא
33	פירוש רש"י
33	בְּלִקְתָּךְ לֹא יֵצֵר צַעֲדָךְ
34	מפגש 11 ט חשוון תשפג
34	פרק ה פסוקים א-כג
36	פשוטו של מקרא
36	פירוש רש"י
38	מפגש 12 טז חשוון תשפג
38	פרק ו פסוקים איט
40	פשוטו של מקרא
40	פירוש רש"י
41	מפגש 13 כג חשוון תשפג
41	פרק ו פסוקים כ-לה
43	פשוטו של מקרא
44	פירוש רש"י
45	מפגש 14 כט חשוון תשפג
45	פרק ז פסוקים א-כז
47	פשוטו של מקרא
48	פירוש רש"י
49	מפגש 15 ז כסלו תשפג
49	פרק ח פסוקים איא
50	פשוטו של מקרא
50	פירוש רש"י
51	מפגש 16 אי"ה, י"ד כסלו תשפג
51	פרק ח פסוקים יב-כא
52	פשוטו של מקרא
52	פירוש רש"י
53	מפגש 17 כ"א כסלו תשפג
53	פרק ח פסוקים כב-לו
54	פשוטו של מקרא
54	פירוש רש"י
55	מפגש 18 ה' טבת תשפג
55	פרק ט פסוקים איח
56	פשוטו של מקרא
57	פירוש רש"י
58	מפגש 19 י"ב טבת תשפג
58	פרק י פסוקים אי
59	פשוטו של מקרא
60	פירוש רש"י
61	מפגש 20 י"ט טבת תשפג
61	פרק י פסוקים יא-כא
62	פשוטו של מקרא
63	פירוש רש"י
64	מפגש 21 כ"ו טבת תשפג
64	פרק י פסוקים כב-לב
65	פשוטו של מקרא
66	פירוש רש"י
67	מפגש 22 ד' שבט תשפג
67	פרק יא פסוקים א-טו
68	פשוטו של מקרא

69	פירוש רש"י
71	מפגש 23 י"א שבט תשפג
71	פרק יא פסוקים טז-לא
72	פשוטו של מקרא
74	פירוש רש"י
75	מפגש 24 י"ח שבט תשפג
75	פרק יב פסוקים א-יג
76	פשוטו של מקרא
76	פירוש רש"י
78	מפגש 25, 26 ב', ט' אדר תשפג
78	פרק יב פסוקים טו-כח
80	פשוטו של מקרא
80	פירוש רש"י
81	מפגש 27 י"ז אדר תשפג
81	פרק יג פסוקים א-יג
82	פשוטו של מקרא
83	פירוש רש"י
84	מפגש 28 כ"ד אדר תשפג
84	פרק יג פסוקים יד-כד
85	פשוטו של מקרא
85	פירוש רש"י
88	מפגש 29 א' ניסן תשפג
88	פרק יד פסוקים א-י
89	פשוטו של מקרא
89	פירוש רש"י
90	מפגש 30 כ"ב ניסן תשפג
90	פרק יד פסוקים יא-יט
91	פשוטו של מקרא
91	פירוש רש"י
92	מפגש 31 כ"ט ניסן, אור לר"ח אייר תשפג
92	פרק יד פסוקים כ-לה
93	פשוטו של מקרא
93	פירוש רש"י
94	מפגש 32 כ' אייר תשפג
94	פרק טו פסוקים א-טו
95	פשוטו של מקרא
96	פירוש רש"י
97	מפגש 33 כ"ז אייר תשפג, אור ליום ירושלים
97	תהלים קכב – לכבוד של ירושלים
98	פשוטו של מקרא
99	פירוש רש"י
100	מפגש 34 י"ב סיוון תשפג
100	פרק טו פסוקים טז-לג
101	פשוטו של מקרא
102	פירוש רש"י
103	מפגש 35 אי"ה, י"ט סיוון תשפג
103	פרק טז פסוקים א-טו
104	פשוטו של מקרא
105	פירוש רש"י
106	מפגש 36 כ"ו סיוון תשפג
106	פרק טז פסוקים טז-לג
107	פשוטו של מקרא
108	פירוש רש"י
109	מפגש 37 אי"ה ג' תמוז תשפג
109	פרק טז פסוקים טז-לג (רש"י)
109	פשוטו של מקרא
109	פירוש רש"י
110	מפגש 38 י"ז תמוז תשפג
110	פרק יז פסוקים א-טו
112	פשוטו של מקרא
113	פירוש רש"י
114	מפגש 39 אי"ה, כ"ג תמוז תשפג
114	פרק יז פסוקים טז-כח
115	פשוטו של מקרא
115	פירוש רש"י
116	מפגש 40 אי"ה, ?? ???? תשפג
116	פרק ? פסוקים ??-??
116	פשוטו של מקרא
116	פירוש רש"י
117	מפגש 41 אי"ה, ?? ???? תשפג

117	פרק יח פסוקים ??-??
119	פשוטו של מקרא
119	פירוש רש"י
120	מפגש 42 אי"ה, ?" ?" ?" תשפג
120	פרק ? פסוקים ??-??
120	פשוטו של מקרא
120	פירוש רש"י
121	מפגש 43 אי"ה, ?" ?" ?" תשפג
121	פרק ? פסוקים ??-??
121	פשוטו של מקרא
121	פירוש רש"י
122	מפגש 44 אי"ה, ?" ?" ?" תשפג
122	פרק ? פסוקים ??-??
122	פשוטו של מקרא
122	פירוש רש"י
123	מפגש 45 אי"ה, ?" ?" ?" תשפג
123	פרק ? פסוקים ??-??
123	פשוטו של מקרא
123	פירוש רש"י
124	מפגש 46 אי"ה, ?" ?" ?" תשפג
124	פרק ? פסוקים ??-??
124	פשוטו של מקרא
124	פירוש רש"י
125	מפגש 47 אי"ה, ?" ?" ?" תשפג
125	פרק ? פסוקים ??-??
125	פשוטו של מקרא
125	פירוש רש"י
126	מפגש 48 אי"ה, ?" ?" ?" תשפג
126	פרק ? פסוקים ??-??
126	פשוטו של מקרא
126	פירוש רש"י
127	מפגש 49 אי"ה, ?" ?" ?" תשפג
127	פרק ? פסוקים ??-??
127	פשוטו של מקרא
127	פירוש רש"י
128	מפגש 50 אי"ה, ?" ?" ?" תשפג
128	פרק ? פסוקים ??-??
128	פשוטו של מקרא
128	פירוש רש"י
129	נספחים
129	נספח 1
129	פירוש רש"י למשלי, ליסה פרדמן, ירושלים תשע"ט עמ' 33-34

פרק א פסוקים א-ז

(א) משלי - כל דבריו דוגמות ומשלים; מִשַּׁל התורה - באשה טובה, ומִשַּׁל העובדי עבודה זרה באשה זונה.

[א] מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֶן-דָּוִד
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל:

(ב) לדעת חכמה ומוסר - המשלים האלו אמר להודיע לבריות שיהיו עמלים בתורה, שהיא חכמה ומוסר ובינה.

[ב] לְדַעַת חֲכָמָה וּמוֹסֵר
לְהַבִּין אֱמָרֵי בִינָה:

(ג) צדק ומשפט ומשרים. צדק - צדקה מממונו, ומשפט - לשפוט אמת, ומשרים - היא הפשרה, דרך חלק ומישור, שוה לזה ולזה.

[ג] לְקַחַת מוֹסֵר הַשֶּׁבֶל
צֶדֶק וּמִשְׁפָּט וּמִשְׁרִים:

(ד) לתת לפתאים ערמה - משלים אלו אמר קהלת לקנות בהם הפתאים - ערמה, לנער - דעת; וגם לנער, המנוער מכל למוד, שלא למד עדיין כלום - מוזימה, מחשבת עצה.

[ד] לְתֵת לַפְתָּאִים עֲרָמָה
לְנַעַר דַּעַת וּמוֹזְמָה:

(ה) ישמע חכם - המשלים הללו. ויוסף - על חכמתו. לקח - למוד. חכם - זה בעל השמועה. ונבון - מוסיף על ידיעת חכם, שידוע להבין דבר מתוך דבר ומוסיף על שמועתו.

[ה] יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסֵף לֶקַח
וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה:

(ו) להבין משל ומליצה - שיתנו לב להבין במקראות שני הדרכים: המשל והמליצה; שיבינו את מה המשיל למליצה. ואף מן המליצה לא יסורו לבם, שגם היא צריכים להבין. כשאמר "להצילך מאשה זרה" ו"נכריה" (מש' ב, טז) - על עבודה זרה נאמר; הרי המשל. ואף המליצה שהוציא משלו בלשון 'אשה' - הֵבֵן בה והזהר מאשה זונה. דברי חכמים וחידותם - דורשי רשומות: מקרא מלא וחסר, רמז, דמיון וחידה.

[ו] לְהַבִּין מִשַּׁל וּמְלִיצָה
דְּבָרֵי חֲכָמִים וְחִידוֹתָם:

(ז) יראת יי' ראשית דעת - עד כאן פירש לצורך מה עשה שלמה הספר הזה, ועתה מתחיל הספר: יראת יי' ראשית דעת - היא תרומת עיקר הדעת והיא תהיה לך הראשונה לדעת. לפני חכמתך הקדם ליראה את יוצרך, והיא תתן בלבך לעשות בחכמה ובדעת, כי האוילים, אשר אינם יראים את יי' הם בוזים את החכמה ואת המוסר.

[ז] יִרְאַת ה' רֵאשִׁית דַּעַת
חֲכָמָה וּמוֹסֵר אֱוִילִים בָּזוּ:

פ

פשוטו של מקרא

פתיחה

ספר משלי הוא ספר משלים של שלמה המלך, שנאמר (א א): "מְשָׁלֵי שְׁלֹמֹה בֶן-דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל".

הקבלות ספרותיות במקרא

כל הפסוקים בהם אנו עוסקים היום, למעט (אול) הפסוק הראשון, בנויים מבחינה ספרותית בצורה של שתי צלעות מקבילות.

מבנה זה יכול, באופן עקרוני, להתפרש בשתי דרכים:

(1) הפסוק כופל את דבריו לצורכי הדגשה ויופי המליצה, אולם תוכן הדברים זהה בשתי הצלעות.

(2) הפסוק אומר שני דברים שונים בתוכנם, אך מעמיד אותם זה לצד זה משיקולים שונים. אין לקבוע מראש איזו מבין שתי הדרכים נכונה ולכן יש לבחון כל פסוק ופסוק לגופו של עניין.

פירוש רש"י

מהו משל?

בלשוננו משל הוא סיפור דמיוני המבטא רעיון מן המציאות (אלגוריה). על פי הגדרה זאת, לכל 'משל' יש 'נמשל'.

אמנם בלשון התנ"ך 'משל' הינו ביטוי כולל לדבר חכמה.

אכן, גם בתנ"ך ובפרט בספר משלי רבים מן המשלים נאמרים בדרך של אלגוריה, שנאמר:

"לְהַבִּין מֶשֶׁל וּמְלִיצָה דְּבָרֵי חֲכָמִים וְחִידָתָם" (ו)

אלא שיש לשים לב להגדרות שעשויות לבלבל: מה שקרוי בפינוי 'משל' קרוי בפי שלמה 'מליצה'; מה שקרוי בפינוי 'נמשל' קרוי בפי שלמה 'משל' (רש"י א ו). ובמילים אחרות: "להבין משל ומליצה" משמעו בלשוננו "להבין את הנמשל ואת המשל".

מכל מקום, פסוק ו מלמד אותנו שיעור קצר בחוקי הלשון. כמו כן, דבריו של רש"י בביאור פסוק זה הינם מעין הקדמה קצרצרה לפירושו לספר משלי כולו (ראה על כך בהרחבה בנספח א).

המשל החשוב ביותר

רש"י הראשון בספר משלי אומר כך:

"משלי – כל דבריו דוגמות ומשלים. משל התורה באשה טובה ומשל העובדי גלולים באשה זונה".

רבים הם המשלים. אולם "המשל" (בה' הידיעה. כלומר: החשוב והמרכזי מבין כולם) הוא המשל שעושה הקבלה בין אשה לבין עבודה. זאת ככל הנראה הסיבה לכך שרש"י פתח את דבריו בהבאת משל זה, עוד בטרם נאמר המשל בפסוקים עצמם.

האשה החוקית משולה לתורה – אשה אחת ויחידה אליה ישנה נאמנות מוחלטת.

האשה הזונה משולה לעבודה זרה – אשה מזדמנת ומתחלפת ללא כל מחויבות כלפיה.

איתור סיום פסוקי הפתיחה לספר

על פי המסורה - הפרשייה מסתיימת בסוף פסוק ז.

אמנם רש"י (בתחילת פסוק ז) מבאר שהפתיחה הסתיימה בסוף פסוק ו, ואילו גוף הספר מתחיל כבר מתחילת פסוק ז.

פרק א פסוקים ח-ט

(ח) שמע בני מוסר אביך - מה שנתן הקדוש ברוך הוא למשה בכתב ועל פה. אמך - אומתך, כנסת ישראל; כמו "מה אמך לביאה" (יח' יט, ב); והם דברי סופרים, שחדשו והוסיפו ועשו סייגים לתורה.

[ח] שְׁמַע בְּנֵי מוֹסֵר אָבִיךָ
וְאַל-תִּטֵּשׁ תּוֹרַת אֲמִיךָ:

(ט) לוית חן - חבור של חן הם לראשך, כלומר: התורה והמוסר יהיו לראשך לוית חן, וכענקים של עדי זהב יהיו לגרורותיך - לצואריך. ועל שם שהקנה עשויה טבעות טבעות, קורא הצואר בלשון רבים.

[ט] כִּי לֹוִית חֵן הֵם לְרֹאשְׁךָ
וְעֲנָקִים לְגִרְוֹתֶיךָ:

פשוטו של מקרא

פסוקים ח-ט - יחידה שלימה

על פי פירוש "דעת מקרא" שני פסוקים אלו הם יחידה שלימה (שהרי לאחר מכן בפסוק י באה המילה "בני", שהיא מסמנת פתיחת יחידה חדשה).

למה מצמידים את המוסר לאב ואת התורה לאם?

חיפוש בפרוייקט השו"ת אחר הביטוי "מוסר אביך" (או הטיית דומות שלו) מראה שמשלי מייחס את ה"מוסר" אל האב בארבע מקומות שונים. כלומר זה לא במקרה שהמוסר מיוחס דווקא לאב.

אומר רס"ג (הובא ב"דעת מקרא" עמ' ג הע' 2):

"דרך העברים לייחס שני דברים לשני בני אדם והכוונה שהם יחד... וכך כאן... שניהם מתייחסים אל האב ואל האם... שמע בני אל מוסר אביך ואמך ותורתם אל תטש"

בדומה לכך, גם ר' יוסף כספי אומר שאין לחפש טעם בשאלות מעין אלו (ר' יוסף כספי - פירוש נוסף):
"(ח) שמע בני מוסר אביך - בזה יתחיל שלמה לצוות ולהזהיר לנו או לבנו. ודרך העברי על צד מליצת השיר לומר: אביך ואמך. ואמר באחד: מוסר, ובאחת: תורת, ואין בזה טעם שלא יתכן חלופו, כי כל זה והדומה לו מטבע האפשרי, אין בו טבע הכרחי. ומי שישתדל לתת בזה והדומה לזה טעם, הוא כסיל".

כלומר, לדעתם אין סיבה מיוחדת למה המוסר מיוחס דווקא לאב ולא לאם.

פירוש רש"י

רש"י מבאר פסקה זאת בדרך משל:
 מוסר = תורה שבכתב ותורב שבעל-פה.
 אביך = הקב"ה שנתן למשה את ה"מוסר".
 תורת = "דברי סופרים שחדשו והוסיפו ועשו סייגים לתורה".
 אמך = כנסת ישראל.

על פי דרכו של רש"י, ברור לחלוטין שה"מוסר" שייך דווקא ל"אב" ו"תורה" שייכת דווקא ל"אם".

דבריו של רש"י מיוסדים על התלמוד הבבלי במסכות ברכות (דף לה עמוד ב):
אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בַּר פִּפְא:

כָּל הַנִּהְנֶה מִן הָעוֹלָם הַזֶּה בְּלֹא בְרָכָה כְּאִילוֹ גּוֹזֵל לְהַקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְכִנְסָת יִשְׂרָאֵל
 שְׁנֶאֱמַר (משלי כח כד): "גּוֹזֵל אָבִיו וְאִמּוֹ וְאֹמֵר אֵין פֶּשַׁע חָבֵר הוּא לְאִישׁ מְשֻׁחִית".
 וְאֵין "אָבִיו" אֵלָּא הַקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׁנֶאֱמַר: "הֲלֹא הוּא אָבִיךָ קִנְיָךְ"
 וְאֵין "אִמּוֹ" אֵלָּא כִנְסַת יִשְׂרָאֵל, שְׁנֶאֱמַר: "שְׁמַע בְּנִי מוֹסֵר אָבִיךָ וְאַל תִּטּוֹשׁ תּוֹרַת אִמְךָ".

אמנם רש"י מרחיב את מה שנאמר בגמרא. הגמרא רק ציינה כי אביך זה הקב"ה ואמך זה כנסת ישראל ואילו רש"י מפרש את המושגים "מוסר" ו"תורה" כך שיתאימו מבחינת ההקשר המלא של הפסוק, למה שצויין בגמרא (ייתכן שהיה לרש"י מקור נוסף שעל פיו פירש "מוסר" ו"תורה". צריך לערוך חיפוש. מכל מקום זה לא מובא בגמרא כאן).

פרק א פסוקים י-יט

(י) חטאים – חוטאים. אל תבא – אל תאבה להם. (יא)
נארבה לדם – לשפוך דם. נצפנה – לשון "מארב" (יהו' ח,
ט). נצפנה לנקי חנם – הכתוב אומר שצפינתם לנקי –
חנם הוא.

[י] בְּנִי
אִם-יִפְתּוּךָ חֲטָאִים
אֶל-תִּבָּא:

[יא] אִם-יֹאמְרוּ
לָכֵה אֲתָנּוּ
נֶאֱרָבָה לָדָם
נִצְפְּנָה לְנָקִי חֲנָם:

(יב) נבלעם – לנקיים כשהם חיים. כשאול – הבולע כל
גוף שלם. ותמימים – אינו לשון 'צדיקים', אלא מלשון
שְׁלָמִים: נבלעם כשהם שלמים, כאדם היורד בתוך הבור
כשהוא שלם; כלומר: בעודם בעשרם נהרגם, ונידש
נכסיהם.

[יב] גִּבְלָעֵם כְּשֹׂאֵל חַיִּים
וְתַמִּימִים כְּיֹרְדֵי בֹר:

[יג] כָּל-תּוֹן יִקַּר נִמְצָא
נִמְלֵא בְּתֵינוּ שָׁלָל:

(יד) גורלך תפיל בתוכנו – אם תרצה תחלוק, או אם
תרצה יהיה בשותפות. כיס אחד יהיה לכולנו – ביחד.

[יד] גֹּרְלְךָ תִּפֹּל בְּתוֹכֵנוּ
כִּיס אֶחָד יִהְיֶה לְכָלֵנוּ:

[טו] בְּנִי אֶל-תִּלְךָ בְּרֶרֶךְ אֲתָם
מִנֶּע רִגְלֶךָ מִנְּתִיבָתָם:

(טז) לרע ירוצו – לרעת עצמם הם רצים, ואינם יודעים
לתת לב לדבר.

[טז] כִּי רִגְלֵיהֶם לָרַע יִרְצוּ
וַיִּמְהָרוּ לְשֹׁפְדֵיהֶם:

(יז) כי חנם מזורה הרשת – כי העופות הרואות חטים
וקטניות מזורים על הרשת – חנם הוא בעיניהם, שאינם
מכירים על מה היא נזרת, ויורדין בה ואוכלין.

[יז] כִּי-חֲנָם מְזֹרֶה רֶשֶׁת
בְּעֵינֵי כָל-בֶּעַל כְּנָף:

(יח) והם לדמם יארובו – והציידים יארובו לדמם של
עופות.

[יח] וְהֵם לְדָמָם יֶאֱרָבוּ
לְצַפְּנוּ לְנַפְשָׁתָם:

(יט) כן ארחות כל בוצע בצע – גוזל גזילה; נאה ונחמד
היא לו, וחנם היא לו (ראה לעיל, יז), וסופו – את נפש
בעליו יקח – נפש עצמו, שנעשה עכשיו בעל הממון
שגזל מחבירו.

[יט] כֵּן אֲרָחוֹת כָּל-בֹּצֵעַ בֹּצֵעַ
אֶת-נַפְשׁ בְּעָלָיו יִקַּח:

פ

פשוטו של מקרא

בפיסקה זאת משכנעים את ה"בן" (הקורא/השומע) שלא להתפתות לחבור לאנשים רשעים.

פירוש רש"י

חֲטָאִים

רש"י מפרש: חוטאים (ולא: מעשים רעים).
נראה שכך הם כללי הדקדוק (כאשר יש דגש באות ט').
מזכיר את הויכוח בין ר' מאיר לבין ברוריה בעניין הפסוק "ייתמו חטאים מן הארץ, ורשעים עוד אינם".

רש"י מיישב אמירות משונות

קשה לומר שאנשים (אפילו רשעים) יאמרו בפה מלא:

"נִצְפָּנָה לְנֶקִי חָנָם" (יא)

"גְּבֻלָּעַם... תְּמִימִים בְּיִרְדֵי בֹר" (יב).

רש"י מיישב זאת -

"נִצְפָּנָה לְנֶקִי חָנָם" - הכתוב אומר זאת (ולא הרשעים עצמם במפורש).

"גְּבֻלָּעַם... תְּמִימִים" - ניקח בשלמות את ממונם (תמים משמעו כאן שלם, ולא צדיק). פירוש זה של רש"י מתחזק לאור ההקבלה בפסוק יב:

"גְּבֻלָּעַם בְּשָׂאֹל חַיִּים" - כמו השאול שבולע בשלימות.

"וְתְּמִימִים בְּיִרְדֵי בֹר" - כך הרשעים אומרים שיבלעו ממון הזולת בשלימות.

משל הרשת

[יז] כִּי־חָנָם מִזְרָה הָרֶשֶׁת

בְּעֵינֵי כָל־בָּעַל כֶּנֶף:

רש"י מסביר שהעופות מתפתים למזון המפוזר ("מזורה") על הרשת והם חושבים שהוא נמצא שם "חנם", כלומר: הוא נמצא שם במקרה. אך אין זה נכון - זוהי מלכודת עבורם.

מעניין לחשוב כלפי מי משל זה נאמר (כלפי ה"תמימים", כלפי "בני", אולי אף כלפי ה"חטאים").

"כֹּן אֲרָחוֹת כָּל־בָּצֵעַ בָּצֵעַ אֶת־נַפְשׁ בְּעֵלְיוֹ יִקַּח" (יט)

"את נפש בעליו יקח - נפש עצמו, שנעשה עכשיו בעל הממון שגזל מחבירו".

נראה מדבריו של רש"י שהכוונה היא שהגזל משול לרוצח אשר לוקח מהגזל את דמיו (ממונו).
אמנם ניתן לפרש שהגזל הוא זה אשר משחית את נפשו של עצמו, ואולי אף רש"י רמז לכך באומרו "נפש עצמו".

פרק א פסוקים כ-לג

(כ) חכמות בחוץ תרונה - הרי חכמותיה של תורה בחוצותיה תועקנה להזהירכם לסור אליהם. ומה הן חוצותיה? בתי מדרשות. ברחובות - במקום שמרחיבין אותה. כך דרש רבי תנחומא (תנ"ב בחוקותי ד).

(כא) בראש הומיות תקרא - במקום שהיא נשמעת ונכרזת, שם היא קוראת ואומרת ענין שלמטה: "עד מתי פתאים" וגו' (פס' כב). בפתחי שערים - הם מקום ישיבת הזקנים.

(כב) פתים - המתפתים על ידי מסיתים ומינים. תאהבו פתי - 'הסתה', שם דבר ל"פתיות" (מש' ט, יג), כמו "כלי" (במ' יט, יז); "קרי" (וי' כו, כא); "שפי" (במ' כג, ג).

(כד) נטיתי ידי - לרמוז להם לסור אלי, כאדם המרמוז לחבירו בידו ונוטה ידו אליו, לסור אליו.

(כה) ותפרעו - ותבטלו. כל עצתי - שיעצתי לגדל אתכם בעולם.

(כז) כשואה - כענן העולה פתאום. כסופה - 'טורבילון' בלעז. יאתה - יבא.

(כח) ישחרונני - יבקשוני.

[כ] חכמות בתוץ תרנה
ברחבות תתן קולך:

[כא] בראש הומיות
תקרא
בפתחי שערים בעיר
אמריה תאמר:

[כב] עד-מתי
פתים תאהבו פתי
ולצים לצון חמדו להם
וכסילים ישנאו דעת:

[כג] תשובו לתוכחתי
הנה אביעה לכם רווחי
אודיעה דברי אתכם:

[כד] יען קראתי ותמאנו
נטיתי ידי ואין מקשיב:

[כה] ותפרעו כל-עצתי
ותוכחתי לא אביתם:

[כו] גם-אני באידכם אשחק
אלעג בקבא פחדכם:

[כז] בבא (כשאוהו) [כשואהו] פחדכם
ואידכם כסופה יאתה
בקבא עליכם צרה וצוקה:

[כח] אז יקראנני ולא אענה
ישחרנני ולא ימצאנני:

[כט] תחת כי-שנאו דעת

וַיִּרְאֵת ה' לֹא בָחֶרָו:

[ל] לֹא־אָבִי לַעֲצָתִי
נֶאֱצַו כָּל־תּוֹכְחָתִי:

(לא) מפרי דרכם - הפירות שאוכלים בחייהם בצרות המוצאות אותם, והקרן שמורה להם בגיהנם.

[לא] וַיֹּאכְלוּ מִפְּרֵי דֶרֶכָם
וּמִמַּעֲצוֹתֵיהֶם יִשְׁבְּעוּ:

(לב) משובת פתים - את אשר לבם שובב. ושלות כסילים תאבדם - לפי שרואים הרשעים שהם מצליחים, נדבקים ברעתם ואינם חוזרין.

[לב] כִּי מְשׁוּבַת פְּתִים תִּהְיֶה
וְשִׁלּוֹת כָּסִילִים תֵּאֱבָדֶם:

(לג) ישכן בטח - בעולם הזה. ושאנן - לעולם הבא. מפחד רעה - מדינה של גהינם. ושאנן - ויהי שליו ושקט. ושאנן - לשון עתיד, לכן נקוד פתח.

[לג] וְשָׁמַע לִי יִשְׁכֵּן בְּטָח
וְשָׁאֲנֵן מִפְּחַד רָעָה:

פ

פשוטו של מקרא

באופן כללי מדובר כאן על החכמה המשמיעה את קולה בחוצות על מנת לתת מוסר בפתיים.

שער העיר (כא) - הוא מקום מרכזי שכולם נפגשים בו. למה לערך המטבע קוראים "שער"? כי בעבר היו מחליפים את המטבעות בשער העיר.

ותפרעו (כה) - כמו "כי פרוע הוא". שבירת הסדר הטוב.

"איד" (כו) - יום פורענות. חז"ל השתמשו במילה "איד" כדי לכנות חגים של עובדי עבודה זרה (משנה בתחילת מסכת עבודה זרה). ייתכן שזה כדי לבטא את הריחוק מן הימים הללו.

פתי (כב) - אדם שמתפתה ונגרר בקלות נקרא "פתי". לאו דווקא אדם תמים.

שואה (כז) - המילה שואה על פי רש"י משמעותה "ענן העולה פתאום". בלשון המודרנית זה הפך להיות ביטוי לאסון כבד ביותר.

למה החכמה דווקא בחוץ ולא בפנים?

צריך לדעת שבימי קדם לא היו מרכזי לימוד (לא בענייני חול וגם לא בענייני קודש). הרעיון של "בית מדרש" שכה מוכר לנו הוא עניין שהתפתח בסביבות תקופת בית שני. בעבר היה מקובל לומר את דברי החכמה ברחובות העיר. (ראה עוד בהמשך פירושו של רש"י בעניין זה).

למה החכמה פונה דווקא לפתיים ולא לחכמים?

מדובר כאן באנשים שברמה הבסיסית הולכים בכיוון לא טוב. אנשים "חכמים" או "צדיקים" הם גם ככה כבר "בכיוון הנכון" ונראה שהדברים כאן כלל לא מופנים אליהם. עוד יש לשים לב להגשה כאן (פסוק כט) - כמו גם בתחילת הפרק (פסוק ז) - שהבסיס לחכמה הוא יראת ה'. כלומר, המעשים הטובים והישרים הם הבסיס גם לחכמה ובלי הבסיס אין טעם לחכמה. נראה אם כן שדברי המוסר בפסוקה זאת מכוונים לאלו אשר הבסיס אצלם אינו טוב ועל כך באה התוכחה.

תקבולת חסרה בפסוק לג

וְשִׁמְעָ לִי - יִשְׁכַּן-בְּטַח
וְ[שומע לי] - [יהיה] שְׁאֵנָן מְ[פני]פָּחַד רָעָה :

פירוש רש"י

כעת נעיין בדברי רש"י. כבר ראינו שרש"י מתרחק לפעמים מהפשט, ובפרט בספר משלי.

מהיכן מדברת החכמה?

"ומה הן חוצותיה? בתי מדרשות" (כ) - החכמה מדברת ממקום שבו נמצאים החכמים, הלא זה בית המדרש. אנו רואים כאן פירוש שהוא שונה מפשוטו של מקרא ואף הפוך ממנו. כך גם באופן דומה: "יעקב איש תם יושב אהלים" - לפי הפשט הכוונה לרועה צאן, אך חז"ל דרשו זאת שממית עצמו באהלה של תורה - בבית מדרשם של שם ועבר.

ואם דבריה של החכמה נשמעים בבית המדרש ולא מחוצה לו, אזי יוצא, שדווקא החכמים הם אלו ששומעים את החכמה ואילו הפתיים, אשר הדברים מכוונים אליהם, כלל לא שומעים את דברי התוכחה ולכן הם אובדים בדרכם הרעה, כפי שנאמר בהמשך הפסוקים.

"ותפרעו - ותבטלו.

כל עצתי - שיעצתי לגדל אתכם בעולם" (כה) - החכמה רוצה לגדל את האדם ולרומם אותו אך האדם מבטל ("פורע") זאת.

"וַיֹּאכְלוּ מִפְּרֵי דֶרֶכָם" (לא) - רשע ורע לו

"הפירות שאוכלים בחייהם בצרות המוצאות אותם, והקרן שמורה להם בגיהנם".

כאן מדובר על "רשע ורע לו". כלומר הרשע משלם על מעשיו הרעים גם בעולם הזה וגם בעולם הבא. זאת בשונה ממקומות אחרים, שבהם חז"ל דנים במקרים של "רשע וטוב לו".

"רשע וטוב לו", וכן "צדיק ורע לו" זה מצב הפוך. התנ"ך כידוע דן בכך בספר איוב וכן הגמרא מתמודדת עם הסוגיה הזאת, עד כדי כך שיש דעות בגמרא האומרות: "שכר מצווה בהאי עלמא - ליתא" והשכר הוא רק בעולם הבא. מכל מקום, כאן מתוארת מציאות פשוטה יותר שמתאימה גם לפשט הפסוקים שמופיעים רבות בתורה בעניין שכר ועונש.

עוד יש לזכור, כי כאשר מדברים על השכר בעולם הזה, לא תמיד מדברים דווקא על "עושר" גשמי, אלא מושג זה כולל בתוכו גם את ה"אושר" במובן הרחב. כלומר, השכר בעולם הזה מתבטא פעמים רבות בדברים כמו סיפוק וכדומה ולא דווקא בעושר גשמי.

פרק ב פסוקים א-יא

(א) בני אם תקח אמרי – בני תהיה אם תקח אמרי.

[א] בְּנֵי

אִם־תִּקַּח אֲמָרִי

וּמִצְוֹתַי תִּצְפֹּן אֶתְךָ:

(ב) להקשיב לחכמה – לעסוק בתורה.

[ב] לְהִקְשִׁיב לַחֲכָמָה אֲזַנְךָ
תִּשָּׂא לְבָבְךָ לְתַבּוּנָה:[ג] כִּי אִם לְבִינָה תִקְרָא
לְתַבּוּנָה תִתֵּן קוֹלְךָ:[ד] אִם־תִּבְקֹשֶׁנָּה כַּכֶּסֶף
וְכַמְטָמוֹנִים תַּחֲפֹשֶׁנָּה:(ה) אז תבין יראת יי' – מוסב על ענין שלמועלה, שאמר
"כי אם לבינה תקרא" (פס' ג).

[ה] אֲזִי תִבִּין יִרְאֵת ה'

וְדַעַת אֶל־לִהְיִים תִּמְצָא:

(ו) כי יי' יתן חכמה – הא למדת שגדולה היא, שהרי
נתנה מפיו הקדוש ברוך הוא, לכך אתה צריך לקנותה.[ו] כִּי־ה' יִתֵּן חֲכָמָה
מִפִּי וְדַעַת וְתַבּוּנָה:(ז) יצפון לישרים תושיה – גנוה הקדוש ברוך הוא אצלו
(ראה תנח' לך לך יא) עשרים ושישה דורות עד שנתנה
לדור המדבר (ראה ב"ר א, ד, י). מוגן להולכי תום – יצפון
מוגן להולכי תום, כלומר: והיא תהיה לך למגן.[ז] (וּצְפֹן) [יִצְפֹּן] לַיֹּשְׁרִים תוֹשִׁיָּה
מִגֹּן לְהֹלְכֵי תֹם:(ח) לנצור ארחות משפט – שעל ידה ינצרו ארחות
משפט, והוא דרך חסידיו ישמור – שלא יכשלו.[ח] לְנַצֹּר אֲרָחוֹת מִשְׁפָּט
וְדֶרֶךְ חֲסִידָיו יִשְׁמֹר:[ט] אֲזִי תִבִּין צֶדֶק וּמִשְׁפָּט
וּמִיֹּשְׁרִים כָּל־מַעֲגַל־טוֹב:[י] כִּי־תִבּוֹא חֲכָמָה בְּלִבְךָ
וְדַעַת לְנַפְשֶׁךָ יִנָּעַם:(יא) מזמנה תשמור עליך – התורה תשמור עליך (ראה
ממ"ש ב, יא).[יא] מִזְמָנָהּ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ
תַּבּוּנָה תִּנְצֹרָכָה:

פשוטו של מקרא

גם הפרק הזה מדבר בשבח החכמה והמעלות הטובות.

יראת ה' דורשת לימוד מעמיק

המילה **אם** מופיעה שלוש פעמים (א,ג,ד) ולאחר מכן "**אז** תבין יראת ה'" (ה) וכן "**אז** תבין צדק ומשפט" (ט). כלומר: כדי להיות ירא שמים, צריך להעמיק בחכמה. זה לא עניין אינטואיטיבי.

הקדמת הרמח"ל למסילת ישרים

הרמח"ל בהקדמה למסילת ישרים מצטט פסוקים אלו ומרחיב בעניין זה את הדיבור: "הוא מזה שאמר שלמה (משלי ב ד): אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה'. אינו אומר אז תבין פילוסופיה, אז תבין תכונה, אז תבין רפואה, אז תבין דינים, אז תבין הלכות, אלא אז תבין יראת ה'. הרי לך, שלהבין היראה צריך לבקש אותה ככסף ולחפש אותה כמטמונים. הדי איפוא במה שמלומד לנו מאבותינו ובמה שמפורסם אצל כל בן דעת דרך כלל. או, הנמצא זמן לכל שאר חלקי העיון ולעיון הזה לא יהיה זמן. למה לא יקבע אדם לעצמו עתים לפחות להסתכלות הזו אם מוכרח הוא בשארית זמנו לפנות אל עיונים או אל עסקים אחרים".

תקבולות ספרותיות בקטע

כפי שאמרנו במפגש הראשון, תקבולות ספרותיות יכולות להשתמש במילים נרדפות אך לא תמיד זה כך. לפעמים פירוש המילים שונה. כמו כן, יש מצב ביניים - שבו המילים הן בעלות משמעות כללית וזהה אך עם הבדל בעוצמת הרעיון שהן מבטאות. נראה כעת כמה דוגמאות שניתנות להתפרש כך.

פסוק א - ההבדל בין לקחת ובין לצפון - לקחת זה דבר סתמי. לצפון זה מעיד על משהו יקר ערך.

פסוק ב - ההבדל בין חכמה לתבונה. גם כאן ניתן לומר, שהתבונה היא מדרגה מעל החכמה.

דרכו של המלבי"ם

המלבי"ם (רבי מאיר ליבוש בן יחיאל מיכל גיינז) כתב פירוש הקרוי "ביאור המילות" ובפירוש זה הוא טורח לבאר את המשמעות המדויקת של כל מילה.

סבתא שושנה הביאה את פירושו של המלבי"ם על פסוק ב:

"לחכמה, לתבונה - התבאר (א' ב') שהחכמה לא תודע רק ע"פ הקבלה, והבינה יבין האדם מעצמו".

על פי זה החכמה והתבונה הן שני עניינים שונים. חכמה היא מאת ה' ואילו בינה נובעת מתוך האדם.

באופן דומה המלבי"ם מבחין בין "אמרי"-מצוותי" (א), "בינה"-תבונה" (ג) וכן הלאה.

נראה שיש כאן שיטת פירוש שמניחה כי המילים במקרא בוודאי לא נכתבו סתם ואף לא נכתבו ליפי המליצה. לכן יש להתעכב ולהבין את המשמעות המדויקת של כל מילה.

אכן יש להעיר, כי דרך זאת בפירוש המקרא היא קרובה יותר לדרש ואילו מפרשים הנצמדים לפשוטו של מקרא בלבד, מקבלים על פי רוב את הכפילות כעניין מקובל שאין צורך להתעכב עליו.

"לִנְצֹר אֲרָחוֹת מִשֹּׁפֵט וְדֹרֵךְ חֲסִידוֹ יִשְׁמֹר" (ח)

מי שומר על מי?

נראה לפרש האדם שומר על המשפט וה' שומר על החסידים (אך רש"י בהמשך פירש אחרת).

מִזְמָה תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ (יא)

מִזְמָה היא מילה שעברה שינוי לשוני. בעברית המודרנית זוהי מילה שלילית. אך בעברית המקראית זוהי מילה חיובית שמשמעה: לשקול את צעדיך, לתכנן. (כך למשל גם המילה "גחיד" בארמית שהוא בעלת משמעות חיובית של צחוק ובעברית המודרנית משמעה זלזול).

מי שומר על מי?

לפי הפשט - ה"מזימה", כלומר שיקול הדעת, היא אשר תשמור על האדם.

ניתן אולי לפרש (בשינוי הניקוד) שהכוונה היא: יראת ה' תשמור עליך מ-זימה, כלומר: שיראת ה' (או התורה) היא תבלין ליצר הרע (ורש"י מפרש אחרת. בהמשך).

פירוש רש"י

"(א) בני אם תקח אמרי - בני תהיה אם תקח אמרי".

מילה אחת של רש"י מוסיפה משמעות רבה.

"(ב) להקשיב לחכמה - לעסוק בתורה".

להקשיב - לעסוק. רש"י לוקח מילה "פאסיבית" ומכניס בה משמעות "אקטיבית".

"(ה) אז תבין יראת יי' - מוסב על ענין שלמעלה, שאמר "כי אם לבינה תקרא" (פס' ג).

רשי מפנה מפסוק ה ("אז") לפסוק ג ("אם").

אכן גם בפסוק ד מופיע המילה "אם". ייתכן שרש"י התכוון להפנות לפסוקים ג-ד ביחד.

"(ז) יצפון לישרים תושיה - ..."

לפי רש"י, התושיה היא התורה שהקב"ה שמר עליה עד למתן תורה, שבו נתנה לישראל.

[ח] לִנְצֹר אֲרָחוֹת מִשֹּׁפֵט וְדֹרֵךְ חֲסִידוֹ יִשְׁמֹר:

לפי רש"י - התורה שומרת על ארחות המשפט והקב"ה שומר על הצדיקים. (שונה מהפשט אשר הצענו בהתחלה).

"מזימה" (פסוק יא) היא על פי רש"י התורה.

"ואסובר"

היות ונשארו מספר דקות, קובי גור אריה הביא דבר מעניין לגבי נוסח הכתובה - עכשיו יש הפסקה בעונת החתונות. אני תמיד מתרגש דווקא מקריאת הכתובה, כי עם כל הרומנטיקה, חז"ל לא התבלבלו וידעו שבסוף הקשר מבוסס על חוזה משפטי. שירי ואני היינו לפני שבועיים בחתונה ואחד מהרבנים שהקריא את הכתובה הסביר כך:

"ואפליח ואזון ואפרנס ואכלכל ואסובר".

מה פירוש המילה הארמית "ואסובר"? "סבר פנים". זאת לא דרשנות. זה התרגום. הבעל חייב לכלה לכל אורך חייו סבר פנים יפות

יש עוד פירוש יותר דרשני - להשתית את הבית על אדני הסברה והשכל. ועוד פירוש - הכוונה "לדעת (לסבור) את האשה", כלומר: להבין את אישיותה לעומק. (ראה עוד על כך [בקישור הזה](#)).

פרק ב פסוקים יב-כב

(יב) מאיש מדבר תהפכות – הם המינים המסיתים את ישראל לעבודה זרה ומהפכים את התורה לרעה.

[יב] לְהַצִּילָהּ מִדֶּרֶךְ רָע
מֵאִישׁ מְדַבֵּר תִּהְפֹּכֹת:

[יג] הַעֲזֹבִים אֲרָחוֹת יֵשֶׁר
לִלְכֹת בְּדַרְכֵי-חֶשֶׁד:

[יד] הַשְׂמָחִים לַעֲשׂוֹת רָע
יִגְּלוּ בְּתִהְפֹּכֹת רָע:

[טו] אֲשֶׁר אֲרָחֲתִיהֶם עֲקָשִׁים
וְנִלְוִים בְּמַעֲגָלוֹתָם:

[טז] לְהַצִּילָהּ מֵאִשָּׁה זָרָה
מִנְכַּרְיָה אִמְרִיָּה הַחֲלִיקָה:

[יז] הַעֲזֹבֶת אֱלֹף נְעוּרֶיהָ
וְאֶת-בְּרִית אֱלֹהֶיהָ שָׁכַחָה:

[יח] כִּי שָׁחָה אֶל-מֹות בֵּיתָהּ
וְאֶל-רַפָּאִים מַעֲגִלְתִּיהָ:

[יט] כָּל-בָּאִיהָ לֹא יִשׁוּבוּן
וְלֹא-יִשְׁיִגּוּ אֲרָחוֹת חַיִּים:

[כ] לִמְעַן תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים
וְאֲרָחוֹת צַדִּיקִים תִּשְׁמָר:

(טו) ונלוזים במעגלותם – כל לשון 'נלוז' לשון 'עקמימות' הוא, שבכל מקום הוא סמוך ל'עקש' (ראה מש' ד, כד), ו'עקש' הוא לשון 'עקום', כמו שנאמר "ומעקשים למישור" (יש' מב, טז). ונלוזים במעגלותם – הם עקומים בדרכיהם המקולקלים.

(טז) מאשה זרה – כנסיא של עבודה זרה, והיא המינות. ולא יתכן לומר, שלא דבר אלא על המנאפת ממש, כי מה שבחה של תורה שאמר כאן להצילך מאשה זרה ולא מעבירה אחרת? אלא מצוה זו עבודה זרה, שהיא פריקת עול של כל המצות.

(יז) העוזבת אלוף מנעוריה – במינים ישראל נאמר, בנביאי הבעל המסיתים "אלוף נעורי" (יר' ג, ד). בישראל כתיב, והוא ברית יי' שקבלו התורה בברית, והללו דרכי האומות למדו מהם.

(יח) כי שחאה אל מות ביתה – מוסב על "להצילך" וגו' (לעיל, טז); כי תבא אל ביתה, ישח ומחליק כמדרון היורד אל מות. והתורה תשמור עליך מנפילה זו; הרי דבר גדול הוא לך. רפאים – נרפים מדרך הטוב ונעזבים מאין סומך, עד שנופלים בגהינם.

(יט) לא ישובון – יקשה בעיניהם לפרוש ממנה ולחזור בהם.

(כ) למען תלך – מוסב על המקרא שלמעלה "להצילך מדרך רעה" (ראה פס' יב), למען הוליכך בדרך טובים.

[כא] כִּי־יִשְׁרִים יִשְׁכְּנוּ־אָרֶץ
וְתִמְיָמִים יִתְּרוּ בָהּ:

(כא) כי ישרים ישכנו ארץ - לעולם הבא. יותרו בה -
כשירדו רשעים לגהנום.

[כב] וְרָשָׁעִים מֵאָרֶץ יִכְרְתוּ
וּבִזְנוֹתֵיהֶם יִסְחוּ מִמֶּנָּה:

פ

פשוטו של מקרא

לאחר שבפיסקה הקודמת דובר בשבח החכמה, פיסקה זאת מדברת על הדברים השליליים מהם החכמה מצילה את האדם.

תְּהִפּוּת (פסוק יב ופסוק יד) -

המילה "תְּהִפּוּת" מופיעה גם בפסוק יב וגם בפסוק יד. בספר משלי היא מופיעה עוד לפחות שבע פעמים.

מעבר לכך - נראה שהמילה אינה מצויה בכל התנ"ך כולו, למעט הפסוק בפרשת האזינו (דברים לב כ): "כִּי דֹר תְּהִפּוּת הָמָּה בָּנִים לֹא־אֵמָן בָּם".

אָרְחֵתֵיהֶם, מַעְגְּלוֹתָם (טו) -

מילים מקבילות בשתי הצעות בפסוק. אפשר לפרש אותן כמילים נרדפות שמשמען: דרך (במובן הרחב).

חלוקת הפיסקה לחלקים

ניתן לחלק את הפיסקה לשלושה חלקים מרכזיים, על פי המילים אשר מסמנות את תחילתו של כל חלק. שני החלקים הראשונים (יב-טו, טז-יט) הם מקבילים זה לזה - שניהם פותחים באותה מילה ("להצילך") וחולקים לפחות ארבע מילים משותפות. החלק השלישי הוא מסכם את התכלית ("למען") של כל הפיסקה ואף של הפרק כולו. (כאשר נגיע לפירושו של רש"י נראה את שלושת החלקים בטבלה).

הפרת הברית

חגית דורף - אני רואה בפסקה הזאת עיסוק רב בעניין של האמון. הפרת האמון משולה לעזיבה. וזה מתקשר גם לפסוק: "כָּל־בְּאִיָּה לֹא יִשׁוּבוֹן" (ביטוי לעזיבה מוחלטת). זה מזכיר גם את הברית בין העם ובין הארץ. הפסוקים כאן מזכירים לי מאוד את פרשת והיה אם שמוע. חוזר כאן הנושא של שכר ועונש.

"לְמַעַן תֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים וְאֶרְחוֹת צְדִיקִים תִּשְׁמֹר" - לפני משורת הדין

סבתא שושנה ציינה בהקשר לפסוק זה את הסיפור הבא (תלמוד בבלי בבא מציעא פג א):

רבה בר בר חנן שכן פועלים להוביל חביות יין והפועלים פשעו ושברו את החביות בזמן עבודתם. לקח להם את מעיליהם כתשלום על הנוק. הלכו ואמרו זאת לרב. אמר רב לרבה בר בר חנן: תן להם בחזרה את מעיליהם. אמר לו: וכי כך הוא הדין? אמר לו: כן, שנאמר: "לְמַעַן תֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים". נתן להם את מעיליהם בחזרה. אמרו לו

הפועלים: עניים אנו ועבדנו כל היום ורעבים אנו. אמר רב לרבה בר חנן: לך ותן להם את שכרם. אמר לו: וכי כך הוא הדין? אמר לו: כן, שנאמר: "וְאַחֲרֵיכֵן צָדִיקִים תִּשְׁמַר". וראה גם [ברמב"ן על דברים ו יח](#) בעניין הפסוק "ועשית הישר והטוב".

פירוש רש"י

הפולמוס היהודי נוצרי

"(יב) מאיש מדבר תהפוכות – הם המינים וכו' " ניתן להבין שרש"י מכוון לבני דורו אשר התפלמסו עם הנצרות. וכן בפסוק יז, מבאר רש"י: "במינים ישראל נאמר", דהיינו ביהודים מומרים - תופעה קשה שבני דורו של רש"י התמודדו איתה כחלק מהפולמוס היהודי-נוצרי.

פירוש המילה "נלוז"

"(טו) ונלוזים במעגלותם – כל לשון 'נלוז' לשון 'עקמימות' הוא וכו' " "נלוז" לפי רש"י פירושו "עקום". ההוכחה של רש"י היא שתמיד המילה נלוז באה בצמוד למילה עיקש [שפירושה הוא: עקום]. חיפשנו את המילה "נלוז" במקרא. מצאנו ארבע מופעים שלה: [להשלים] לא מצאנו את המילה "עיקש" במופעים אלו. מה שכן, מצאנו על פי שתי הקבלות נוספות, שנלוז מפיע בפסוקים אלו בתור ההפך של "ישר". המהדיר של רש"י הפנה גם לפסוק במשלי ד כד: "הָסֵר מִמֶּךָ עֲקָשׁוֹת פֶּה וּלְזוֹת שְׁפָתַיִם הִרְחֵק מִמֶּךָ" (וגם שם רש"י מפרש "עיקשות" ו"לזות" במשמע של עקמימות). [יש לערוך חיפוש יותר מדויק ולציין את הממצאים]

משל האשה הזרה

"(טז) מאשה זרה – כנסיא של עבודה זרה, והיא המינות וכו' "

יש להתעכב על הפסוק הזה כי רש"י ציין אותו ודיבר עליו כבר בתחילת פירושו (רש"י א א, רש"י א ו). כאן רש"י מבאר את הפסוק ומדגיש כי **לא יכול להיות שפסוק טז הוא כפשוטו**. אילו נפרש את הפסוק כפשוטו, אזי באותה מידה היה אפשר לומר: "להצילך מגניבה", "להצילך מנקמה", או כל ציווי אחר, ומדוע לומר שהתורה מצילה דווקא מניאוף? ! לכן, חייבים לומר שמדובר כאן בעבודה זרה, שהיא עזיבה מוחלטת של כל התורה ולא רק של במצווה בודדת.

אכן נראה שפסוקים טז-יט הינם משל, אשר הנמשל שלהם התבאר לפני כן בפסוקים יב-טו, אשר ניתן לקרוא אותם במקביל, כך:

משל	נמשל
<p>[טז] לְהַצִּילְךָ מֵאִשָּׁה זָרָה מִנְּכַרְיָה אֲמָרִיָּה הַחֲלִיקָה :</p> <p>[יז] הַעֲזֹבֶת אֱלֹוֹף נְעוּרֶיהָ וְאֶת־בְּרִית אֱלֹהֶיהָ שָׁכַחָה :</p> <p>[יח] כִּי שָׁחָה אֶל־מִנֹּת בֵּיתָהּ וְאֶל־רָפָאִים מַעְגְּלֹתֶיהָ :</p> <p>[יט] כָּל־בָּאֶיָּה לֹא יִשׁוּבוּן וְלֹא־יִשְׁיגוּ אַרְחוֹת חַיִּים :</p>	<p>[יב] לְהַצִּילְךָ מִדֶּרֶךְ רָע מֵאִישׁ מְדַבֵּר תַּהֲפֻכּוֹת :</p> <p>[יג] הַעֲזֹבִים אַרְחוֹת יִשְׂרָאֵל לְלֶכֶת בְּדֶרֶךְ־חֲשָׁד :</p> <p>[יד] הַשְׁמָחִים לַעֲשׂוֹת רָע יִגְלִלוּ בְּתַהֲפֻכּוֹת רָע :</p> <p>[טו] אֲשֶׁר אַרְחוֹתֶיהֶם עֲקָשִׁים וַיִּנְלֹזִים בְּמַעְגְּלוֹתָם :</p>
	<p>[כ] לִמְעַן תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים וְאַרְחוֹת צַדִּיקִים תִּשְׁמַר :</p> <p>[כא] כִּי־יִשְׁרִים יִשְׁכְּנִי־אֶרֶץ וַתִּמְיָמִים יִוָּתְרוּ בָּהּ :</p> <p>[כב] וְרָשָׁעִים מֵאֶרֶץ יִכְרְתוּ וּבִגְדֵיהֶם יִסְחוּ מִמֶּנָּה :</p>

לאור זאת מובנים דבריו של רש"י בהמשך:

"(יח) כי שחחה אל מות ביתה – מוסב על "להצילך" וגו' (לעיל, טז) וכו' ."

"(כ) למען תלך – מוסב על המקרא שלמעלה "להצילך מדרך רעה" (ראה פס' יב) וכו' ."

כלומר:

פסוק יח הוא הסבר לפסוק טז במסגרת המשל.

פסוק כ ("למען תלך בדרך טובים") הוא הסבר לפסוק יב ("להצילך מדרך רע") במסגרת הנמשל.

פירוש המילה "רפאים"

רְפָאִים - על פי רש"י, נרפים מדרך הטוב עד שנופלים בגהינם.
כך למשל גם בישעיהו כו יד: "מֵתִים בְּלִיַּחֲיוֹ רְפָאִים בְּלִי־קָמוֹ" - רפאים מקביל למתים.
אנו רואים במקרא רפאים גם בהקשר של ענקים וגם בהקשר של מוות.

פירוש המילה "ארץ"

(כא) "בִּי־יִשְׂרָאֵל יִשְׁכְּנוּ־אֲרָץ" - לא העולם הזה, אלא העולם הבא.

פרק ג פסוקים א-יב

[א] בְּנֵי תוֹרָתִי אֶל־תִּשְׁכַּח
וּמִצְוֹתַי יִצָּר לִבָּהֶם:

(ב) אורד ימים וגו' ושלום יוסיפו לך - תורתי ומצותי
(ראה לעיל, א).

[ב] כִּי אֶרְךָ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים
וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ:

[ג] חֶסֶד וְאֱמֶת אֶל־יַעֲזֹבְךָ
קִשְׁתָּם עַל־נִגְרוֹתֶיךָ
כְּתָבָם עַל־לִוְחַ לִבָּהֶם:

[ד] וּמִצָּא־חֵן וְשִׁכְל־טוֹב
בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:

(ה) בטח ביי' (בנוסחנו: אל יי') - ופזר מעותיך לבקש
לך רב ללמוד ממנו, ואל בינתך אל תשען.

[ה] בְּטַח אֶל־ה' בְּכָל־לִבָּהֶם
וְאֶל־בִּינְתָךְ אֶל־תִּשְׁעֶן:

[ו] בְּכָל־דְּרָכֶיךָ דַּעֲתוּ
וְהוּא יַיָּשֶׁר אֶרְחֹתֶיךָ:

(ז) אל תהי חכם בעיניך - להיות מואס בדברי מוכיחך.

[ז] אֶל־תְּהִי חָכָם בְּעֵינֶיךָ
יֵרָא אֶת־ה' וְסוֹר מֵרַע:

(ח) רפאות תהי לשרך - החכמה. שרך - כמו "שררד"
(שה"ש ז, ג), וזהו טיבורך. ושקוי לעצמותיך - הוא
המוח, כענין שנאמר "ומוח עצמותיו ישוקה" (איוב כא,
כד).

[ח] רַפְאוֹת תְּהִי לְשָׁרְךָ
וְשִׁקוֹי לְעֲצָמוֹתֶיךָ:

(ט) מהונך - מכל מה שחננד, אפילו מקול ערב: אל
תקרי מהונך אלא 'מגרונד'. ומראשית - אלו תרומות
ומעשרות.

[ט] כִּבְיָד אֶת־ה' מִהוֹנֶךָ
וּמֵרֵאשִׁית כָּל־תְּבוּאָתְךָ:

[י] וּמִלֶּאֱזוֹ אֶסְמִיךָ שְׁבַע
וְתִירוֹשׁ יִקְבִּיךָ יִפְרֹצוּ:

פ

[יא] מוֹסֵר ה' בְּנֵי אֶל־תִּמְאָס
וְאֶל־תִּקְיָן בְּתוֹכָהֶן:

(יא) מוסר יי' בני אל תמאס – אם יבואו עליך יסורין,
יהיו חביבין עליך (ראה תנח' יתרו טז). ולא תקוע –
מלשון "קצתי בחיי" (בר' כז, מו).

[יב] כִּי אֶת אֲשֶׁר יֵאָהֵב ה' יוֹכִיחַ
וְכָאֵב אֶת־בֶּן יִרְצֶה:

(יב) וכאב את בן ירצה – שרוצה בבנו להטיב לו
ויפייסוהו לאחר שמכהו בשבת, כן יערב לך הטובה אחר
המכה.

פשוטו של מקרא

יש לנו כאן מסגרת הפותחת במילה "בני" ומסיימת במשפט "וכאב את בן ירצה".
(בדומה לכך, הקטע הבא מתחיל ומסתיים במילים: "אשרי... מאושר").

ההבדל בין "אֶרְךְּ יָמִים" ובין "שְׁנוֹת חַיִּים" (ב)

מה ההבדל בין אורך ימים ובין שנות חיים?

אורך ימים זה נתון יבש על ציר הזמן.

שנות חיים זה אומר שהשנים הינן משמעותיות.

וכן (בראשית מז ח) כאשר שאל פרעה את יעקב:

"כַּמָּה יָמִי שָׁנִי חַיִּיד?"

יעקב ענה כך:

מבחינת ציר הזמן - "יָמִי שָׁנִי מְגוּרֵי שְׁלֵשִׁים וּמֵאָת שָׁנָה".

אולם - "מֵעַט וְרַעִים הָיוּ יָמִי שָׁנִי חַיִּי וְלֹא הִשְׁיֵגוּ אֶת יָמִי שָׁנִי חַיִּי אֲבֹתִי בְיָמֵי מְגוּרֵיהֶם".

כלומר: לא זכיתי להשיג בשנות קיומי את מה שאבותיי זכו להשיג.

ההבדל בין "חֶסֶד" ובין "אַמֶּת" (ג)

המלבי"ם מבאר מה ההבדל בין חסד ובין אמת:

"דוב דברי התורה נכללים בחסד ואמת, שהמצות ורובם באים על חסד שבין אדם לחברו.

והאמונות והדעות נכללים במדת אמת, שיאמין באמתיות הנודעים ע"י התורה".

"בְּעֵינַי אֶל־לֵהִים וְאָדָם" (ד)

לא רק לעשות את הדבר הנכון, אלא לדאוג לכך שגם בעיני שאר בני האדם זה ייראה טוב.

כמו (במדבר לב כב): "וְהִיָּיתָם נִקְיִים מֵה' וּמִשָּׂרָאֵל".

ההבדל בין חכמה ובין בינה

"בִּטָּח אֱלֹהֵי בְּכָל־לֶבֶד וְאֶל־פִּינֶתֶד אֶל־תִּשְׁעֶן" (ה)

אל תסמוך על חכמתך האנושית אלא קבל את החכמה מאת ה' וסמוך על מצוותיו.

אמרנו לעיל (ב ב) שהמלבי"ם מפרש ש"חכמה" היא מאת ה' ש"בינה" זה חכמה אנושית. וכך הוא אומר גם כאן:

"כי החכמה לא תושג אל האדם ע"י בינתו רק היא נתונה מאלהים... ולא יסמוך על בינתו כלל".

ולכן גם (פסוק ז) "אֶל־תִּהְיֶה חָכָם בְּעֵינֶיךָ" - כי החכמה היא לה' בלבד.

"בְּכָל־דֶּרֶךְ דָּעָהוּ" (ו)

לשאוף לכך שבכל פעולה שאתה עושה, תחשוב על הקב"ה.
זוהי מדרגה גבוהה מאוד בעבודת ה' (ראה משנה תורה לרמב"ם הלכות דעות פרק ג הלכה ג).

פירושי מילים

"רְפָאוֹת תִּהְיֶה לְשִׁרְךָ" (ח) - "שרך" בשין ימנית. כמו: שאר בשר.

"כִּבְד אֶת־ה' מְהֻנָּד" (ט) - "מהונד" - מתוך ההון (הממון) שלך (וראה ברש"י בהמשך).

"יִקְבֶּיךָ" (י) - "יקב" מלשון נקב.

"מוֹסֵר יְהוָה בְּנֵי אֱלֹהִים וְאֵל־תִּקְלָץ בְּתוֹכָהֶם" (יא) - "מוסר" במקרה זה מלשון ייסורים (ולא מלשון דרך הישר). מקביל למילה "תנוכה".

פירוש רש"י

"בְּטַח אֶל־ה' בְּכָל־לֵבְךָ" (ה) - תשקיע ממון על מנת ללמוד תורה מפי רב, ואל תסמוך על חכמתך האישית.

"רְפָאוֹת תִּהְיֶה לְשִׁרְךָ" (ח) - "שרך" - טבורך. כמו הפסוק בשיר השירים (ז ג) "שִׁרְךָ אֶגֶן הַסֶּהַר אֶל יַחֲסֵר הַמִּצֵּג".

"כִּי אֵת אֲשֶׁר יֵאָהֵב יְהוָה יוֹכִיחַ וְכָאֵב אֶת־בֶּן יִרְצֶה" (יב) -

"(יב) וכאב את בן ירצה - שרוצה בבנו להטיב לו ויפייסוהו לאחר שמכּוּ בשבט, כן יערב לך הטובה אחר המכה".

אב המכה את בנו כדי לחנכו, הרי הוא מפייס את הבן לאחר מכן. כך אנו צריכים להתבונן בייסורים הבאים עלינו ולא למאוס בהם.

כִּבְד אֶת־יְהוָה מְהֻנָּד - מכל מה שחננד (ט)

"(ט) מהונד - מכל מה שחננד, אפילו מקול ערב: אל תקרי מהונד אלא 'מגרונד'. ומראשית - אלו תרומות ומעשרות".

כלומר, לפי רש"י, כל מה שיש לך צריך לשמש לכבוד ה', אפילו קולך היוצא מגרונד.

התוספות במסכת קידושין (קידושין לא א ד"ה "כבד את ה' מהונד"), מביא דרשה דומה מבחינה לשונית: "בירושלמי דורש: 'מהונד' כמו 'מחונד', משמע שהקפיד הקב"ה על כיבוד אב ואם יותר מכבודו... 'מחונד' - דמשמע: ממה שחננד. כלומר: אם יש לו ממון חייב ואם לאו פטור...".
אך נראה שדרשה זאת באה להעצים דווקא את הציווי (שמות כ יא) "כִּבְד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ", אפילו יותר מכבוד ה' (שזה שונה מהדרשה כפי שרש"י מביא אותה כאן).

נראה שכוונת התוספות היא לברייטא שהובאה בתלמוד הירושלמי, הן במסכת קידושין והן במסכת פאה, בשינויי לשון קלים:

תלמוד ירושלמי מסכת פאה פרק א הלכה א	תלמוד ירושלמי מסכת קידושין פרק א הלכה ז
<p>דתני רשב"י אומר גדול היא כיבוד אב ואם שהעדיפו הקדוש ברוך הוא יותר מכבודו נאמר [שמות כ יב] כבד את אביך ואת אמך ונאמר [משלי ג ט] כבד את ה' מהונך ממה את מכבדו? ממה שיחננך. מפריש לקט שכחה ופיאה מפריש תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני וחלה ועושה סוכה ולולב ושופר ותפילין וציצית ומאכיל את העניים ואת הרעבים ומשקה את הצמאים אם יש לך אתה חייב בכולן ואם אין לך אין אתה חייב באחת מהן אבל כשהוא בא אצל כיבוד אב ואם בין שיש לך הון בין שאין לך הון כבד את אביך ואת אמך ואפילו אתה מסבב על הפתחים</p>	<p>דתני ר' שמעון בן יוחי גדול הוא כיבוד אב ואם שהעדיפו הקדוש ברוך הוא יותר מכבודו נאמר כאן [שמות כ יב] כבד את אביך ואת אמך ונאמר להלן [משלי ג ט] כבד את י"י מהונך במה את מכבדו? מהונך. מפריש לקט שכחה ופיאה מפריש תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני וחלה ועושה סוכה ולולב ושופר ותפילין וציצית מאכיל את הרעבים ומשקה את הצמאים אם יש לך את חייב בכל אילו ואם אין לך אין את חייב באחת מהן אבל כשהוא בא אצל כיבוד אב ואם בין שיש לך בין שאין לך כבד את אביך ואת אמך אפילו את מסבב על הפתחים</p>

נראה שדברי התוספות מתאימים יותר לגירסת הברייתא במסכת פאה.

פרק ג פסוקים יג-יח

(יג) אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה - שלומד חכמה עד ששגורה היא להוציא מפיו.

[יג] אֲשֶׁרִי אָדָם מָצָא חֲכָמָה
וְאָדָם יִפְיֵק תְּבוּנָה:

(יד) כי טוב סחרה מסחר כסף - כל חלופין שאדם מחליף בסחורה, זה נוטל זה וזה נוטל זה; אבל האומר לחבירו: שנה לי פרקך, ואני אשנה לך פרקי - נמצאו שניהם ביד כל אחד ואחד. חרוץ - מין זהב הוא.

[יד] כִּי טוֹב סַחְרָה מִסֶּחֶר-כֶּסֶף
וּמַחְרוֹץ תְּבוּאָתָה:

(טו) וכל חפציד - כל חמדותיד. לא ישוו בה - לא יהיו שוין בשוויה ודמיהן בדמיה.

[טו] יִקְרָה הִיא (מִפְנִיָּם) [מִפְנִיָּם]
וְכָל-חֲפָצֶיהָ לֹא יִשְׁוּ-בָהּ:

(טז) בימינה - למימינים בה ועוסקים בה לשמה, אורך ימים, וכל שכן עושר וכבוד. ולמשמאלים בה, שעוסקים בה שלא לשמה, מכל מקום עושר וכבוד יש (ראה שבת סג, א).

[טז] אָרְךְ יָמִים בְּיְמִינָהּ
בְּשִׁמְאֻלָּהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד:

[יז] דְּרָכֶיהָ דְּרָכֵי-נָעִם
וְכָל-נִתְיָבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם:

(יח) למחזיקים בה - לאוחזים בה; כמו "וישלח ידו ויחזק בו" (שם' ד, ד). ותומכיה מאושר - המתקרבים לה. וכן כל לשון 'תמיכה' שבספר זה - שהוא אוחז בה.

[יח] עֵץ-חַיִּים הִיא לַמַּחְזִיקִים בָּהּ
וְתִמְכֶּיהָ מְאֹשֶׁר:

פ

פשוטו של מקרא

חכמה ותבונה

גם הפיסקה הזאת מדברת בשבח החכמה. שוב רואים את הכפילות בין חכמה לתבונה (פסוק יג). התבונה מבוססת על החכמה. צריך קודם לקנות חכמה ומעל זה אפשר לבנות את התבונה. סיפור מאת יעל ירון גליקסברג - אבא שלה בשנות החמישים לימד בירושלים בבית ספר יסודי והוא ראה שם מורי תימני ששינן לתלמידים פסוקים בלי להסביר אותם. לשאלתו מדוע הוא עושה כך, ענה המורי: "קודם לומדים ואח"כ מבינים". המסר הזה חשוב עוד יותר לדורנו שנוצרת אשליה שכל המידע זמין.

פירוש המילה חרוץ (פסוק יד)

"חרוץ" - זה זהב. על פי פירוש דעת מקרא. נחפש מופעים נוספים של המילה הזאת ב"פרוייקט השו"ת".

פעמים רבות "חרץ" זה במשמעות של "חתך" (כולל גם משמעות של חיתוך הדיבור). זכריה ט ג- "ותצבור כסף כעבר וחרץ כטיט חוצות" - הרי הקבלה נוספת בין "כסף" ובין "חרץ". וכן ישנן הקבלות כאלו בפסוקים נוספים בתנ"ך, בעיקר במשלי.

אפשר לומר על דרך ההלצה שמי הוא חרוץ, בדרך כלל ה"זהב" - כלומר הפרנסה - יהיה מצוי אצלו.

"אֲרֹךְ יָמִים בְּיָמֶינָהּ בְּשִׁמְאוּלָהּ עוֹשֶׁר וְכָבוֹד (פסוק טז)

אריכות הימים צמודה לימין החשוב. עושר וכבוד צמודים לשמאל שהוא פחות חשוב. (אך ראה בהמשך שרש"י מפרש אחרת).

עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחְזִיקִים בָּהּ וְתַמְכִּיהָ מְאֹשֶׁר (פסוק יח)

ותומכיה מאושר - הרבה פעמים מפרשים (לצורכי איסוף תרומות): מי שתומך בתורה הוא מאושר. אך כלל לא בטוח שזה הפשט. לפי התקבולת נראה שהפירוש הוא שהאדם הוא זה אשר נתמך בתורה.

פירוש רש"י

(יג) אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה - שלומד חכמה עד ששגורה היא להוציא מפיו. בשלב הראשון לומדים ובשלב השני זה יוצא החוצה ממנו (מתאים לסיפור על המורי שסופר בתחילת הפיסקה).

פסוק יד - בניגוד למסחר שבו אחד נותן והשני לוקח, בלימוד תורה שני הצדדים יוצאים נשכרים ואף אחד לא מפסיד כלום. "מסחר" מלשון סחור סחור, מלשון החלפה. לכן קראו לזה מסחר, כי הסוחרים הלכו סביב כרוכלים והציעו את מרכולתם.

כל חפציד - חפץ מלשון רצון. כך גם בפסוק:

אם תָּשִׁיב מִשְׁבֶּת רִגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֲפָצֶיךָ בְּיוֹם קִדְשִׁי וְקִרְאָתָ לְשִׁבְתָּ עֲנֵג לְקָדוֹשׁ יְהוָה מְכַבֵּד וְכַבֵּדְתָּ מַעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מְמַצֵּא חֲפָצֶיךָ וְדָבָר דָּבָר. בפסוק זה המילה חפץ מופיעה פעמים ניתן לפרש כך (אם כי לא בטוח שכך פירשו חז"ל. צריך לברר): חֲפָצֶיךָ - עיסוקיך; חֲפָצֶיךָ - פריטים השייכים לך.

בימינה, בשמאלה

(טז) בימינה - למימינים בה ועוסקים בה לשמה, אורך ימים, וכל שכן עושר וכבוד. ולמשמאלים בה, שעוסקים בה שלא לשמה, מכל מקום עושר וכבוד יש (ראה שבת סג, א). רש"י מסביר שמי שיש לו אורך ימים, כל שכן שיש לו גם עושר וכבוד.

ותומכיה מאושר - תומך זה במשמעות של להחזיק בתורה.

רעיון לפרשת שופטים

ראינו למעלה שהמילים בעברית מושפעות מהפעולות אשר האדם עושה בקשר אליהן (למשל: מסחר מלשון החלפה ומלשון ללכת מסביב). כך גם בפרשת השבוע:

"שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך" -
השער הוא מקום המסחר. ולכן גובה המטבע נקרא שער.
השוטר הוא מי שקיבל את השטר מהשופטים ויצא לאכוף את מה שכתוב בו.

פרק ג פסוקים יט-לה

(יט) יי' בחכמה יסד ארץ - ע"פ התורה, והיא התורה והיא התבונה והוא הדעת. ואחר שכל העולם נברא בהם, לכך:

(כ) ירעפו - כמו 'יטיפו'.

(כא) אל ילזו מעיניך - אל יתעקמו מנגד עיניך להסירם מכנגדך.

(כב) ויהיו חיים לנפשך - שהרי "עץ חיים היא" (לעיל, יח). וכן לגרורותיך - שהרי זה שבחה האמור למעלה "וענקים לגרורותיך" (מש' א, ט).

(כג) לא תגוף - לשון "כשלון" (מש' טז, יח), 'אצופיר' בלעז; וכן "פן תגוף באבן" (תה' צא, יב), וכן "בטרם יתגפּו רגליכם" (יר' יג, טז), וכן "ונגפּו אשה הרה" (שמו' כא, כב).

(כד-כה) ושכבת וערבה שנתך - ותנעם שנתך כשתישן, שלא תירא מפחד פתאום ומשואת - כשתבוא על הרשעים.

(כו) כי יי' יהיה בכסלך - במבטחך. דבר אחר: בדברים שאתה כסיל בהן. כך מצאתי בירושלמי (פאה א, א [טו], ב).

(כז) אל תמנע טוב מבעליו - אם ראית חבירך חפץ להטיב לעניים, אל תמנעהו. בהיות לאל ידך - להחדילו. דבר אחר: אל תמנע טוב מבעליו - אל תמנע צדקה מן העני, בהיות לאל ידך לעשות צדקה, שמא יבוא יום ואין לאל ידך.

(כח) וכן אל תאמר לרעד - לעני. ויש אתך - מה שתתן לו. ורבותינו פירשו (ראה ב"מ קי, ב): לך ושוב; על שכר שכיר (ראה דב' טו, יח).

[יט] ה' בַּחֲכָמָה יִסַּד-אֶרֶץ
כּוֹנֵן שָׁמַיִם בַּתְּבוּנָה:

[כ] בִּירְעָתוֹ תִּהְיוּמוֹת נִבְקָעוּ
וְשִׁחָקִים יִרְעֻפוּ-טָל:

[כא] בְּנֵי אֶל-יִלְזוּ מֵעֵינֶיךָ
נֶצֶר תִּשָּׂיָה וּמִזְמָה:

[כב] וַיְהִיו חַיִּים לְנַפְשְׁךָ
וְחַן לְגִרְוֹתֶיךָ:

[כג] אַז תִּלָּךְ לִבְטַח דְּרָכְךָ
וְרִנְלָךְ לֹא תִגָּף:

[כד] אַם-תִּשְׁכַּב לֹא-תִפְחַד
וְשִׁכְבָּתְךָ וְעֶרְבָּךְ שְׁנִתָּךְ:

[כה] אֶל-תִּירָא מִפְּחַד פֶּתְאִים
וּמִשְׂאֵת רָשָׁעִים כִּי תִבָּא:

[כו] כִּי-ה' יִתֶּנְךָ בְּכִסְלֶךָ
וְשָׁמַר רִגְלְךָ מִלָּכָד:

[כז] אֶל-תִּמְנַע-טוֹב מִבְּעָלָיו
בְּהִיּוֹת לְאֵל (יְדִיךָ) [יְדִיךָ] לַעֲשׂוֹת:

[כח] אֶל-תֹּאמַר (לְרַעֲיָךְ) [לְרַעֲיָךְ]
לִךְ וָשׁוּב וּמִחֵר אֶתְּךָ וַיֵּשׁ אֶתְּךָ:

[כט] אֱלֹהֵי-תַחֲרֹשׁ עַל-רַעַךְ רָעָה
וְהוּא יוֹשֵׁב לְבִטָּח אֶתְּךָ:

(כט) אל תחרוש על רעך - אל תחשוב. ואינו זו ממשמעות 'חרישה': מה דרך החורש - מכין מקום לזמן הזריעה, אף החושב רעה מכין מקום תחבולות בלבן, איך יעמוד ויעשנה.

[ל] אֱלֹהֵי-תַרְוִיב [תַּרְוִיב] עִם-אֲדָמָה חֲנָם
אִם-לֹא גִמְלָה רָעָה:

(ל) אל תריב עם אדם - להתלונן עליו. אם לא גמלך רעה - שעבר על המצוה הכתובה בתורה "ואהבת לרעך כמוך" (וי' יט, יח). ומי שהוא רשע, רשאי אתה לשונאו.

[לא] אֱלֹהֵי-תִקְנָא בְּאִישׁ חָמָס
וְאֱלֹהֵי-תִבְחָר בְּכָל-דִּרְכָּיו:

(לא) אל תקנא באיש חמס - לעשות כמעשיו, אם תראהו מצליח.

[לב] כִּי תוֹעֵבֶת ה' גָּלוּ
וְאֶת-יִשְׂרָאֵל סוּדוּ:

(לב) כי תועבת יי' גלו - מעוות בדרכיו. ואת ישרים סודו - ועם ישרים סודו.

[לג] מֵאֲרַת ה' בְּבֵית רָשָׁע
וְנֹה צַדִּיקִים יִבְרָךְ:

(לד) אם ללצים - אדם נמשך אחריהם, לסוף אף הוא יהיה לץ עמהם. ולענוים יתן חן - אם לענוים יתחבר, סוף שיתנו מעשיו חן בעיניהם של בריות.

[לד] אִם-לִלְצִים הוּא-יִלְיָץ
[וְלַעֲנִיִּים] [וְלַעֲנִיִּים] יִתֵּן-חֵן:

[לה] כְּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ
וְכַסִּילִים מָרִים קָלוּן:

(לה) כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון - לעצמו מפריש קלון, לחלקו.

פ

פשוטו של מקרא

(פסוק יט) חכמה ותבונה מול שמים וארץ
החכמה מקבילה לארץ.
התבונה מקבילה לשמים.
שוב אנו רואים עדות לכך שהתבונה היא מדרגה מעל התבונה.

(פסוק כא)
בני אל ילוזו מעיניך - על מה מדובר? על החכמה ועל התבונה, אשר נזכרו בפסוק הקודם.

מזימה

מזימה - משמעותה במקרא: חכמה, יכולת מעשית (לאו דווקא במשמעות של ימינו).
נחפש את המילה "מזימה" בתנ"ך - לפעמים במובן חיובי ולפעמים במובן שלילי. המילה מופיעה אך ורק בספרי אמ"ת (איוב, משלי, תהלים). המופעים בספר תהלים הם במשמעות שלילית. במשלי ובאיוב במשמעות חיובית.

(פסוק כב)

(פסוק כג)

"אז תלך לבטח דרךך..."

מי שמחזיק בחכמה מובטח לו ביטחון. מה הקשר בין הדברים? כפי שאמרנו מספר פעמים, החכמה

כסלך

"כי ה' יהיה בכסלך"

מה פירוש המילה?

ספר העברית המקראית / צביקה דרעי. בר אילן

כסלה - (1) סכלות אווילות. (2) תקווה.

(פסוק כז-לא)

החל מפסוק זה, המקרא מונה חמשה "לאוים":

- אל תמנע טוב מבעליו.
 - אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן ויש איתך - זה פסוק כנגד משרדי הממשלה. שלא להטריח את האזרח הקטן בבירוקרטיה. ניתן לפרש זאת גם כציווי לאדם שמעסיק שכיר. ניתן לפרש גם שמדובר בלווה אשר מתעכב בהחזר התשלומים שהוא חייב.
 - אל תחרוש על רעך רעה והוא יושב לבטח איתך - חז"ל מפרשים זאת על אדם שחושב לגרש את אשתו ולא מספר לה על כך. אמנם, לפי הפשט, הפסוק הזה יכול להיות נכון בכל מסגרת חברתית ולאו דווקא בין בני זוג. תמיד יימצאו אנשים שחושבים דברים רעים ומסתירים את זה מסביבתם.
 - אל תריב עם אדם חינוס אם לא גמלך רעה -
 - אל תקנא באיש חמס ואל תבחר בכל דרכיו -
- בהרבה מן הדוגמאות רואים את **התנאי** שנמצא בכל אחת מן הסיטואציות. למשל: אל תחרוש על רעך, בתנאי (כל עוד) שהוא יושב לבטח איתך; אל תריב עם אדם, בתנאי שלא גמלך רעה.

פירוש רש"י

[להשלים]

פרק ד פסוקים א-ט

(א) שמעו בנים מוסר אב - הקדוש ברוך הוא.

[א] שְׁמַעוּ בָנִים מוֹסֵר אָב
וְהִקְשִׁיבוּ לְדַעַת בִּינָה:(ב) נתתי לכם - הנביא מתנבא ומדבר בשליחותו של
הקדוש ברוך הוא, והרי הוא כפיו.[ב] כִּי לָקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם
תּוֹרָתִי אֶל־תַּעֲזֹבוּ:(ג-ד) [ג] כי בן הייתי לאבי - אם תאמר: שלמה היה שונא
הבריות, שהזהירן על הגזל ועל העריות, דבר שנפשו של
אדם מתאוה להם, לכך נאמר: כי בן הייתי וגו' רך ויחיד
וגו' - שהיה אוהב אותי יותר, ויורני על כך, ויוכיחני
ויאמר לי יתמוך דברי לבד; ולפי שהוכיחני בדברים אלו,
לכך אני מזהירכם על כך (רבי יוסף קרא). דבר אחר: כי
בן הייתי לאבי - הנביא אומר: בן הייתי להקדוש ברוך
הוא, שהשרה רוחו עלי. ומצינו שקראו הקדוש ברוך
הוא לשלמה בן, שנאמר "אני אהיה לו לאב" וגו' (ש"ב ז,
יד). רך ויחיד לפני אמי - לאומתי אני נבחר וחיביב כבן
רך ויחיד, לכך ויורני אבי.[ג] כִּי־בֶן הָיִיתִי לְאָבִי
רַךְ וַיְחִיד לִפְנֵי אֹמִי:[ד] וַיִּלְנִי וַיֹּאמֶר לִי
יִתְמָךְ־דְּבָרִי לִבִּי
שְׁמֹר מִצְוֹתַי וְחִיָּה:[ה] קָנָה חֲכָמָה קָנָה בִּינָה
אֶל־תִּשְׁכַּח וְאֶל־תֵּט מֵאֲמַר־פִּי:

(ו) אל תעזבה וגו'. אהבה - אהוב אותה.

[ו] אֶל־תַּעֲזֹבָהּ וְתִשְׁמָרָהּ
אֲהַבָהּ וְתִצְרָהּ:(ז) ראשית חכמה קנה חכמה - תחלת חכמתך למוד
מאחרים, קנה לך שמועה מפי הרב; ואחר כך בכל
קנינך קנה בינה - תתבונן בה מעצמך להשכיל
הטעמים, דבר מתוך דבר.[ז] רֵאשִׁית חֲכָמָה קָנָה חֲכָמָה
וּבְכָל־קִנְיָנָהּ קָנָה בִּינָה:(ח) סלסלה - חפשה, היה חוזר עליה לדקדק בה; כמו
"כבוצר על סלסלות" (יר' ו, ט) - החוזר והולך בכרם
ומשיב ידו לבקש את העוללות; ובלשון חכמים (ראה
תנח' וישב ח): מסלסל בשערו.[ח] סִלְסְלָהּ וְתִרְוֹמָמָהּ
תִּכְבְּדָהּ כִּי תִחְבֶּקֶנָה:

[ט] תַּתֵּן לְרֹאשְׁךָ לְוִית־חֵן
עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת תִּמְנֶנֶךָ:

(ט) תתן לראשך לוית חן – חברת חן; כמו "לוית חן הם לראשך" (מש' א, ט).

פשוטו של מקרא

"מוסר", "חכמה" ו"בינה"

פסוק א

דעת מקרא מחלק עד פסוק ט. כל פסקה מתחילה ב"בן".

"מוסר", "חכמה" ו"בינה" מוזכרים כאן, כפי שהם מוזכרים לאורך כל הספר.

לקח

פסוק ב

"לקח" – בשפה שלנו המילה משמשת במובן רע – "ללמוד לקח". אבל בלשון של משלי יש מושג שונה והוא: "לקח טוב", כלומר התורה היא לקח.

מדרש פסיקתא זוטרתא (מדרש "לקח טוב")

מהו לקח טוב? זו התורה... נוהג שבעולם [במסחר...] מה שיש זה ביד זה... אבל בתורה [שני האנשים לומדים אחד מהשני ובסוף שניהם נשכרים] דומה מאוד לרעיון שראינו גם בפירוש רש"י לפני שני מפגשים.

פסוק ז

רואים בצורה מאוד ברורה שהחכמה היא הבסיס והבינה היא מעל החכמה. אבל בלי הבסיס אי אפשר להגיע לבינה.

פסוק ח

"סלסלה" – מה פירוש המילה? נראה שהכוונה היא לליטוף, או: לעיסוק בדבר אהוב.

לוית חן

פירוש רש"י

רש"י ממשיך בדרכו ולאורך כל הקטע מפרש שה"אב"ה הוא הקב"ה וה"אס"י זאת כנסת ישראל. פירוש זה, שאמנם איננו "פשט" טהור, מסיר קשיים רבים בכתוב. למשל: בפסוק ב רש"י מבאר שהדובר הוא למעשה הקב"ה שמדבר אלינו (ולא הרב שמדבר אל בנו), וכך מובנת היטב כוונת המילים "תורתי אל תעזבו".

פרק ד פסוקים י-יט

(י-יב) שמע בני וקח אמרי וגו': בלכתך לא יצר צעדך - מי שאינו מרחיק רגליו, קרוב ליפול.

[י] שִׁמְעוּ בְּנֵי וְקַח אֲמָרֵי וְיִרְבּוּ לָךְ שָׁנֹת חַיִּים:

[יא] בְּכֶרֶךְ חֲכָמָה תִּרְתִּיךְ הִדְרֹכְתִּיךְ בְּמַעְגְלֵי־יֶשֶׁר:

[יב] בְּלִכְתְּךָ לֹא־יִצָּר צִעְדְּךָ וְאִם־תִּרְוֹץ לֹא תִכָּשֶׁל:

(יג) החזק במוסר אל תרף - אחוז בתורה; כמו "והחזיקי את ידך בו" (בר' כא, יח); "וישלח ידו ויחזק בו" (שמ' ד, ד).

[יג] תִּחְזַק בְּמוֹסֶר אֶל־תִּרְפֶּה נִצְרָה כִּי־הִיא תִּיָּד:

(יד) באורח רשעים אל תבא ואל תאשר - ואל תדרוך; כמו "באשורו אחזה רגלי" (איוב כג, יא); וכן "ונבון יבין לאשורו" (ראה מש' יד, טו).

[יד] בְּאַרְחַת רָשָׁעִים אֶל־תִּבֵּא וְאֶל־תֵּאָשֶׁר בְּכֶרֶךְ רָעִים:

(טו) פרעהו - בטלהו. שטה מעליו - סור.

[טו] פֶּרַעְהוּ אֶל־תַּעֲבֹר־בּוֹ שְ�טָה מֵעָלָיו וְעָבַר:

(טז) כי לא ישנו - אינם יכולין לישן.

[טז] כִּי לֹא יִשְׁנוּ אִם־לֹא יִרְעוּ וְנִנְזְלָה שְׁנָתָם אִם־לֹא (יִכְשֹׁלוּ) [יִכְשִׁילוּ]:

(יח) ואורח צדיקים כאור נוגה - שהולך ומאיר מעמוד השחר. עד נכון היום - עד חצות היום, שהוא בירורו של יום.

[יח] וְאַרְחַת צְדִיקִים כְּאֹרֶךְ נֹגֵה הוֹלֵךְ וְאֹרֶךְ עַד־נֶכּוֹן הַיּוֹם:

(יט) דרך רשעים כאפילה לא ידעו במה יכשלו - פתאום יבא להם מכשול, ולא ידעו להזהר ממנו.

[יט] דֶּרֶךְ רָשָׁעִים כְּאִפְלָה לֹא יָדְעוּ בְּמָה יִכָּשְׁלוּ:

פ

פשוטו של מקרא

במפגש זה קראנו שוב את פרק ד החל מפסוק א והפעם סיימנו את הפרק עד סופו. גם פרק זה, בדומה לקודמיו, מדבר בשבח החכמה/התורה. הערות שנאמרו במפגש זה בנוגע לפסוקים א-ט שולבו בתוך סיכום המפגש הקודם.

פירוש רש"י

[פסוקים י-יב]

בְּלִכְתֶּךָ לֹא יֵצֵר צַעֲדְךָ

[י] שִׁמְעַת בְּנֵי וְקַח אִמֶּרִי
וְיִרְבּוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים:
[יא] בְּדֶרֶךְ חֲכָמָה הִרְיִיתִיךָ
הַדְרַכְתִּיךָ בְּמַעְגְלֵי יֵשׁוּר:
[יב] בְּלִכְתֶּךָ לֹא יֵצֵר צַעֲדְךָ
וְאִם-תִּרְוֹץ לֹא תִפְשֹׁל:

[י-יב] שמע בני וקח אמרי וגו': בלכתך לא יצר צעדך – מי שאינו מרחיק רגליו, קרוב ליפול.

בספר של ליסה פרדמן הגירסה היא "מרחיב רגליו" (ולא "מרחיק רגליו"). בכל אופן, דומה שכוונת דבריו של רש"י היא שכאשר אדם הולך בדרך ישרה אז הוא יכול למשוך את צעדיו בביטחון ומבלי להיכשל, ואילו כאשר הוא הולך בדרך עקלקלה אז הוא כל הזמן צריך ללכת בצעדים קטנים מפני שהוא נתקל במכשולים בדרך ולכן הוא קרוב ליפול.

פרק ה פסוקים א-כג

(א) בני לחכמתי הקשיבה וגו'.

(א) בְּנֵי לַחֲכָמָתִי הִקְשִׁיבָה
לְתַבּוּנָתִי הַט־אָזְנָה:(ב) לְשֹׁמֵר מִזְמוֹת
יִדְעֵת שְׁפָתָיָהּ וְיִצְרֹו:(ג) כי נופת תטופנה - לשון מתוק (ראה מש' בד, יג).
שפתי זרה - מינות. וחלק משמן חכה - לשון "חד"
(איוב יב, יא).(ג) כִּי נִפְתַּת תִּטּוּפְנָה שְׁפָתַי זָרָה
וְחֶלֶק מִשֶּׁמֶן חֲכָה:(ד) וְאַחֲרֵיתָהּ מָרָה כָּל־עֲנָה
חֲדָה כְּתֹרֵב פִּיּוֹת:(ה) רִגְלֶיהָ יִרְדּוּ מוֹת
שְׁאוֹל צִעְדֶּיהָ יִתְמָכוּ:(ו) אֶרֶץ חַיִּים פֶּן־תִּפְלֹס
נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תִדָּע: פ(ו) אורח חיים פן תפלוס - כך דרשו חכמים (ראה
דב"ר ו, ב): סלסל הקדוש ברוך הוא מתן שכרן של מצות
ולא פירשן, כדי שלא יראה אדם מצוה שמתן שכרה
מרובה וידבק בה, ויניח שאר המצות. וזה פתרונו: כדי
שלא תפלוס אורחות התורה, אי זו ליקח ואי זו להניח,
לכך נעו מעגלותיה - הניע הקדוש ברוך הוא נתיבותיה
ולא הודיעם. זהו מדרש אגדה (ראה שם). אבל לפי סדר
המקראות שכתוב אחריו "הרחק מעליה דרכך" (להלן),
ח - נראה, שעדיין לא הפסיק בענין אשה הזונה, וכן
יש לפרש: אורח חיים פן תפלוס - אל תשקול אורח
חיים אצל אותה זרה, לומר: איזו לעשות זו או זו? כי
מעגלות הזונה נעו לשאול (ראה לעיל, ה), ולא תדע
להזהר עד אשר תנוע ותפול.

(ז) ועתה בנים שמעו לי ואל תסורו מאמרי פי.

(ז) וְעַתָּה בָּנִים שִׁמְעוּ־לִי
וְאַל־תִּסְּרוּ מֵאֲמָרַי־פִּי:(ח) הִרְתַּק מַעְלִיָּה דְרָכָהּ
וְאַל־תִּקְרַב אֶל־פֶּתַח בֵּיתָהּ:(ט) פן תתן לאחרים הודך - פן תפנה לבך לאלהים
אחרים, לתת להם תפארת הודך ושבחך. ושנותיך
לאכזרי - לשר של גיהנם.(ט) פֶּן־תִּתֵּן לְאַחֲרִים הוֹדְךָ
וְשִׁנְתֶּיךָ לְאֹכְזָרִי:

(י) פֶּן־יִשְׁבְּעוּ זָרִים כְּחֶךְ
וְעִצְבֵּיךְ בְּבֵית נְכָרִי:

(י) פן ישבעו זרים כחך – נביאי הבעל הגובין ממון בשקריהם ובפחזותם (ע"פ יר' כג, לב). ועצביך – עצביך ויגיעך, שנעצבת וטרחת בו. בבית נכרי – בבית עובדי עבודה זרה.

(יא) וְנִהְמַתְּ בְּאַחֲרִיתָךְ
בְּכָלוֹת בִּשְׂרָךְ וּשְׂאֲרָךְ:

(יא) ונהמת באחריתך – סוף שתנהום באחריתך.

(יב) וְאָמַרְתָּ אֵיךְ שָׁנְאַתִּי מוֹסָר
וְתוֹכַחַת נָאֵץ לִבִּי:

(יג) וְלֹא־שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל מוֹרִי
וְלִמְלַמְדִּי לֹא־הִטִּיתִי אָזְנִי:

(יד) וְכִמְעַט הֵייתִי בְּכָל רֵעַ – כפשע ביני ובין גיהנם כלומר: בשביל דבר מועט הייתי עכשיו בכל רע, שלא שמעתי לקול מורי; שאלו שמעתי להם, לא יארע בי כך. (רבי יוסף קרא).

(יד) כִּמְעַט הֵייתִי בְּכָל־רֵעַ
בְּתוֹךְ קָהָל וְעֵדָה:

(טו) שְׁתֵּה מִיָּם מְבוֹרָךְ – מבור שנתן לך הקדוש ברוך הוא לחלקך, היא תורת משה. בורך – מים מכונסים. ונוזלים מתוך בארץ – מים חיים. כלומר: תחלה כמים מכונסים, ולבסוף נובעין הם והולכין.

(טו) שְׁתֵּה־מִיָּם מְבוֹרָךְ
וְנִזְלִים מִתּוֹךְ בְּאֵרָךְ:

(טז) יִפּוּצוּ מַעֲיֵנוֹתֶיךָ חוּצָה
וְתוֹרָה הוֹרָאוֹת בְּרַבִּים, וַיֵּצֵא לְךָ שֵׁם. בְּרַחוּבוֹת עִיר
תִּפְרָצִינָה פִּלְגֵי מִימֶיךָ.

(טז) יִפּוּצוּ מַעֲיֵנוֹתֶיךָ חוּצָה
בְּרַחוּבוֹת פְּלִגֵּי־מַיִם:

(יז) יִהְיוּ לְךָ לְבַדָּךְ – אֵתָה לְבַדָּךְ תִּתְּכַבֵּד בָּהֶם, וְלֹא
יִחְלֹק אַחֵר עִמָּךְ. לִפִּי שֶׁאִמַּר לְמוֹעֵלָה "פֶּן יִשְׁבְּעוּ זָרִים
כְּחֶךְ" (פס' י), אִמַּר כֵּן יִהְיוּ לְךָ לְבַדָּךְ; וּמִתּוֹךְ כֵּן:

(יז) יִהְיוּ־לְךָ לְבַדָּךְ
וְאֵין לְזָרִים אִתָּךְ:

(יח) יִהְיֶה מְקוֹרְךָ בְּרוּךְ וּשְׁמֹחַ מֵאֲשֶׁת נְעוּרֶיךָ – הִיא
הַתּוֹרָה שֶׁלְּמִדַּת מְנַעוּרֶיךָ.

(יח) יִהְיֶה־מְקוֹרְךָ בְּרוּךְ
וּשְׁמֹחַ מֵאֲשֶׁת נְעוּרָךְ:

(יט) אֵילָת אֲהָבִים וַיַּעַלְתָּהּ
בְּדִידָהּ יִרְנָה בְּכָל־עֵת
בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁנֶה תָמִיד:

(יט) תשגה תמיד - ראיתי בדברי רבי משה הדרשן: תשגה - תעסוק תמיד, והוא לשון ערבי. והביא ראיה, כמו 'לבקש שגייה' - לבקש עסק; ולא ידעתי איפה נשנית. ורבותינו פירשו (ראה עירובין נד, ב): לשון 'משגה' כמשמעו: בעבור אהבתה תהיה שוגג בשאר עסקיך, כי היא משמרת על שלך. אמרו עליו על רבי אליעזר בן פדת, שהיה דורש בשוק התחתון, וסדינו מוטל בשוק העליון. פעם אחת בא אדם אחד ומצא נחש כרוך עליו.

(כ) וְלָמָּה תִּשְׁנֶה בְּנִי בְּזָרָה
וְתַחֲבֹק תֶּחֱקַח נְכָרִיָּה:

(כא) כי נוכח עיני יי' דרכי איש וגו', מפלס - שוקל דרכיו ויודע כמה עונות וכמה זכיות בידו.

(כא) כִּי נִכְחוּ עֵינַי יי' דְּרָכַי־אִישׁ
וְכָל־מַעֲגָלָתָיו מִפְּלָס:

(כב) עוונותיו ילכדנו - כמו 'ילכדוהו'. ובחבלי תטאתו יתמד - יתלה; שהתלוי נתמד בחבל שהוא תלוי בה.

(כב) עוֹנוֹתָיו יִלְכְּדֵנוּ אֶת־הָרָשָׁע
וּבְחֲבָלֵי חַטָּאתָו יִתְמָד:

(כג) הוא ימות באין מוסר - בשביל שלא לקח מוסר (ראה מנ"ש ה, כג).

(כג) הוּא יָמוּת בְּאֵין מוֹסֵר
וּבִרְבֹּב אוֹלָתוֹ יִשְׁנֶה: פ

פשוטו של מקרא

הפרק מדבר על אישה זרה אל מול אשת הנעורים.

פירוש רש"י

רש"י מפרש מיד שאשה זרה זה המינות, כלומר עבודה זרה.

פסוק ו

אַחַר חַיִּים פְּרִתְפָּלֶס

נָעוּ מַעֲגָלָתֶיהָ לֹא תִדַּע

רש"י מביא מדרש המסביר את הפסוק הזה.

לפי המדרש - אורח חיים זוהי דרך התורה ואילו האזהרה היא שלא להעדיף מצוות ולזנוח מצוות אחרות.

אבל לאחר מכן מוסיף פירוש פשוט יותר, "לפי סדר המקראות", ולפי פירוש זה, "אורח חיים" זוהי הדרך שבה מוליכה האשה הזרה, כלומר זוהי דרך שלילית.

פסוק ז

לא ברור מה רש"י מוסיף שם. יש שם רק ציטוט של הפסוק ללא שום תוספת פרשנית. יש כתבי יד שבהם הציטוט הזה באמת לא נמצא. ייתכן שכל התוספת הזאת היא טעות של המדפיס או המהדיר.

פסוק ט
פָּרַתְּתָן לְאַחֲרֵים הוֹדָד
וְשִׁנְתִּיד לְאַכְזָרִי

הפשט כאן, לכאורה, אומר שכאשר אדם הולך אחרי אשה זרה, הוא מאבד את ה"הוד" שלו, כלומר את כבודו ואת יופיו. אמנם לא כ"כ ברור מה מקום הפסוק ופירוש המילים לפי הפשט. אכן רש"י מסביר ש"אחרים" אלו "אלהים אחרים".

פסוק יא
"ונהמת באחריתך - סוף שתנהום".
הנהמה מאפיינת בהמה ולא אדם. כלומר אדם מאבד ממדרגתו.

פסוק כ
מה משמעות המילה "תשגה"?
לפי רבי משה הדרשן הכוונה היא תעסוק.
לפי רש"י המשמעות היא מלשון שגגה. כלומר: אדם העוסק בתורה יכול לשגוג בעסקיו והקב"ה

פסוק כב
יתמך = יתלה.

פרק ו פסוקים א-יט

(א-ג) בני אם ערבת - ערבות ממון כמשמעו, פירשו רבותינו (ראה יומא פז, א). לך התרפס - 'התר' לו 'פס' יד, לשלם לו ממונו. ורהב רעיד - ואם אין לו ממון עמד, אלא שנוקשת באמרי פיד לדבר לו קשות, הרבה עליו רעים לבקש ממנו שימחול לך. דבר אחר: בני אם ערבת לרעד - אחר שנעשית ערב להקדוש ברוך הוא שהוא רעד, כדכתיב "זה דודי וזה רעי" (שה"ש ה, טז), וקבלת עליך בסיני ובערבות מואב באלה ובשבועה לשמור מצותיו. תקעת לזר כפיד - שתשוב ותסור מדרכיו ותדבק במינין ללכת בדרכיהם. נוקשת באמרי פיד - שתקעת כף להדבר עם הזרים - עשה זאת אפוא בני והנצל: הואיל ובאת בכף רעד בסיני, וקבלת אלהותו עליך, לך התרפס - הכנע לפניו כאסקופה הנרפסת ונדרסת. ורהב רעיד - הרבה רעים שיתפללו עליך לפניו. וכן נדרש במדרש 'תילים' (שו"ט ח, ג).

(א) בְּנֵי אִם-עֲרַבְתָּ לְרֵעֶךָ
תִּקְעֶתָ לְזָר כַּפִּידָּ:

(ב) נֹקֶשֶׁת בְּאִמְרֵי-פִידָּ
נִלְכַּדְתָּ בְּאִמְרֵי-פִידָּ:

(ג) עֲשֵׂה זֹאת אִפְּוֹא בְּנֵי
וְהִנָּצַל כִּי בָאתָ בְּכַף-רֵעֶךָ
לֶךְ הִתְרַפֵּס וְרַהֵב רַעֲיָךָ:

(ד) אַל-תִּתֵּן שְׁנֶה לְעֵינֶיךָ
וְתִנּוּמָה לְעַפְעָפֶיךָ:

(ה) הנצל כצבי מיד - מהר והשמט משם כצבי הנמלט מיד האדם.

(ה) הִנָּצַל כְּצִבִּי מִיָּד
וְכִצְפוֹר מִיָּד יָקוֹשׁ: פ

(ו) לך אל נמלה עצל וגו', וחכם - והתחכם.

(ו) לֶךְ-אֶל-נְמִלָּה עֲצֵל
רְאֵה דְרָכֶיהָ וְחֻכָּם:

(ז) אשר אין לה קצין - שיוכיח אותה ויזרזנה ויוציא מידה אם תגזול דבר מחברתה, ואף על פי כן:

(ז) אֲשֶׁר אֵין-לָהּ
קָצִין שֹׁטֵר וּמִשְׁלָּ:

(ח) תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה - מזונה; כל אחת ואחת אינה גוזלת מחבירתה.

(ח) תִּכְיִן בְּקִיץ לַחֲמָה
אֲגֵרָה בְּקָצִיר מֵאֲכָלָהּ:

(ט) עַד־מָתִי עֲצָלוּ תִשָּׁכַב
מָתִי תִקּוּם מִשְׁנִיתְךָ:

(י) חבוק ידיים – הישן חובק ידיו, 'אבראצר' בלעז.

(י) מַעַט שְׁנוֹת מַעַט תְּנוּמוֹת
מַעַט חֶבֶק יָדַיִם לִשְׁכָּב:

(יא) וּבֹא־כְמֹהֶלֶךְ רֹאשְׁךָ
וּמַחְסֹרְךָ כְּאִישׁ מִגֵּן: פ

(יא) ובא כמהלך ראשך – אם תעשה כן יבא חסרונך, ודבר שאתה רש ממנו יבא לך מיד, כאדם המהלך מהר; ומחסורך יבא ויתמלא. כאיש מגן – הבא מהר להגין על אדוניו. המקראות אלו – עקרון משל על המתעצלין לעסוק בתורה.

(יב) הולך עקשות פה – ההולך בעקימת שפתיים.

(יב) אָדָם בֹּלֵעַל אִישׁ אָוֶן
הוֹלֵךְ עֲקֻשׁוֹת פִּה:

(יג) קורץ בעיניו – רמיזות של מרמה. מולל ברגליו – כלומר: משפשף זה על זה. ומורה באצבעתיו – כולם מן לשון רמזים הם; זה נופל על העין וזה נופל על הרגל וזה נופל על האצבע. והעיקר – הוא מדבר על המינין המסיתין את הבריות לעבודה זרה.

(יג) קֹרֵץ בְּעֵינָיו מִלֵּל בְּרַגְלָו
מִזֶּה בְּאֶצְבָּעָתָיו:

(יד) מדינים ישלח – בין אדם לבוראו.

(יד) תִּהְפְּכוֹתָו בְּלִבּוֹ
חֲרַשׁ רָע בְּכָל־עֵת
(מדינים) [מדינים] יִשְׁלַח:

(טו) פתאום ופתע – לשון תכיפה היא. ולא ידע את המפלה הקרובה ליפול עליו.

(טו) עַל־כֵּן פֶּתָאֵם יָבוֹא אִידּוֹ
פֶּתַע יִשְׁכַּר וְאִין מִרְפָּא: פ

(טז) שש הנה שנא יי' ושבע תועבת נפשו – כלומר: גם השביעית עמהם.

(טז) שֵׁשׁ־הֵנָּה שְׁנֵא יי'
וְשִׁבְעַת (תועבות) [תועבת] נַפְשׁוֹ:

(יז) עֵינָיִם רָמוֹת לְשׁוֹן שִׁקָּר
וְיָדַיִם שֹׁפְכוֹת דָּם־נָקִי:

(יח) לֵב חֲרַשׁ מַחֲשָׁבוֹת אָוֶן
רַגְלָיִם מְמַהֲרוֹת לְרוֹץ לְרָעָה:

(יט) יִפִּיחַ כְּזָבִים עַד שֶׁקֶר
וּמְשַׁלַּח מִדְּנִים בֵּין אֲחִים: פ

(יט) יפיח - לשון דבור הוא, כי כל דבור - ברוח הפה הוא.

פשוטו של מקרא

פסוק א

קצת קשה להבין מדוע הפסוק מדבר בגנות הערבות. הרי לכאורה זהו מעשה חסד שעושה הערב עם הלווה. חגית הביאה בשם דעת מקרא שהכוונה היא במקרה שהמלווה הוא "רעך" והלווה הוא ה"זר". לפי זה דווקא ערבות ל"זר" היא השלילית (אולם במקרה שהלווה הוא "רעך" אכן יש בערבות גמילות חסדים).

פסוקים טז-יט מפרטים שבע חטאים שהאחרון שבהם הוא החמור ביותר.

פירוש רש"י

פסוק א

ערבות ממון כמשמעו.

אבל בהמשך רש"י מביא פירוש על דרך הדרש ולפי פירוש זה "רעך" זה הקב"ה והערבות זוהי התורה. ומסכם רש"י מקראות אלו עיקרן משל על המתעצלין לעסוק בתורה.

פסוק ג

התרפס - התר-פס היד, כלומר: פתח את ידך ושלם את חובך.
חיפוש של המילה "התרפס" בכל התנ"ך מראה כי זהו המופע היחידי שלה בצורתה זאת.
אמנם, השורש רפ"ס נמצא בתנ"ך עוד כמה פעמים בודדות.
חיפשנו אותה גם בפירוש רש"י על התנ"ך ואכן גם רש"י משתמש במילה זאת בכמה מקומות.

פרק ו פסוקים כ-לה

(כ-כא) נצור בני מצות אביך. ענדם – לשון קשר הוא, כמו "אענדנו עטרות לי" (איוב לא, לו).

(כ) נִצֹּר בְּנֵי מִצְוַת אָבִיךָ
וְאַל-תִּפְשֵׁשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ:

(כא) קָשְׁתָם עַל-לִבָּךְ תִּמְיֹד
עֲנֵדָם עַל-נֶרְנֶתְךָ:

(כב) בהתהלכך – בחייך. תנחה אותך – כמו 'תנהיגך'. בשכבך – בקבר. והקצות (בנוסחנו: והקיצות) היא תשיחך – לתחיית המתים, לעמוד בדין. היא תשיחך – תליץ בעדך (ראה תנ"ב ויצא ב).

(כב) בְּהִתְהַלֵּכְךָ תִּנְחָה אִתְּךָ
בְּשֹׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עֲלֶיךָ
וְהַקִּיצוֹת הֵיא תְּשִׁיחְךָ:

(כג) כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אֹר
וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוֹסֵר:

(כג) כי נר מצוה ותורה אור – כמו שהאור מאיר לעולם תמיד, כך התורה – עומדת זכותה לעולם אל האדם; וזכות מצוה לפי שעה, כאור הנר. נדבר אחר: כי נר מצוה וגו' – מצות האב הוא נר: כל מי שמקיים מצות אביו, כאלו נוטל נר בידו להדליק במקום חושך, ואם אבד שום דבר, שם הוא מוצאו לאורו. וכן מי שהוא מקיים הוראת אמו, אורה היא לו; וכן הוא אומר "אל תטוש תורת אמך" (לעיל כו). וכן הוא ודאי, שמקרא זה מדבר במצות אביו ואמו, דכתיב "מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך" (מש' כ, כ). ואם נר של אדם ידעך, כשארין מקיים מצות, נמצא כשמקיים מצות, מאיר נרו (ר' יוסף קרא). ודרך חיים תוכחות מוסר – תוכחות המוסר הם מטעים את האדם לחיים; נמצא שהם דרך החיים.

(כד) לִשְׁמֹרֶךָ מֵאִשֶּׁת רַע
מִחֲלָקֶת לָשׁוֹן נִכְרִיָּה:

(כד) לשמורך מאשת רע – התורה תשמרך מאשה של מנהג רע. ועל כרחך לא דבר שלמה על אשה רעה, אלא כנגד המינות שהיא שקולה כנגד הכל. שאם תאמר: אשה זונה ממש, וכי כל שכרה ושבחה של תורה ששומרת מן הזונה לבדה? אלא על כרחך זו עבודה זרה, שהיא חמורה כנגד הכל. מחלקת לשון – מטחות עינים של לשון נכריה.

(כה) ואל תקחך – ואל תטול חכמתך ממך בעפעפי עיניה, שקורצת בהם, בעפעפיה.

(כה) אַל-תִּחַמֵּד יִפְיָה בְּלִבְּךָ
וְאַל-תִּקְחֶךָ בְּעַפְעָפֶיהָ:

(כו) כי בעד אשה זונה עד ככר לחם – לידי עניות וחוסר כל טוב. נפש יקרה תצוד – נפש שהיתה יקרה קודם לכן, באה וצדה לגיהנם (ראה סוטה ד, ב).

(כו) כִּי בְּעַד-אִשָּׁה זוֹנָה
עַד-כֶּכֶר לֶחֶם וְאִשֶּׁת אִישׁ
נֶפֶשׁ יְקָרָה תִּצָּוֵד: פ

(כז) הִיחַתָּה אִישׁ אִישׁ בְּחִיקוֹ
וּבִגְדֵיו לֹא תִשָּׁרְפָנָה:

(כז) היחתה איש – הישאב איש גחלים בשפולי בגדיו ולא ישרפו! כל לשון 'חתיית גחלים' לשון 'שאיבה' הוא כמשמעה: כשממלא הכלי בתוך המדורה.

(כח) אִם־יִהְיֶה אִישׁ עַל־הַנֶּחָלִים
וְרִגְלָיו לֹא תִכְוִינָה:

(כט) אל אשת רעהו – כמשמעו. ואף על עבודה זרה יש לדרשה (ראה שמ"ד לג, ז), שהיא מיוחדת לגוים ולא לד.

(כט) כִּן הָבָא אֶל־אִשְׁתִּי רֵעָהוּ
לֹא יִנָּקָה כָּל־הַנֶּגַע בָּהּ:

(ל) לֹא־יָבוֹזוּ לְגִנְבִי כִי יִגְנוֹב
לְמַלְא נַפְשִׁי כִי יִרְעֵב:

(ל-לב) לא יבוזו וגו', ונמצא ישלם וגו', נואף אשה וגו' – שלשתם מחוברים בדבור אחד: אם יגנוב הגנב גנבה, אין לבזותו כל כך כמו הנואף; למה? כי לרעבון נפשו הוא עושה, ואולי אין לו מה יאכל. וכשנמצא – יש לו תקנה בתשלומין, ולכל היותר ישלם שבעתים, כלומר: תשלומי כפל הרבה, ואפילו חמשים על אחד. ויש מפרשים שבעתים – כמו גונב שור וכליו וטבח, שמשלם חמשה בקר ותשלומי כפל על הכלים (ראה שמו' כא, לז), הרי שבעה. את כל הון ביתו יתן – ואפילו צריך למכור כל אשר לו על זה, מכל מקום יש לו תקנה, ומתחלה מחמת רעב עשה; אבל נואף אשה חסר לב הוא, שהרי לא לרעבון עשה. משחית נפשו הוא יעשנה – הזמה.

(לא) וְנִמְצָא יִשְׁלֵם שְׁבַע־עָתִים
אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ יִתֵּן:

(לב) נֹאֵף אִשָּׁה חֲסֵר־לֵב
מִשְׁחִית נַפְשׁוֹ תוֹא יַעֲשֶׂנָה:

(לג) נגע וקלון ימצא – על עבודה זרה ועל גילוי עריות הנגעים באים.

(לג) נֶגַע־וְקָלוֹן יִמְצָא
וְחִרְפָּתוֹ לֹא תִמָּחָה:

(לד) כי קנאה – מתקנא בו להפרע בו חמתו של הקדוש ברוך הוא, שהוא גבור על כל, ולא יחמול ביום נקם.

(לד) כִּי־קִנְיָאָה חֲמַת־גִּבּוֹר
וְלֹא־יִחְמֹל בַּיּוֹם נִקָּם:

(לה) לֹא־יֵשָׁא פָנָי כָּל־כֶּפֶר
וְלֹא־יֵאָכֵל כִּי תִרְבֶּה־שָׁחַד: פ

(לה) לא ישא פנים לכל ממוון – לכפר על אשר כפר בו ונדבק לעבודה זרה. ורבותנו דרשו (ראה מכיל' משפטים נזיקין יג): "לא יבוזו לגנב" (לעיל, ל) – זה המתגנב מאחר חבירו, הולך לבית המדרש ועוסק בתורה, "ונמצא ישלם שבעתים" (לעיל, לא) – סופו שמתמנה דיין ומורה הוראות; שאין "שבעתים" אלא תורה, שנאמר "מוזקק שבעתים" (תה' יב, ז).

פשוטו של מקרא

פסוק כ

"נצור בני" – שוב אנחנו כדרכנו בספר משלי פותחים את הפרשייה במקום שבו מופיע המילה בני. הפסוק מקביל בדיוק למשלי א ח למעט שתי מילים: שמע/נצור; מוסר/מצוות. ניתן לומר שמדובר בשתי שלבים – בשלב הראשון: שמע בני מוסר, ובשלב השני: נצור בני מצוות.

פסוק כא

מקביל (באופן פחות מדויק, אך גם דומה) למשלי א ט.

פסוק כג

כי נר מצווה ותורה אור
הנר משול לגוף והתורה לנשמה.
ודרך חיים תוכחות מוסר.

פסוקים כד-כו

הפסוק מדבר על משל של "אשה זרה"/"אשה זונה".
כלומר: לא ללכת בדרך עקומה אלא בדרך ישרה.

פסוק כו

הפסוק קצת קשה להבנה על פי הפשט.
אדם שנגרר אחרי הזנות עלול בסופו של דבר להגיע לעוני גשמי ולריקנות רוחנית (נפש יקרה תצוד). כמו כן גם בפסוק לב בהמשך מדובר על נזק רוחני.

פסוקים כז-כט

אדם שמתפתה אחר אשה זונה סופו להיפגע. אל תשלה את עצמך שתוכל לצאת מזה ולהמשיך בדרכך כמנהגו של עולם.

פסוקים ל-לא

גניבה איננה אחת מעבירות יהרג ובל יעבור. כלומר, כאשר אדם נמצא בסכנת רעב, ניתן לגלות הבנה כלפי מצב שבו הוא גונב.

פסוק לב

נואף אשה חסר לב – חז"ל דרשו: זה הלומד תורה לפרקים.

פסוק לד

כאן מדובר על הנקמה של בעל האשה הנואפת, שבסופו של דבר ינקום באיש אשר נאף עם אשתו.

פירוש רש"י

פסוק כ

פסוק כג

התורה היא לעולם, וזכות מצווה לפי שעה.
יש להבין מה כוונתו של רש"י? האם אין שכר על המצוות לעולם הבא.

בהמשך יש בפירוש רש"י תוספת, שבמהדורה שלנו כבר מסומן שמדובר בתוספת של רבי יוסף קרא, תלמידו של רש"י.

דרך חיים – תוכחת מוסר. זוהי הדרך שתוביל אותו לחיים ולא למוות.

פסוק לד

רש"י מבאר שה"גנב" הוא זה הבורח מחבריו על מנת ללכת וללמוד תודה. כלומר מדובר כאן במעשה חיובי.

פסוק לה

ואכן לפי דרכו של רש"י – "ונמצא ישלם שבעתים" – סופו להתמנות לדיין בזכות מעשיו הטובים.

פרק ז פסוקים א-כז

(א-ב) בני שמור אמרי ומצותי. ותורתי כאישון עיניך - שחור של עין שהוא דומה לחשך, כמו "אישון לילה" (להלן, ט).

(א) בְּנֵי שְׁמֹר אִמְרֵי וּמִצְוֹתַי תִּצְפֹּן אֶתְךָ:

(ב) שְׁמֹר מִצְוֹתַי וְחִיָּה וְתוֹרָתִי כְּאִישׁוֹן עֵינֶיךָ:

(ג) קִשְׁרָם עַל-אֶצְבָּעֶיךָ כְּתָבָם עַל-לִוּחַ לִבְךָ:

(ד) אָמֹר לַחֲכָמָה אֶתְחִי אֶת וּמִדָּע לְבִינָה תִקְרָא:

(ד) אחותי את - קרבה אליך. ומודע - קרוב; כמו "בועז מודעתנו" (רות ג, ב) - קרובנו. כלומר: קרבה אצלך תמיד.

(ה) לְשֹׁמְרֶךָ מֵאִשָּׁה זָרָה מִנִּכְרִיָּה אִמְרֵיהָ תִּחְלִיקָה:

(ו) בֵּי בַחֲלוֹן בֵּיתִי בְּעֵד אֲשַׁנְבִּי נִשְׁקָפְתִּי:

(ז) אבינה - הבחנתי וראיתי.

(ז) וְאָרָא בַּפֶּתָאִים אֲבִינָה בְּבָנִים גַּעַר חֲסֵר-לֵב:

(ח) אצל פנה - פנה של עבודה זרה ושל זונה.

(ח) עֵבֶר בְּשׁוּק אֶצֶל פֶּנֶה וְדֶרֶךְ בֵּיתָה יִצְעֵד:

(ט) בְּנִשְׁפָּ-בְּעֶרֶב יוֹם בְּאִישׁוֹן לַיְלָה וְאִפְלָה:

(י) והנה אשה - כמשמעה. דבר אחר: המינים המסיתים. שית זונה - כמו "שתותיהם" (ש"ב י, ד) כלומר: ערות זונה. ונצורת לב - כמו "עיר נצורה" (יש' א, ח) - המוקפת כרכום; וכן לבה של זו מוקפת זימת אולת.

(י) וְהִנֵּה אִשָּׁה לִקְרָאתָ שֵׁית זֹנָה וְנִצְרַת לֵב:

(יא) וסודרת - סרה מן הדרך.

(יא) הַמֵּינָה תִּיָּא וְסֻדְרָת בְּבֵיתָה לֹא-יִשְׁכְּנוּ רַגְלֶיהָ:

(יב) פָּעַם בַּחוּץ פָּעַם בְּרַחֲבוֹת
וְאַצֵּל כָּל-פָּנֶה תֹאֲרָב:

(יג) וְהִחְזִיקָה בּוֹ וְנִשְׁקָה-לּוֹ
הַעֲזָה פָּנֶיהָ וְתֹאמַר לּוֹ:

(יד) זבחי שלמים עלי - כלומר: סעודה גדולה הכינותי,
כי היום הקרבתי נדרי ושלמי.

(יד) זִבְחֵי שְׁלָמִים עָלַי
הַיּוֹם שְׁלַמְתִּי נְדָרַי:

(טו) ואמצאך - כדי שאמצאך.

(טו) עַל-כֵּן יֵצְאֵתִי לְקִרְאָתְךָ
לְשֹׁחַר פָּנֶיךָ וְאַמְצָאֲךָ:

(טז) מרבדים - בגדי חופש ונוי; ודוגמתו בסוף הספר,
שנאמר "מרבדים עשתה לה" (מש' לא, כב). רבדתי
ערשי - קשטתי. חטובות אטון מצרים - מהוללות;
בגדי כלי פשתן חשובין הבאים ממצרים, ששם הפשתן
מצוי, כדכתיב בספר "ובושו עובדי פשתים" (יש' יט, ט).
אטון תרגום "מיתריהם" (שמ' לה, יח): "אטוניה" (ת"א).

(טז) מְרַבְּדִים רַבְּדִיתִי עֲרִשִׁי
חֲטָבוֹת אֶטוֹן מִצְרַיִם:

(יז) נפתי משכבי - הנפתי הריח, כמניף בסודר בבית
הבושם, להביא הריח מלמעלה למטה. ודונש (דונש ע' *
39) פירש לשון קטור, ואמר שאין לו דמיון.

(יז) נִפְתִּי מִשְׁכְּבִי
מִר אֲתָלִים וְקִנְמוֹן:

(יח) לָכֵה נִרְוָה רַדִּים עַד-הַפֶּקֶר
נִתְעַלְסָה בְּאַהֲבִים:

(יט) כי אין האיש בביתו - ראיתם שסילק הקדוש ברוך
הוא שכינתו, וכל טוב נתן לעובדי עבודה זרה.

(יט) כִּי אֵין הָאִישׁ בְּבֵיתוֹ
הִלֵּךְ בְּרַדִּיף מִרְחֹק:

(כ) צרור הכסף - הטובים שבהם הרג. ליום הכסא -
לזמן המועד הקבוע; וכן "בכסה ליום חגנו" (תה' פא, ד).

(כ) צִרְוֹר-הַכֶּסֶף לָקַח בְּיָדוֹ
לְיוֹם הַכֶּסֶא יָבֹא בֵיתוֹ:

(כא) הטתו - לאותו חסר לב (ראה לעיל, ז) אליה. ברוב
לקחה - שהיא למודה להרגיל בכך אנשים. בחלק
שפתיה - בדבור חלקלק תדיחנו מן הדרך.

(כא) הִטְתּוּ בְּרַב לִקְחָהּ
בְּחֶלֶק שְׁפָתֶיהָ תִּדְיַחְנוּ:

(כב) הִזְלֵךְ אַחֲרֶיהָ פֶּתָאם כְּשׁוֹר אֶל-טֶבַח יָבוֹא וְכַעֲכֵס אֶל-מוֹסֶר אֲוִיל:
(כב-כג) וכעכס - זה ארס נחש. אל מוסר אויל - כנחש הממהר לרוץ בשליחות הקדוש ברוך הוא ליסר האויל, המחויב למקום ברוך הוא, כן זה רץ אחריה עד שנכשל בה, ויפלח חצה את כבדו כמהר צפור לרוץ אל הפח, ואינו יודע כי הפח נפרש שם בנפשו של צפור.

(כג) עַד יִפְלֹחַ חֵץ כְּבָדוֹ כְּמַהֲרַ צִפּוֹר אֶל-פֶּחַ וְלֹא-יָדַע כִּי-בִנְפֻשׁוֹ הוּא: פ

(כד) וַעֲתָה בָּנִים שִׁמְעוּ-לִי וְהִקְשִׁיבוּ לְאִמְרֵי-פִי:
(כד) ועתה בנים שמעו לי - וגו'.

(כה) אֶל-יִשְׁשָׁכָר אֶל-דִּרְכֶּיהָ לִבָּהּ אֶל-תַּתַּע בְּנִתִּיבוֹתֶיהָ:

(כו) כִּי-רַבִּים חַלְלִים הִפְלִיחַ וַעֲצָמִים כָּל-הֶרְגִּיהָ:

(כז) דִּרְכֵי שְׁאוֹל בֵּיתָהּ יִרְדּוּת אֶל-חֲדָרֵי-מָוֶת: פ

פשוטו של מקרא

פסוק א
יש בפסוק הקבלה כיאסתית. אמנם יש עליית מדרגה כי "לצפון" זה יותר מ"לשמור".

פסוק ג
אולי ניתן למצוא בפסוק הזה רמז מפורש בכתובים למצוות התפילין.

פסוק ה
דומה מאוד לפרק ב פסוק טז בשנוי מילה אחת "לשמרך"- "להצילך".
למה צריך לחזור פעמיים על אותו פסוק? יש לדעת כי משלי הוא לא ספר לימודי אלא ספר חינוכי ולכן יש צורך לחזור על הדברים מספר רב של פעמים.
כמו כן אפשר להציע כי לשמור כוונתו היא לשמר דברים חיוביים ולעומת זאת להציל כוונתו להימנע מדברים שליליים ויכול להיות ששינוי הביטוי מתאים להקשר הכללי בפרק.

פסוק ו

נראה מתוך הלשון המדברת בגוף ראשון כי מדובר כאן על האב (הדובר) אשר משקיף מן החלון וצופה לרחוב אל מה שמתרחש שם, כמתואר בהמשך הפסוקים (ז-יג).

פסוק ט

נשף – נראה שמדובר על תחילת הלילה.

פסוק טז

אטון – משי משובח.

בפסוקים הללו מתואר איך שהזונה מפתה את האיש ללכת אחריה ומהם הדברים שהיא הכינה לקראתו.

פסוק כב

פסוק זה מתאר את מי שהולך אחר אישה זונה כמו בעל חיים שנופל למלכודת.

עכס – מילה יחידאית במקרא שמשמעותה חבל.

פירוש רש"י

פרק ח פסוקים א-יא

(א) הלא חכמה תקרא – הלא התורה מכרזת אליכם דברים האמורים למטה בענין.

(א) הֲלֹא־חֲכָמָה תִּקְרָא וְתִבְנֶה תִּתֵּן קוֹלָהּ:

(ב) בראש-מרומים עלי-דרך בית נתיבות נצבה:

(ג-ד) לפי קרת – תקרה הנתונה על השער, ויושבים עליה. תרונה – תזעקנה. ומה היא אומרת? אליכם אישים אקרא.

(ג) לִיד־שַׁעְרִים לְפִי־קָרַת מְבֹא פְתָחִים תִּרְנָה:

(ד) אֲלֵיכֶם אִישִׁים אֶקְרָא וְקוֹלִי אֶל־בְּנֵי אָדָם:

(ה) הִבֵּינוּ פִּתְאִים עֲרֻמָּה וְכִסְיִלִּים הִבֵּינוּ לֵב:

(ו) שמעו כי נגידים אדבר – דברי נגידות וחשיבות.

(ו) שְׁמָעוּ כִּי־נְגִידִים אֲדַבֵּר וּמִפֶּתַח שְׁפָתַי מִיִּשְׁרָיִם:

(ז) כִּי־אָמַת יִהְיֶה חֶכְי וְתוֹעֵבַת שְׁפָתַי רָשָׁע:

(ח) נפתל ועקש – עקמומיות.

(ח) בְּצֶדֶק כָּל־אֲמַרֵּי־פִי אֵין בָּהֶם נִפְתָּל וְעִקָּשׁ:

(ט) כָּלֶם גִּכְחִים לַמִּבִּין וְיִשְׁרָיִם לַמַּצְאֵי דָעַת:

(י) מחרוץ – ממיני הזהב הוא.

(י) קָחוּ־מוֹסָרִי וְאֶל־כֶּסֶף וְדַעַת מִחֲרוֹץ נִבְחָר:

(יא) מפנינים – מרגליות. לא ישוו בה – לא ידמו לשויה.

(יא) כִּי־טוֹבָה חֲכָמָה מִפְּנִינִים וְכָל־חֲפָצִים לֹא יִשְׁוּ־בָהּ:

פשוטו של מקרא

פסוק א

החכמה תקרא – החכמה קוראת לנו (כך יש לפרש על פי המקבילה של הפסוקים).

פסוק ב

בימינו קוראים לנמל התעופה "בית נתיבות". הכוונה היא למקום מרכזי שממנו כל הדרכים יוצאות.

פסוק ג

קרת – עיר. מלשון קריה. שוב זהו ביטוי לכך שהחכמה נמצאת במקום מרכזי של העיר.

פסוק ד

אישים – אנשים חשובים. בני אדם – אנשים רגילים.

החכמה מדברת לאנשים ישרים שיש בהם את מידת האמת. נראה מתוך הפסוקים כי החכמה היא לא רק אינטליגנציה, אלא גם מידות מוסריות.

וכל חפצים לא ישוו בה – חפץ זה גם דבר חומרי בעל ערך, וגם רצון. שני הפירושים מתאימים.

פירוש רש"י

אי"ה

פרק ח פסוקים יב-כא

(יב) שכנתי ערמה – אצל ערמה; שכיון שלמד אדם תורה, נכנס בו ערמימות של כל דבר (ראה סוטה כא, ב).

(יב) אֲנִי־חֲכָמָה שְׁכַנְתִּי עֲרֻמָּה וְדַעַת מְזֻמּוֹת אֶמְצֵא:

(יג) יראת יי' שנאת רע – זהו המוסר שהחכמה מכרזת לבריות (ראה לעיל, א – ד).

(יג) יִרְאַת יְיָ שְׂנֵאת רָע גֵּאָה וְגֵאוֹן וְדָרֶךְ רָע וּפִי תִהְפְּכֹת שְׁנָאֵתִי:

(יד) לִי־עֶצָה וְתוֹשִׁיָּה אֲנִי בִּינָה לִי גְבוּרָה:

(טו) בי מלכים ימלוכו – שהדינים והמשפטים אני מלמד.

(טו) בִּי מַלְכִּים יִמְלֹכוּ וְרוֹזְנִים יִחְקְקוּ צֶדֶק:

(טז) בִּי שָׁרִים יִשְׁרוּ וְגִדְיָכִים כָּל־שֹׁפְטֵי צֶדֶק:

(יז) אהב – כמו 'אאהב'. אהבי – אהביה כתיב; אמר הקדוש ברוך הוא: אני אהביה של תורה אהב. זו שמעתי מרבי אהרן, בשם רבי נתן. ימצאנני – נו"ן יתירה: חמשים שערי בינה אמציאנו.

(יז) אֲנִי (אהביה) [אהבני] אֶהֱבֶה וּמִשְׁחֲרֵי יִמְצְאוּנִי:

(יח) עֲשֶׂר־וְכָבוֹד אֶתִּי הֵוֵן עֲתֶק וְצִדְקָה:

(יט) טוֹב פְּרִי מִחֲרוֹץ וּמִפֶּזַּח וְתִבְאָתִי מִכֶּסֶף גְּבָחַר:

(כ) בְּאַרְח־צִדְקָה אֶהְלֵךְ בְּתוֹךְ נְתִיבוֹת מִשְׁפָּט:

(כא) להנחיל אוהבי יש – יש אתי נחלה רבה.

(כא) לְהַנְחִיל אֶהְבִּי יֵשׁ וְאַצְלֵתִיהֶם אֶמְלֵא: פ

פשוטו של מקרא

פסוק יב

המילה "ערמה" בתנ"ך משמשת בדרך כלל בהקשרים שליליים אך במשלי לפעמים גם בהקשר חיובי. המילה "ערמה" באופן כללי היא "חכמה", כלומר זהו כישרון שאפשר להתשמש בו גם בדרכים חיוביות וגם בדרכים שליליות.

מנחם צבי קידרי, מילון העברית המקראית – מסביר שיש למילה גם משמעות חיובית וגם משמעות שלילית. כדוגמה לשימוש חיובי הוא מביא את הפסוק במשלי א ד: "לִתֵּת לַפִּתָּאִים עֶרְמָה לְנֹעַר יָדַעַת וּמִזְמָה".

פסוק יח

המילה צדקה במקרא בד"כ צמודה למילה משפט. בעברית המודרנית המשמעות היא בד"כ לתת למי שאין לו.

אי"ה

פירוש רש"י

אי"ה

פרק ח פסוקים כב-לו

(כב) ראשית דרכו – קודם בריאתו של עולם (ראה פסחים נד, א).

(כב) יי קנני ראשית דרכו
קדם מפעליו מאז:

(כג) נסכתי מראש – לשון 'נסיכי בני אדם' (ראה מי' ה, ד).

(כג) מעולם נסכתי מראש
מקדמי-ארץ:

(כד) חוללתי – נבראתי.

(כד) באין-תהמות חוללתי
באין מעינות נכבדי-מים:

(כה) בטרם הרים הטבעו – בתוך המים.

(כה) בטרם הרים הטבעו
לפני גבעות חוללתי:

(כו) ארץ וחוצות – ארץ ישראל ושאר ארצות (ראה תענית ז, א). וראש עפרות תבל – אדם הראשון (ראה סנה' לח, א).

(כו) עד-לא עשה ארץ וחוצות
וראש עפרות תבל:

(כז) בחקו חוג על פני תהום – כשרקע חוג הארץ על המים, חוק גבול בל יעבור. חוג – לשון 'הקף' כמו "ובמחוגה יתארהו" (יש' מד, יג) 'קונפאש' בלעז.

(כז) בהכינו שמים שם אני
בחוקו חוג על-פני תהום:

(כח) בעזוז – כשהגביר מעיינות תהום.

(כח) באמצעו שחקים ממעל
בעזוז עינות תהום:

(כט) בשומו לים חוקו – וגזר על ים סוף כשבראו, על מנת להבקע לפני משה. בחקו מוסדי ארץ – בחיקתו, מלשון חקו; כמו "על כפים חקתיך" (יש' מט, טז); וכן "ומחיק הארץ" (יח' מג, יד).

(כט) בשומו לים חקו
ומים לא יעברו-פיו
בחוקו מוסדי ארץ:

(ל) אמון – גדילה אצלו; לשון "האמונים עלי תולע" (איכה ד, ה). יום יום – אלפים שנה (ראה תה' צ, ד וויק"ר יט, א).

(ל) ואהיה אצלו אמון
ואהיה שעשעים יום ויום
משחקת לפניו בכל-עת:

(לא) משחקת בתבל ארצו – כל דורות הרשעים שהיו מאדם ועד נח ומנח ועד אברהם הייתי משחקת עליהם. ושעשועי עד בא דור המדבר ויקבלוני.

(לא) משחקת בתבל ארצו
ושעשעי את-בני אדם: פ

(לב-לג) ועתה בנים שמעו לי, ואל תפרעו – ואל תבטלו מוסרי.

(לב) ועתה בנים שמעו-לי
ואשרי דרכי ישמרו:

(לג) שְׁמָעוּ מוֹסֵר וְחֹכֵמוֹ
וְאַל-תִּפְרְעוּ:

(לד) אֲשֶׁרִי אָדָם שִׁמְעָ לִי
לִשְׁקֹד עַל-דִּלְתִּי יוֹם יוֹם
לְשֹׁמֵר מְזוֹזֹת פֶּתָחַי:

(לד) לשקוד – לשמור. על דלתותי – להכנס ראשון לבית
המדרש ולבית הכנסת ולצאת אחרון.

(לה) כִּי מִצָּאִי (מצאי) [מִצָּא] חַיִּים
וַיִּפֹּק רָצוֹן מִיָּי:

(לו) וַחֲטָאִי חֲמֵס נַפְשִׁי
כָּל-מִשְׁנָאִי אָהָבוֹ מוֹת: פ

פשוטו של מקרא

פרק זה מתאר כיצד החכמה, או התורה, קדמה לבריאת העולם.

קנני – ברא אותי. נתן לי מעמד חדש.

ניסכתי – אולי הכוונה ל-לפרוס. דעת מקרא מפרש מלשון "נסיד", "לנסך", לתת חשיבות.

תהום – מקום עמוק המלא במים (ראה רש"י על הפסוק השני בתורה). המילה תהום קודמת בפסוק למילה מים, וכך זה גם בבריאת העולם, וזאת משום שה"תהום" הוא בהגדרתו המקום שבו נמצאים המים.

עד לא עשה – עוד לפני שעשה את הארץ.

בחוקו חוג על פני תהום – זהו תאור של יצירת הים שמתואר ביום השני לבריאה.

פסוקים ל-לא

בפסוקים אלו החכמה מדברת על עצמה כדבר הקרוב גם אל הקב"ה וגם אל בני אדם.
אמון – פירושו חניך, אדם שמאמנים אותו, שמלמדים אותו אומנות, או שמלמדים אותו אמונה, מחנכים אותו.

פסוקים לב-לו

אלו למעשה פסוקי חתימה של הפרק

פירוש רש"י

פרק ט פסוקים א-יח

(א) חכמות בנתה ביתה – בחכמה בנה הקדוש ברוך הוא את העולם. חצבה עמודיה שבעה – שבעת ימי בראשית. דבר אחר: שבעה ספרים שיש בתורה – "ויהי בנסוע הארון" (במ' י, לה) ספר לעצמו; במסכת שבת (קטז, א).

(ב) טבחה טבחה מסכה יינה – מְזַגֵּם במים, כמו יין חזק שאינו ראוי לשתות חי. אף ערכה שלחנה – כל יצירת לח ויבש.

(ג) שלחה נערותיה – אדם וחווה (ראה סנה' לח, א). דבר אחר: משה ואהרן (ראה ויק"ר חא, ד).

(ד) מי פתי יסור הנה – וילמוד אותי ויחכם.

(ה) לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי – ביין שמוגתי.

(ו) עזבו פתאים וחיו – את דרך הפתיות. ואשרו – לשון 'פעם'; כמו "באשרו אחזה רגלי" (איוב כג, יא).

(ז) ומוכיח לרשע מומו – מום הוא למוכיח, שזה מחרפו ואינו שומע לו. זו היא אזהרה שאסור לדבר עם המסיתים מדרך הישרה, אפילו להוכיחם ולקרבם.

(ט) תן לחכם ויחכם עוד – לתלמיד הגון שְׁנָה. ומדרש אגדה (ראה שמ"ר נ, ב): נאמר לנח "מכל הבהמה הטהורה" וגו' (בר' ז, ב), וכשיצא "ויקח מכל הבהמה" וגו' (בר' ח, כ); אמר: מה ראה הקדוש ברוך הוא להרבות באלו? אלא שרצה שאקריב לו מהן. הודע לצדיק – חכמה. והוא יוסף לקח – מדעתו ועל שמועתו.

(י) תחלת חכמה יראת יי', ודעת קדושים – היא עיקר הבינה.

(א) חֲכָמוֹת בָּנְתָה בֵּיתָה
חֲצָבָה עֲמוּדֶיהָ שִׁבְעָה:

(ב) טָבַחְתָּה טָבַחְתָּה מִסְכָּה יֵינָה
אֵף עֲרָכָה שְׁלַחְנָה:

(ג) שְׁלַחְתָּה נְעוּרֶיךָ תִּקְרָא
עַל-נָפִי מִרְמֵי קֶרֶת:

(ד) מִי-פָתִי יִסֹּר הֵנָּה
חֶסֶר-לֵב אֲמָרָה לוֹ:

(ה) לָכוּ לַחְמוּ בִלְחָמִי
וּשְׁתּוּ בַיֵּין מִסְכָּתִי:

(ו) עֲזְבוּ פִתְאִים וְחִיו
וְאֲשְׁרוּ בְּדֶרֶךְ בִּינָה:

(ז) יִסֹּר לוֹ לֶקַח לֹא קָלוֹן
וּמוֹכִיחַ לְרָשָׁע מוֹמוֹ:

(ח) אַל-תּוֹכַח לֵץ פֶּן-יִשְׁנָאךָ
הוֹכַח לְחָכָם וַיֵּאֱהָבְךָ:

(ט) תֵּן לְחָכָם וַיִּחְכְּמוּ עוֹד
הוֹדַע לְצַדִּיק וַיִּוֹסֶף לֶקַח: פ

(י) תְּחִלַּת חֲכָמָה יִרְאֵת יי'
וְדַעַת קְדוּשִׁים בִּינָה:

(יא) ויוסיפו לך שנות חיים - שנים של חיים הם של פרנסה ועושר.

(יא) כִּי־בִי יִרְבּוּ יָמֶיךָ
וְיוֹסִיפוּ לְךָ שָׁנֹת חַיִּים:

(יב) אִם־חֲכָמָה חֲכָמָה לָךְ
וְלֹצֵת לְבָדָךְ תִּשָּׂא:

(יג) אִשָּׁה כְּסִילוֹת הִמְיָה
פְּתִיּוֹת וּבִלְיִדָּה מָה:

(יד) וַיֵּשְׁבָה לִפְתָּח בֵּיתָהּ
עַל־כִּפֹּא מְרִמִּי קֶרֶת:

(טו) לִקְרָא לְעַבְרֵי־דָרֶךְ
הַמִּיּוֹשְׁרִים אֲרָחוֹתָם:

(טז-יז) חסר לב. ואמרה לו - הדברים הללו; מה אמרה לו? מים גנובים ימתקו - אין טעם ביאת פנויה כטעם אשת איש. אף לענין המצוה, מים גנובים ימתקו - שהיו יראים לעשות בגלוי ועושין בסתר.

(טז) מִי־פָתִי יִסֵּר הִנֵּה
וַחֲסֹר־לֵב וְאַמְרָה לֹא:

(יז) מִי־גְנוּבִים יִמְתָּקוּ
וְלֶחֶם סִתְרִים יִנָּעַם:

(יח) וְלֹא־יָדַע כִּי־רָפְאִים שֵׁם
בְּעִמְקֵי שְׂאוֹל קָרְאִיהָ: פ

פשוטו של מקרא

עמודיה שבעה - ביטוי לריבוי עמודים המהויים יסוד לבניין.

פסוק ב - החכמה מתכנתת את צעדיה מבעוד מועד.

פסוק ג - נערותיה הן שליחותיה של החכמה. על גפי מרומי קרת - על כנפי מקום גבוה בעיר.

פסוק ה - לכו לחמו בלחמי - הכוונה היא לא לשון מלחמה אלא לשון סעודה.

פסוק ו - החכמה אומרת לפתאים לעזוב את דרכם על מנת לחיות ובהמשך. דעת מקרא מפרש "אשרו" מלשון לצעוד. ללכת בבטחה. כמו כן הוא אומר שניתן לפרש מלשון אושר.

באופן כללי החכמה בפסוק זה משולה הן לבעל מקצוע מנוסה שכדאי ליהנות מעבודתו, והן ליועץ שכדאי לשמוע לעצתו.

פסוק י - תחילת חכמה יראת ה'. מקביל לפסוק בתהלים: "ראשית חכמה יראת ה'".

כי בי ירבו ימיך - לפי ההקשר החכמה היא זאת שמדברת.

פסוק יב - אדם נושא בתוצאות למעשיו, הן לטוב והן למוטב.

החל מפסוק יג מדובר על הכסילות, בניגוד לחכמה. יש כמה הקבלות מעניינות, למשל בין פסוק ג ו-יד; בין פסוק ד ו-טז.

ניתן לומר כי ההקבלות הללו מלמדות על כך שהכסילות לפעמים מתחזה לחכמה ומדברת בלשון דומה כדי לפתות את האנשים ההולכים אחריה.

פירוש רש"י

פסוק ב -

החכמה זה הקבה.

הבית זה העולם.

פרק י פסוקים א-י

(א) משלי שלמה. בן חכם ישמח אב - זה הקדוש ברוך הוא (ראה מנ"ש י, א). דבר אחר: אביו ממש. ובן כסיל תוגת אמו - תמיד הוא עם אמו בבית, ורואה את שטותו ומצירה. ולפי המשל: בן כסיל - כמו ירבעם בן נבט (ראה ברכות לה, ב). תוגת אמו - תוגת כניסיותו.

(ב-ג) לא יועילו אוצרות רשע - שהיה משתבח בעשרו, שנאמר "ויאמר אפרים אך עשרתי" וגו' (הו' יב, ט). וצדקה תציל ממות - ואם תאמר: צדיק שיבזבז נכסיו לצדקה, מהיכן יתפרנס? לא ירעיב יי נפש צדיק. והות רשעים יהדוף - ידחוף אותם ותפול.

(ד) ראש עושה כף רמיה - מי שעני בתורה, מורה הוראות שקר. כף רמיה - מאזנים של רמיה. לפי פשוטו משמע בתגרים. ויד חרוצים - ישרים, שחרוצים דבר באמתו ומשפטו בלא עולה.

(ו) ופי רשעים יכסה חמס - החמס יכסה על פיהם ויהרגם.

(ז) זכר צדיק לברכה - המזכיר צדיק - מברכו. ושם רשעים ירקב - רקבון עולה בשמם; שאין אדם חפץ להזכיר שמו והוא משתכח מאליו (ראה יומא לח, ב).

(ח) חכם לב יקח מצות - משה רבינו; שכל ישראל היו עוסקין בביזת מצרים, והוא היה עוסק במצות, שנאמר "ויקח משה את עצמות יוסף" וגו' (שמו' יג, יט). ואויל שפתים ילבט - לשון יגיעה. ויש בספרי בפרשה "ויהי העם כמתאוננים" (במ' יא, א; ספ"ב פד): אמרו: כמה נתלבטנו בדרך.

(ט) ומעקש דרכיו יודע - ישבר ויתיסר; כמו "וידוע בהם את אנשי סוכות" (שו' ח, טז).

(א) מְשָׁלִי שְׁלֹמֹה

פ

בֶּן חָכָם יִשְׂמַח־אָב
וּבֶן כָּסִיל תּוֹגַת אִמּוֹ:

(ב) לֹא־יוֹעִילוּ אוֹצְרוֹת רָשָׁע
וְצִדְקָה תַּצִּיל מִמּוֹת:

(ג) לֹא־יִרְעִיב יֵי נֶפֶשׁ צַדִּיק
וְתוֹת רָשָׁעִים יִהְיֶה:

(ד) רֹאשׁ עוֹשֶׂה כַּף־רִמְיָה
וְיָד חָרוּצִים תַּעֲשִׂיר:

(ה) אֲנִי בִקְיִין בֶּן מִשְׁכֵּל
נִרְדָּם בְּקִצִּיר בֶּן מִבִּישׁ:

(ו) בְּרָכוֹת לְרֹאשׁ צַדִּיק
וּפִי רָשָׁעִים יִכְסֶה חָמָס:

(ז) זִכָּר צַדִּיק לְבִרְכָּה
וְשֵׁם רָשָׁעִים יִרְקֵב:

(ח) חָכֵם־לֵב יִקַּח מִצְוֹת
וְאוִיל שְׁפָתַיִם יִלְבֹּט:

(ט) הוֹלֵךְ בְּתֵם יִלְךְ בְּטַח
וּמַעֲקֹשׁ יִדְרֹכֵיוּ יִנָּדֶע:

(י) קָרַץ עֵין יִתֵּן עֲצָבָת
וְאֵוִיל שְׁפָתָיו יִלְבֹּט:

(י) קורץ עין יתן עצבת – זה המסית אדם בקריצותיו לרעה.

(יא) מְקוֹר חַיִּים פִּי צַדִּיק
וּפִי רָשָׁעִים יִכְסֶה חֶמֶס:

(יא) מקור חיים פי צדיק ופי רשעים וגומר – פיהם יכסה חמס שבלבם, שמחליקין את שפתיהם ושנאה טמונה בלבם. ואין פתרון מקרא זה דומה לפתרון העליון (פס' ו), והענין יורה עליהם.

(יב) שְׁנֵאָה תַעֲוֹרֵר מְדַנִּים
וְעַל כָּל-פְּשָׁעִים תִּכְסֶה אֶהְבָּה:

(יב) שנאה תעורר מדנים – אפילו עבירה שנתנה לשכחה נזכרת על ידי מרבית עוונות; באה שנאה אחרונה ומעוררת. שכן יחזקאל הוכיח את ישראל על עבירות מצרים: "ואומר להם איש את שקוצי עיניו השליכו" וגו' (ראה יח' כ, ז) – כמה שנים היתה שנאה זו כבושה ולא הזכירה להם הקדוש ברוך הוא, עד עכשיו, שהרבו עבירות על פשעיהם (ראה ויק"ר ז, א). ועל כל פשעים תכסה אהבה – כשישראל מטיבים מעשיהם, הקדוש ברוך הוא מכסה על פשעיהם.

(יג) בְּשַׁפְתֵּי נָבוֹן תִּמְצָא חֲכָמָה
וְשִׁבְט לִגְוֹ חֶסֶד-לֵב:

(יג) בשפתי נבון תמצא חכמה – כשאדם מוכיח לנבון, משיב לו: חטאתי! כגון דוד שאמר לנתן: "חטאתי" (ש"ב יב, יג). ושבט לגו חסר לב – אבל חסר לב אינו שומע עד שילקה, כמו פרעה.

(יד) חֲכָמִים יִצְפְּנוּ-דָּעַת
וּפִי-אֵוִיל מִחֲתָה קִרְבָּה:

(יד) חכמים יצפנו דעת – ישמרוהו בלבם, שלא ישכחוהו.

(טו) תֵּוֹן עֲשִׂיר קִרְיַת עֲזָו
מִחֲתַת דְּלָיִם רִישָׁם:

(טו) הון עשיר – בתורה. קרית עוזו – היא לו. מחתת דלים רישם – עניותם, שלא עסקו בתורה, היא מחיתתם.

פשוטו של מקרא

אי"ה

היום אנו מתחילים את החלק השני של ספר משלי. יש בתחילת פרק י את הפתיח "משלי שלמה", שזה פתיחה מקוצרת (יחסית לפתיחה שבתחילת הספר) של החלק. חלק זה של הספר מתאפיין בהיגדים קצרים שלא דווקא קשורים ביניהם. היות ויש בפרק 32 פסוקים – נקרא במפגש זה 16 פסוקים שהם מחצית הפרק.

פסוק א

בן חכם משמח את הוריו ובן כסיל מבייש את הוריו.

פסוק ב

הכסף שבא מתוך מעשי רשע לא יועיל, אבל הצדקה תציל ממוות.
המילה "צדקה" בשפה שלנו משמעותה תרומה כספית מאת מי שיש לו ממון אל מי שאין לו.
במקרא המילה "צדקה" משמעותה משפט צדק. דעת מקרא מפרש: עושר אשר הושג באופן ישר.
הביטוי "צדקה תציל ממוות" נדרש בתלמוד ונפוץ אצלנו בשימוש כי מתן הצדקה לעני מעניק לנותן זכות גדולה שמצילה אותו ממוות.

פסוק ג

ה' ידאג לצדיק שלא יערב.
"הות רשעים" - תאוות הרשע, מעשה הרשע - ה' יהדוף וידחה אותו.

פסוק ד

"ראש" - רש, עני. האדם הרמאי דינו לעוני.
"ויד חרוצים תעשיר" - מי שעובד בחריצות ובהגינות יעשיר.
בלשון המקרא, ההיפך מחריצות זה רמייה. בלשון שלנו אולי היינו אומרים שההיפך מחריצות זה עצלות. מכל מקום, יש, לפחות בחלק מהמקרים, דמיון בין הרמאי לבין העצלן, כי העצלנים הרבה פעמים מרמים מתוך כך שהם מתעצלים לעבוד כראוי.

פסוק ה

זמן אגירת התבואה הוא בקיץ. מי שהולך לישון בשעת הקציר (בקיץ) הוא "מביש".

פסוק ו

"ופי רשעים רשעים יכסה חמס" - דעת מקרא מפרש "פני רשעים". המילה חמס משמעותה בד"כ גזל. ניתן לפרש גם: קללה.

פסוק ז

"זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב".
"ירקב" - לאו דווקא במשמעות של יישכח. אלא ניתן לומר גם: ייזכר לדראון עולם.

פסוק ח

"ילבט" - על פי דעת מקרא, לשון עיקום שפתיים. הביטוי מופיע גם הפסוק י.

פסוק י

"קורץ עין" - דומה מאוד למשמעות שאנחנו משתמשים בה. משמעות של הטעייה ושקר.
מעניין שפסוק י שני החלקים מדברים על הרשע.
כמו כן כאמור חוזרים כאן במדויק על הביטוי מסוף פסוק י

פירוש רש"י

אי"ה

פרק י פסוקים יא-כא

(יא) מקור חיים פי צדיק ופי רשעים וגומר - פיהם יכסה חמס שבלבם, שמחליקין את שפתיים ושנאה טמונה בלבם. ואין פתרון מקרא זה דומה לפתרון העליון (פס' ו), והענין יורה עליהם.

(יא) מְקוֹר חַיִּים פִּי צַדִּיק
וּפִי רָשָׁעִים יִכְסֶה חָמָס:

(יב) שנאה תעורר מדנים - אפילו עבירה שנתנה לשכחה נזכרת על ידי מרבית עוונות; באה שנאה אחרונה ומעוררת. שכן יחזקאל הוכיח את ישראל על עבירות מצרים: "ואומר להם איש את שקוצי עיניו השליכו" וגו' (ראה יח' כ, ז) - כמה שנים היתה שנאה זו כבושה ולא הזכירה להם הקדוש ברוך הוא, עד עכשיו, שהרבו עבירות על פשעיהם (ראה ויק"ר ז, א). ועל כל פשעים תכסה אהבה - כשישראל מטיבים מעשיהם, הקדוש ברוך הוא מכסה על פשעיהם.

(יב) שְ�נֵאָה תְּעוֹרֵר מִדִּנִּים
וְעַל כָּל-פְּשָׁעִים תִּכְסֶה אֲהָבָה:

(יג) בשפתי נבון תמצא חכמה - כשאדם מוכיח לנבון, משיב לו: חטאתי! כגון דוד שאמר לנתן: "חטאתי" (ש"ב יב, יג). ושבט לגו חסר לב - אבל חסר לב אינו שומע עד שילקה, כמו פרעה.

(יג) בְּשִׁפְתֵי נָבוֹן תִּמְצָא חֲכָמָה
וְשִׁבְט לְגוֹ חָסֵר-לֵב:

(יד) חכמים יצפנו דעת - ישמרוהו בלבם, שלא ישכחוהו.

(יד) חֲכָמִים יִצְפְּנוּ-דַעַת
וּפִי-אֲוִיל מִחֲתָה קִרְבָּה:

(טו) הון עשיר - בתורה. קרית עוזו - היא לו. מחתת דלים רישם - עניותם, שלא עסקו בתורה, היא מחיתתם.

(טו) הוֹן עֲשִׂיר קִרְיַת עֹזוֹ
מִחֲתַת דָּלִים רִישָׁם:

(טז) פעולת צדיק לחיים - כמשמעו. ומדרש אגדה (ראה דב"ר ב, כ): שלמה עשה פעולת המקדש לחייהם של ישראל, לכפרתן, ותבואת רשע - תבואתו של מנשה (ראה דה"ב לג, ז), שהכניס בו הסמל, היא היתה לחטאת.

(טז) פְּעֻלַּת צַדִּיק לְחַיִּים
תְּבוֹאֶת רָשָׁע לְחַטָּאת:

(יז) אורח לחיים - השומר מוסר היא הדרך לחיים. ועוזב תוכחת מתעה - את עצמו ואת אחרים.

(יז) אֲרֻח לְחַיִּים שׁוֹמֵר מוֹסֵר
וְעוֹזֵב תּוֹכַחַת מִתְּעָה:

(יח) מְכַסֶּה שְׁנֵאָה שְׁפֹתֵי־שֶׁקֶר
וּמוֹצֵא דָבָה הוּא כְּסִיל:

(יח) מכסה שנאה שפתי שקר - החונף שפתיו שקר, ומכסה שנאה בלבו. ומוציא דבה הוא כסיל - לעז, שיהו אנשים דובבין בו על חבירו.

(יט) בָּרֶב דְּבָרִים לֹא יַחְדֵּל־פֶּשַׁע
וְחֹשֶׁךְ שְׁפָתָיו מְשֹׁכֵל:

(יט) ברוב דברים לא יחדל פשע - המרבה דברים מביא חטא. וחושך שפתיו - הוא המשכיל.

(כ) כֶּסֶף נִבְחַר לְשֹׁן צָדִיק
לֵב רָשָׁעִים כְּמַעֵט:

(כ) כסף נבחר לשון צדיק - שיודע להוכיח. לב רשעים כמעט - שאינו שומע לתוכחת צדיק. ומדרש רבי תנחומא אומר (תנח' כי תשא ו): על עדו הנביא נאמר, שקרא על המזבח בבית אל; וירבעם, אע"פ שיבשה ידו, לא קבל תוכחה, שנאמר "חל נא את פני יי' אלהיך" וגו' (מ"א יג, ו) ולא 'אלהי'; ואומר "ותשב ידו כבראשונה" (ראה שם) - עובד ומקטיר לעבודה זרה, ואף בסוף כן.

(כא) שְׁפָתֵי צָדִיק יִרְעוּ רַבִּים
וְאֲוִילִים בַּחֲסֹר־לֵב יָמוּתוּ:

(כא) שפתי צדיק ירעו רבים וגו' - שרבים אוכלים בזכותו ובתפלתו.

פשוטו של מקרא

יש כאן היגדים קצרים ללא מכנה משותף מובהק.

פסוק יא

פי רשעים יכסה חמס - יחפה על החמס. ינסה להסתיר.

פסוק יב

מדנים - ריב. ניתן גם לפרש כי מדנים זה מלשון "דין", כלומר: כאשר יש שנאה, אנשים הולכים לשורת הדין ולא לפשרה.

ועל כל פשעים תכסה אהבה - כאשר יש אהבה בין אנשים, זה מתגבר גם על הקשיים ועל הטעויות שנעשות בין אנשים.

פסוק יג

שבט לגו חסר לב - מקל המכה בגבו של האדם חסר הלב.

משמעות המילה שבט ומילים הדומות לה (מקל, מטה)

מה הקשר בין המילה שבט ובין המילה מטה? ייתכן שיש 3 רבדים של אותה מילה: (1) שבט - מכה (תוצאה של מעשה). (2) מקל - משענת (צורך של האדם). "במקלי עברתי את הירדן" (מסמל גם את העוני) (3) מטה - הנהגה (תכנון העתיד). בשפה שלנו המילה "מטה" משמעותה גם: פורום של הנהגה. בקהילה האתיופית המקל הוא ביטוי לחשיבות של מי שנושא אותו.

בשפתי נבון תיצמא חכמה - לכאורה זה מובן מאליו. אך נראה שלפעמים גם דברים פשוטים צריכים להיאמר. זו גם היית דרכו של הרב דרוקמן זצ"ל כפי שלמד מרבו הרצי"ה - לחזור על הדברים היסודיים שוב ושוב, גם כאשר הם נראים מובנים מאליהם.

פסוק יד

החכמה לפעמים היא מוסתרת וצפונה.
מחיתה - משמעות המילה על פי מקבילות אחרות הוא: בור, שוחה, מכשול, מקום שנופלים בתוכו. המילה הזאת די נפוצה בספר משלי.

פסוק טו

שוב המילה מחיתה מופיעה גם כאן.
בפסוק זה משבחים את העשיר. לכאורה המשמעות היא בעל הון.

פסוק יז

מדבר בשבח האדם שדרכו בחיים לקבל את התוכחה וללמוד ממנה ובגנות האדם אשר דוחה מעליו את התוכחה.

פסוק יח

דומה לפסוק יא

פסוק יט

ברוב דברים לא יחדל פשע - אדם לא יוכל למעט ולהסתיר את פעשיו באמצעות דיבורים רבים.
וחושך שפתיו משכיל - הדבר הטוב יותר הוא למעט בדיבור.

פסוק כ

בצדיק ממעט בדיבור ומה שהוא כן מוציא מפיו זה כמו כסף נבחר, כלומר זהו דבר יקר ערך.
כמעט - נראה שהכוונה: כ-מעט, כמו מעט.

פירוש רש"י

אי"ה

פרק י פסוקים כב-לב

(כב) ברכת יי' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה – אין צריך להתייגע להעשיר בו; די בברכה מה שהוא מברכו.

(כב) בְּרֶכֶת יי' הִיא תַעֲשִׂיר
וְלֹא-יוֹסֵף עֲצָב עִמָּה:

(כג) כשחוק לכסיל עשות זמה – עצת חטאים. וחכמה כשחוק לאיש תבונה – כלומר: קלה היא בעיניו לעשות.

(כג) כְּשֶׁחֹק לְכָסִיל עֲשׂוֹת זִמָּה
וְחִכְמָה לְאִישׁ תְּבוּנָה:

(כד) מגורת רשע – מה שהוא ירא, יבא לו. דור הפלגה יראו ואמרו "פן נפוע" (בר' יא, ד), וסופן כתיב "ויפץ יי' אותם משם" (שם, ח; ראה תנח' נח יח). ותאות צדיקים יתן – מי שבידו ליתנה.

(כד) מְגוֹרֶת רָשָׁע תִּיֵּא תְבוּאָתוֹ
וְתֹאֲתָ צְדִיקִים יִתֵּן:

(כה) כעבור סופה ואין רשע – פתאום בא עברת רוח סערה, נכרת הרשע ממקומו.

(כה) כְּעֵבֹר סוּפָה וְאֵין רָשָׁע
וְצְדִיק יִסּוּר עוֹלָם:

(כו) כחמץ לשנים וכעשן לעינים
כן העצל לשלחיו:

(כז) יראת יי' תוסיף ימים
ושנות רשעים תקצרה:

(כח) תוחלת צדיקים שמחה – סופה מתקיימת ושמחים. ותקות רשעים תאבד – כי לא תבא.

(כח) תוֹחֶלֶת צְדִיקִים שִׂמְחָה
וְתִקְוַת רָשָׁעִים תֵּאָבֵד:

(כט) מעוז לתום דרך יי' ומחתה היא לפועלי און – שאינן הולכין בה, והיא נפרעת מהם.

(כט) מַעְזוֹ לְתוֹם דֶּרֶךְ יי'
וּמַחְתָּה לְפֹעֲלֵי אֹוֶן:

(ל) צדיק לעולם בל ימוט – כשהוא מט אין מוטתו מוטת עולם, כי יפול – וקם (ע"פ מוש' כד, טז).

(ל) צְדִיק לְעוֹלָם בִּלְיָמוּט
וְרָשָׁעִים לֹא יִשְׁכְּנוּ-אָרֶץ:

(לא) פי צדיק ינוב חכמה – ידבר; לשון "ניב שפתים" (יש' נז, יט).

(לא) פִּי-צְדִיק יִנּוֹב חִכְמָה
וְלִשׁוֹן תְּהַפְּכֹת תִּכְרֹת:

(לב) שפתי צדיק ידעון רצון – יודעים לרצות ולפייס את בוראם, ויודעים לרצות את הבריות ולהטיל שלום ביניהם.

(לב) שִׁפְתֵי צְדִיק יִדְעוּן רָצוֹן
וּפִי רָשָׁעִים תְּהַפְּכֹת:

פשוטו של מקרא

בקטע זה יש פסוקים עם הקבלות – חלקן נרדפות וחלקן סותרות. קשה למצוא קשר ברור בין הפסוקים אלא לכל פסוק יש את העניין שלו.

פסוק כב

העושר האמיתי זה ברכת ה'. הרבה פעמים עושר פיזי מביא עימו דאגות וטרדות. אבל העושר האמיתי זה ברכת ה'.

פסוק כג

ה"חכמה" עומדת בניגוד ל"שחוק". ה"זימה" עומדת בניגוד ל"תבונה".

פסוק כד

מגורת רשע - הדבר שממנו מיוחד הרשע, תבואנו - תגיע אליו. כמו הפסוק "וכאשר יענו אותו כן ירבה", כנגד הפחד של המצרים: "פן ירבה". אולם, תאוות צדיקים – רצונו של הצדיק – יתן ה'.

פסוק כה

הרשע הוא חולף כמו סופה. לעומת זאת "צדיק יסוד עולם", כלומר יש לו קיום של קבע.

פסוק כו

שליח עצל זה דבר מתסכל, ולכן הוא משול "כחומץ לשיניים וכעשן לעניים". כלומר: שליח עצל עדיף לנו כבר בלעדיו ושאני אעשה זאת לבד.

פסוק כז

שנות רשעים תקצורנה - יתקצרו.

פסוק כח

תוחלת - תקווה, שאיפה, מטרה.

פסוק כט

"מעוז" זה הניגוד של "מחיתה". מחיתה זה מקום שבו אדם נופל בו. מכאן שמעוז זה מקום חזק בטוח. אולי גם מקום גבוה.

פסוק ל

ימוט - מלשון להתמוטט.

פסוק לא

ינוב - גם מלשון ניב של הלשון. וגם מלשון תנובה, כלומר: החכמה שצומחת מהצדיק. תהפוכות - שקר.

פסוק לב

רצון – דעת מקרא: להפיק רצון מה כביכול שה' רוצה את מעשי הצדיק.

פירוש רש"י

אי"ה

פרק יא פסוקים א-טו

(א) מאַזנִי מִרְמָה תּוֹעֵבֶת יִי
וְאַבֵּן שְׁלֵמָה רְצוֹנִי:

(ב) בא זדון ויבא קלון ואת צנועים חכמה - תבוא חכמה.

(ב) בְּאֶזְרוֹן וַיָּבֹא קָלוֹן
וְאֶת־צְנוּעִים חֲכָמָה:

(ג) תומת ישרים תנחם - תנהלם. וסלף בוגדים ישדם - ישדדם.

(ג) תִּמְתֵּי יִשְׁרָיִם תִּנְחָם
וְסִלְף בּוֹגְדִים (וְשָׁדָם):

(ד) לא־יועיל הון בְּנוֹם עֲבָרָה
וְצִדְקָה תִּצְלִי מִמָּוֶת:

(ו) צדקת ישרים תצילם ובהות בוגדים ילכדו - בהוות שהם עושים הם נלכדים. והמקרא מסורס הוא, כלומר: ובוגדים בהוות ילכדו.

(ו) צִדְקַת יִשְׁרָיִם תִּצְלִי־ם
וּבְהוֹת בּוֹגְדִים יִלְכְּדוּ:

(ז) במות אדם רשע תאבד תקוה - תקות כל הבוטחים בו. ותוחלת אונים אבדה - תוחלת בניו, שהם אוננו, אבדה, כי בזכותו לא תבוא להם טובה. אבל במות צדיקים יש לבניהם מבטח בצדקתם.

(ז) בְּמוֹת אָדָם רָשָׁע תֵּאָבֵד תִּקְוָה
וּתִחַלֵּת אוֹנִים אֲבָדָה:

(ח) צדיק מצרה נחלץ - במות רשע; וְלִמְקָרָא העליון (פס' ז) זה מחובר.

(ח) צָדִיק מִצָּרָה נִחְלָץ
וַיָּבֹא רָשָׁע תַּחֲתָיו:

(ט) בפה חנף - חנף המסית חבירו בדרך רע, משחיתו בפיו. ובדעת צדיקים יחלצו - והצדיק נחלץ ממנו בדעת התורה, שהזהירה עליו "לא תאבה לו" וגו' (דב' יג, ט).

(ט) בִּפְהַ חֲנָף יִשְׁחַת רֵעֵהוּ
וּבִדְעַת צְדִיקִים יִחְלָצוּ:

(י) בְּטוֹב צְדִיקִים תַּעֲלֶץ קָרְיָה
וּבְאַבְדֹּר רָשָׁעִים רָנָה:

(יא) תרום קרת - תתקיים תקרת הבית בגבהה מלפול. בעוד שהיו מלכי יהודה ישרים, העמידה תפילתם את בית המקדש.

(יא) בְּבִרְכַּת יִשְׁרָיִם תִּרְוֶם קָרֶת
וּבִפִּי רָשָׁעִים תִּתְקַרֵּס:

(יב) בְּזִלְרַעְתּוֹ חֲסֵר־לֵב
וְאִישׁ תְּבוּנֹת יִחְרִישׁ:

(יב) ואיש תבונות יחריש – כשמבזהו החסר לב; כמו שאלו, דכתיב "ויבזהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש" (ש"א י, כז).

(יג) הוֹלֵךְ רַכִּיל מְגַלֵּה-סֹד
וְנֶאֱמַן-רֹיחַ מְכַסֶּה דָּבָר:

(יד) באין תחבולות – כשהצרה באה על ישראל, ואינן נותנין לב להבין להתענות ולעשות תשובה, יפול עם.

(יד) בְּאֵין תַּחְבֻּלוֹת יִפֹּל-עַם
וְתִשְׁוֶעַה בְּרֵב יוֹעֵץ:

(טו) רע ירוע – הרשע יתרוצץ, אשר ערב לבו לעבודה זרה. ושונא תוקעים – תוקעים כף לעשות רע וללכת בעצתם. ורבותינו דרשוהו (ראה יבמות קט, ב) בערבות ממונ.

(טו) רַע-יְרֹעַ כִּי-עָרַב זָר
וְשֹׂנְאֵ תֻקְעִים בּוֹטָח:

פשוטו של מקרא

בדומה לפרק הקודם, לכל פסוק יש את העניין הנפרד שלו.

פסוק א

המאזניים היו מכשיר שהיה ניתן לרמות באמצעותו.

הפסוק מדגיש את חשיבות השמירה על ההגינות והצדק בשעת המסחר.

הפסוק הזה מזכיר מאוד את פסוקי התורה ויקרא יט לה-לו. בפרט הביטוי "אבן שלמה" מופיע בפסוקים אלו. נשאלת השאלה מדוע יש צורך לחזור על דברים באופן מאוד דומה למה שנאמר בתורה. אכן נראה שגם דברים הכתובים במקרא צריכים חיזוק. בפרט ניתן לומר שהביטוי "מאזני מרמה" מדגיש בפני הדיין את החשיבות הכללית של עשיית דין צדק.

פסוק ב

הזדון מוביל לקלון.

הצניעות מובילה לחכמה.

יש מפרשים:

"בא אורח של זדון" להתארח בביתך.

או:

"בא איש זדון"

פסוק ג

"ישדם" - דעת מקרא מפרש מלשון של "שוד" או "שודד".

בפסוקי זה "תמימות" היא ההפך מ"סילוף".

פסוק ד

כסף לא יעזור ביום של כעס של הקב"ה.
לעומת זאת "צדקה תציל ממוות".
כבר אמרנו בעבר כי בדרך כלל במקרא המילה "צדקה" מתייחסת למעשים טובים ולא דוקא (אם בכלל) לנתינת כסף.
אמנם בפסוק הזה, הפירוש של נתינת כסף משתלב יפה מאוד, שהרי מדובר בחלק הקודם על "הון" ויש לכך עוד דוגמאות במשלי.
אבל, כאמור, ברוב המקומות במקרא ואף במשלי, הביטוי צדקה היא ביטוי כללי למעשים טובים וישרים.

פסוק ו

"הוזה" - מחשבה רעה.
הרשע נלכד במעשים שלו עצמו, כלומר הוא זה שמביא על עצמו את המפלה.

פסוק ז

במות אדם רשע תאבד תקווה - ניתן לפרש כי ביום המיתה של הרשע, אבדה תקוותו מלחזור בתשובה.

פסוק ח

"ויבא רשע תחתיו" - הרשע ייכנס בצרה, במקום הצדיק.

פסוק י

"ובאבוד רשעים רינה" - יש בעולם שמחה כאשר הרשעים אובדים.
כמובן שהטוב ביותר הוא שהרשעים יחזרו בתשובה, אך לא תמיד כך הדבר.

פסוק יא

קרת - עיר. הצדיק והרשע משפיעים על כל העיר במעשיהם.

פסוק יב

בז לרעהו - חסר לב.
ואיש תבונות - יחריש - כלומר, הוא יודע מתי כדאי לשתוק.

פסוק יג

אדם שהולך רכיל הוא לא "נאמן". כלומר: אי אפשר לסמוך עליו.

פסוק יד

באין תחבולות יפול עם
מזכיר את הפסוק "בתחבולות תעשה לך מלחמה".
המילה תחבולה היא לא במובן שלילי.
המילה תחבולה מופיעה בתנ"ך 6 פעמים - מתוכן 5 פעמים במשלי ופעם אחת באיוב.
רק באיוב זה במובן שלילי. בשאר המקומות זה במובן חיובי.

פסוק טו

"רע ירוע כי ערב זר" - כבר ראינו בעבר שמשלי מתייחס ל"ערבות" בתור דבר שלילי, כנראה בגלל הסיכון שבדבר.

פירוש רש"י

אין התייחסות לפסוק א. אולי זה בגלל שהפסוק מבואר כבר במקרא.

פסוק ב

מוסיף את המילה תבוא. מבקביל למילה "בא" שמפועה בפסוק.

פסוק ו

רש"י עומד על כך שהפסוק הוא במבנה כיאסטי.

רש"י אומר שהפסוק "מסורס". זוהי מילה מקובלת בחז"ל. אנחנו עלולים להבין מתוך רש"י שכביכול יש איזה בלבול או חוסר סדר בפסוק, כאשר למעשה מדובר כאן על מבנה ספרותי מקובל. נראה למעשה שרש"י בא לפרש את המילים, אך אין לו עניין בפירושו בעניינים ספרותיים.

פסוק ז

התקווה של הבוטחים ברשע אובדת.

אבל זכות הצדיק מגינה על זרעו גם לאחר מותו.

פסוק ח

רש"י מפרש שפסוק ח הוא המשכו של פסוק ז.

פסוק ט

רש"י מקשר את זה לסוגיה של מסית ומדיח.

פסוק יד

תחבולות - לפי רש"י הכוונה לחזרה בתשובה.

פסוק טו

לפי רש"י, הערבות היא שלילית כאשר היא מחזקת את עובדי הע"ז. לפי זה באופן כללי, ייתכן שהערבות יכולה להיות גם חיובית. ורבותינו רשו

פרק יא פסוקים טז-לא

(טז) תתמוך כבוד – כנסת ישראל תקרב תמיד לכבוד הקדוש ברוך הוא ותורתו. ועריצים יתמכו עשר – בני אדם מתקרבים אצל גניבות ממון וגזל.

(יז) גומל נפשו – גומל טובה לקרוביו איש שהוא חסיד. ועכר שארו אכזרי – והאכזרי הוא עוכר את קרוביו.

(יח) רשע עשה פעולת שקר – פעולתו של רשע משקרת לו; כסבור שתתקיים בו הצלחתו, והכל אבד. וזורע צדקה שכר אמת – והזורע צדקה היא פעולה של אמת, כי בודאי בטוח הוא שיקבל פעלו בסוף. שכר – 'קרוניאל' בלעז; כאדם הסוכר אמת המים כדי ללקוט דגים, ובטוח שימצא שם דגים הרבה; ודומה לו "כל עושי שכר אגמי נפש" (יש' יט, י).

(יט) כן צדקה לחיים – אמתו של צדקה סופה לחיים; כמו "כן בנות צלפחד דוברות" (במ' כז, ז).

(כא) יד ליד – כלומר: מיד הקדוש ברוך הוא לידו תבוא לו שכר פעולתו, ולא ינקה מן הרעה אשר עשה (ראה סוטה ד, ב).

(כב) נזם זהב באף חזיר – שמלכלך אותה באשפות; כן תלמיד חכם הסר מן הדרך הטובה (ראה ממ"ש יא, כב). וסרת טעם – פורש מן התורה.

(כג) תקות רשעים עברה – בטוחים ומקוים לגהינם.

(כד) יש מפזר – ממונו, כגון לצדקה, ונוסף עוד. וחושך – עצמו מיושר, אך למחסור יהיה לו.

(כה) נפש ברכה – שהוא ותרן בממונו. וכל לשון ברכה – 'פישין' בלעז. ומרוה – שמשביע את העניים, גם הוא יורא – ישבע טוב.

(טז) אֲשֶׁת־חַן תִּתְּמֹךְ כְּבוֹד וְעַרְצִים יִתְּמְכוּ־עָשָׂר:

(יז) גֹּמֵל נַפְשׁוֹ אִישׁ חֲסִיד וְעֹכֵר שְׁאָרוֹ אֲכָזְרִי:

(יח) רָשָׁע עָשָׂה פְעֻלַּת־שָׁקֶר וְזֹרֵעַ צִדְקָה שֹׁכֵר אֱמֶת:

(יט) כֵּן־צִדְקָה לְחַיִּים וּמִרְהַף רָעָה לְמוֹתוֹ:

(כ) תוֹעֵבֶת יַי עֲקֹשִׁי־לֵב וְרִצּוֹנוֹ תְּמִימֵי דָרֶךְ:

(כא) יָד לַיָּד לֹא־יִנָּקֶה רָע וְזֶרַע צְדִיקִים נִמְלֵט:

(כב) נִזְם זָהָב בְּאֵף חֲזִיר אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת טַעַם:

(כג) תִּקְוַת צְדִיקִים אֶדְ־טוֹב תִּקְוַת רָשָׁעִים עֲבָרָה:

(כד) יֵשׁ מִפְזֵר וְנוֹסֵף עוֹד וְחוֹשֵׁךְ מִיֹּשֵׁר אֶדְ־לְמַחְסוֹר:

(כה) נַפְשׁ־בְּרָכָה תִּדְשֵׁן וּמִרְוֶה גַם־הוּא יוֹרָא:

(כו) מִנֶּעַ בֶּר יִקְבְּהוּ לְאֹם
וּבִרְכָּה לְרֹאשׁ מִשְׁבִּיר:

(כו) מונע בר – מלמד תורה.
בספר של ליסה פרדמן, בכ"י אחר: "מללמד תורה".

(כז) שֶׁחֵר טוֹב יִבְקֹשׁ רָצוֹן
וְדָרֵשׁ רָעָה תְּבוֹאֶנָּה:

(כז) שוחר טוב – החפץ להדריך את הבריות בדרך טובה, ומוכיח ומיסר אותם. יבקש רצון – הוא חפץ שיהיה הקדוש ברוך הוא רוצה בו, ומתפייס עמו. רצון – 'אפיימינט' בלעז.

(כח) בּוֹטֵחַ בְּעֶשְׂרוֹ הוּא יִפֹּל
וְכַעֲלָה צַדִּיקִים יִפְרָחוּ:

(כט) עוֹכֵר בֵּיתוֹ יִנְחַל רוּחַ
תְּמִיד, וְאִינוּ יִגַּע בַּתּוֹרָה וְלֹא בַּמִּלָּאכָה, סוֹף עוֹכֵר אֶת בְּנֵי בֵיתוֹ, שֶׁאֵין לָהֶם מָה לֵּאכֹל.

(כט) עוֹכֵר בֵּיתוֹ יִנְחַל רוּחַ
וְעֶבֶד אֲוִיל לְחֶכֶם-לֵב:

(ל) פְּרִי צַדִּיק – גִּמּוּל פִּירוֹת מַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים, עַץ חַיִּים הֵם לְעוֹלָם. וְלִקְחָה נַפְשׁוֹת חֶכֶם – מִי שֶׁהוּא חֶכֶם, קוֹנֶה לוֹ נַפְשׁוֹת. שֶׁמִּלְמַד דֶּרֶךְ טוֹב, וְהָרִי הֵם לוֹ כֵּאלֹו קִנָּאם; כַּעֲנִין שֶׁנֶּאֱמַר "וְאֵת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בַּחֲרִין" (בר' יב, ה).

(ל) פְּרִי-צַדִּיק עֵץ חַיִּים
וְלִקְחָה נַפְשׁוֹת חֶכֶם:

(לא) תֵּן צַדִּיק בְּאֶרֶץ יִשְׁלָם
אֶף כִּי-רָשָׁע וְחוֹטֵא:

(לא) הן צדיק בארץ ישולם – למה יבטח הרשע בשעה שמצלחת לו? הלא הוא רואה שהצדיק משתלם שכר העבירה שבידו בעודו על הארץ בחיים. ואף כי רשע וחוטא – וכל שכן שסופו של רשע להשתלם לו, או בחייו או במותו.

פשוטו של מקרא

אנחנו רואים בפסוקים הללו את העיקרון של "צדיק וטוב לו" לעומת "רשע ורע לו". אמנם אנחנו לא תמיד רואים את זה ביומיום אבל משלי מאוד תומך בעיקרון הזה (בשונה מספר איוב).

פסוק טז

חן משמעותו יופי, אך גם חסד וכבוד. האשה שמעשיה טובים זוכה לכבוד. עריצים, לעומת זאת, מקבילים לעושר. לפי דעת מקרא, עריצים הם בעלי זרוע והם מבקשים את הכבוד מכח הממון שלהם ולא מכח מעשיהם הטובים. ייתכן שיש כאן ניגוד בין "אשת חן" ובין "עריצים".

פסוק יז

גומל נפשו איש חסד – אדם צריך לדעת גם להיות "גומל נפשו" כלומר לדאוג לצרכיו האישיים. רעיון דומה מובא בספר הכוזרי בתחילת המאמר השלישי בעניין ה"חסיד" אשר יודע לתת לגופו ולנפשו כפי המידה שהוא זקוק לה.

ניתן גם לפרש באמצעות שינוי הסדר, כך: "איש חסד" אשר מיטיב לאחרים, הרי הוא גם "גומל נפשו" - כלומר הוא מיטיב לעצמו.

פסוק יח

רשע מקביל לשקר.

ו"זורע הצדקה" (הצדיק) מקביל לאמת.

"צדקה" היא שם כולל למעשים של יושר וחסד.

פסוק יט

צדקה מקבילה לחיים

רעה מקבילה למוות.

פסוק יט הוא המשך ישיר לפסוק יח.

ייתכן לפרש שלא מדובר כאן דווקא במוות פיזי אלא מדובר במובן הרוחני.

פסוק כ

עקש מלשון עקום.

הניגוד לעיקש הוא התמים, שהולך בדרך הישר.

פסוק כא

יד ליד לא יינקה - דעת מקרא מפרש שזה לשון שבוע.

ניתן לפרש "יד ליד" שמדובר כאן על עשיית עסקים שלא ביושר.

יש גם פסוק דומה במשלי טז ה.

חז"ל דרשו את הפסוק "יד ליד" (עירובין יח ב) על אדם שמתבונן ביופיה של אישה המרצה לו מעות.

פסוק כב

נזם זהם באף חזיר - משל ידוע ליופי חיצוני. וכן בחציו השני של הפסוק - אשה יפה וחסרת טעם.

אולי מדרש חדש שנוכח בפסוק הקודם קשור גם לדברים שנאמרו בפסוק הזה.

פסוק כג

רצון הצדיקים הוא לטוב.

רצון הרשעים הוא "עברה" (כעס).

פסוק כד

יש מפזר ונוסף עוד - יש אדם המפזר את כספו לצדקה ומפזר את זמנו למעשים טובים ועדיין נוסף לו עוד.

לעומת זאת "חושך מיושר" - אנשים שיש להם ממון ועדיין הם כל הזמן מונעים עצמם מלהוציא כסף. כלומר

מידת הקמצנות גורמת להם להרגיש מחסור תמידי.

פסוק כה

יורא - מלשון "ירוה".

הפסוק הזה אינו ניגוד אלא שני חלקיו אומרים את אותו המסר - מי שנותן מקבל גם עבור עצמו.

אולי גם המילה "יורא" שמדברת על הגשם הראשון היא כמו "יורא" - שנותן רוויה לארץ.

פסוק כו

"מונע בר" - אדם שאוגר רק לעצמו ולא נותן לאחרים. "יקבוהו לאום" - העם יקללו אותו.

לעומת זאת, "ברכה" תבוא "לראש משביר" אשר נותן מהשפע שלו גם לאחרים.

פסוק כח

מי שבבוטיח בעושרו עתיד ליפול.

פסוק כט

"עווכר ביתו" - אדם שפוגע בבני ביתו, "ינחל רוח" - הבל ורעות רוח. אולם אפילו "עבד אויל" יכול להועיל ל"חכם לב".

פסוק ל

"לוקח נפשות" - מלמד אותם מחכמתו.

פסוק לא

"אף כי" - על אחת כמה וכמה.

פירוש רש"י

פסוק טז

האשה זאת כנסת ישראל. האיש זה הקב"ה. עריצים - אלו בני אדם.

פסוק יז

נפשו ושאר הן מילים מקבילות.

פסוק יח

רשע עושה פעולת שקר - הרשע למעשה מרמה את עצמו שכל - מלוכת שנועדה לצוד דגים. רש"י מבאר שזאת פעולה שמובטח לה שתצליח.

פסוק כא

יד ליד - זה ביטוי של מידה כנגד מידה.

פסוק כב

נזם זהב באף חזיר - החזיר לוקח את הנזם למקומות של אשפה ומלכלך את הנזם.

פסוק כג

סוף הרשעים לגניהם.

פסוק כד

"חושך מיושר" - חושך עצמו מיושר.

פסוק כו

דברי רש"י אינם מובנים.

פתחנו בספרה של ליסה פרדמן על משלי וראינו שיש כתבי יד שכתוב בהם "מונע בר - מללמד תורה". נראה שזאת הגרסה הנכונה. אות אחת בודדת הפכה לגמרי את משמעות דבריו של רש"י.

פסוק כט

"ינחל רוח" - אדם עצל וגרם לכך שהוא "עווכר ביתו" (משפחתו).

פרק יב פסוקים א-יג

(א) אֱהָב מוֹסֵר אֶהָב דָּעַת
וְשֹׁנֵא תוֹכַחַת בָּעֵר:

(ב) טוֹב יִפְיֹק רָצוֹן מִיָּי
וְאִישׁ מְזֻמּוֹת יִרְשִׁיעַ:

(ג) לֹא יִפְּזוֹן אָדָם בְּרָשָׁע
וְשָׂרֵשׁ צְדִיקִים בַּל־יָמוּט:

(ד) אֲשֶׁת־חַיִל עֹטֶרֶת בַּעֲלָהּ
וּבְרָקָב בְּעֶצְמוֹתָיו מְבִישָׁה:

(ה) מַחֲשָׁבוֹת צְדִיקִים מִשְׁפָּט
תַּחֲבִלּוֹת רָשָׁעִים מִרְמָה:

(ו) דְּבָרֵי רָשָׁעִים אֶרְב־דָּם
וּפִי יִשְׂרָיִם יִצְלָם:

(ז) הַפּוֹךְ רָשָׁעִים וְאִינָם
וּבֵית צְדִיקִים יַעֲמֹד:

(ח) לְפִי־שָׁכְלוֹ יִהְיֶה־אִישׁ
וְנַעֲוֶה־לֵּב יִהְיֶה לְבוֹז:

(ט) טוֹב נִקְלָה וְעֶבֶד לֹ
מִמֶּתְכַבֵּד וְחָסֵר־לָחֶם:

(י) יוֹדֵעַ צְדִיק נֶפֶשׁ בְּהִמּוֹתוֹ
וְרַחֲמֵי רָשָׁעִים אֶכְזָּרִי:

(ב) טוב יפיק – מוציא מן הקדוש ברוך הוא נחת רוח, להביא טובה לעולם. ואיש מזמנות ירשיע – בעל עלילות ירשיע – מחייב את הבריות להביא רעה; וכן הוא אומר "וחוטא אחד יאבד טובה הרבה" (קה' ט, יח).

(ג) לא יכון אדם ברשע – לא יתבסס.

(ד) וברקב – תולעת הנכנס תוך העצמות וטוחן אותם, כן אשה מבישה ורעה, שמעשיה בושים.

(ו) דברי רשעים ארב דם – יועצים לרצוח בידם או על ידי עדות שקר. ופי ישרים – כששומעים את עצתם, יצילום לנרדפים, שמגלים את עצתם; או אם עדים הם, מזימין אותם.

(ז) הפוך רשעים – כמו 'להפוך', כמהפכת רגע (ע"פ איכה ד, ו) נהפכים. ואינם – כלים, כגון סדום. ובית צדיקים יעמוד – יתקיים.

(ח) לפי שכלו יהולל איש – אם חכם מעט או הרבה, הכל לפי שכלו יטול שכרו. ונעוה לב – שהניע לבו לגמרי מן התורה, הוא יהיה לבוז. נעוה – כמו "נעויתי משמוע" (יש' כא, ג), וכן "בן נעות המרדות" (ש"א כ, ל); ויש לפרש נעוה – מי שלבו נעוה, מגזרת "נע ונד" (בר' ד, יב); כאשר יאמר "זעוה" (ראה דב' כח, כה) מגזרת "זע" (אס' ה, ט).

(ט) טוב נקלה – בעיניו, ונעשה עבד לעצמו. ממתכבד – בעיניו, ואומר: גנאי הוא לי לעמול במלאכה, שאני מבני אדם גדולים; וסופו להיות חסר לחם.

(י) יודע צדיק נפש בהמתו – מה בהמתו ובני ביתו צריכים.

(יא) עֲבַד אֲדָמְתוֹ יִשְׁכַּע-לָחֶם
וּמִרְהָף רִיקִים חֶסֶר-לֵב:

(יא) עובד אדמתו ישבע לחם - כמשמעו. ולפי משלו:
שחוזר על תלמודו תמיד, שלא ישתכח.

(יב) חָמַד רָשָׁע מְצֹד רָעִים
וְשֹׁרֵשׁ צַדִּיקִים יִתֵּן:

(יב) חמד רשע - להיות נזון, ומתפרנס ממצוד רשעים,
שצדין את הבריות בגזלות וחמס. ושורש צדיקים יתן -
מה שהוא ראוי ליתן, והוא הפרי.

(יג) בַּפֶּשַׁע שְׁפָתַיִם מוֹקֵשׁ רָע
יֵצֵא מִצִּרְחָה צַדִּיק:

(יג) בפשע שפתים - בפשע שפתי דור המבול, שאמרו:
"מה שדי כי נעבדנו" (איוב כא, טו), בא להם מוקש רע,
ונח הצדיק יצא מהצרה (ראה תנ"כ נח טז).

פשוטו של מקרא

משלי הולך בדרכו, שצדיק וטוב לו רשע ורע לו.

פסוק א

המוסר קשור בדעת.

יכול להיות שמשלי התכוון לדעת התורה.

מוסר יכול להתפרש במשמעות של התנהגות ערכית וגם במשמעות של קבלת ביקורת ואולי אפילו עונשים.

פסוק ג

אדם לא יכול להתבסס על רשע. לרשע אין קיום לאורך זמן.

לעומת זאת - שורש צדיקים לא ימוט.

פסוק ד

הפסוק משווה בין "אשת חיל" לבין ה"מבישה".

פסוק ז

"הפוך" - סובב את הראש לרגע קט.

הרשעים בתוך רגע קט ייעלמו ואילו הצדיקים מחזיקים מעמד לאורך זמן.

פסוק ח

"נעווה" - דרך עוועים, דרך מעוותת. "נתיבות עיווה" - נתיבות עיקם. (ראה גם יחזקאל לב לב).

פסוק ט

כל עבודה מכבדת את בעליה. עדיף לעבוד בעבודה בזויה ולהתפרנס ממנה.

פירוש רש"י

פסוק א

הצדיק מזכה את העולם כולו והרשע מחייב את העולם כולו.

פסוק ח

לפי רש"י "נעוה" זה מלשון "נע".

פסוק יג

פסוק זה מתפרש על נח "איש צדיק תמים היה בדורותיו".

פרק יב פסוקים טו-כח

(יד) מפרי פי איש - משכר פיהם של עוסקי תורה, אוכלים טוב בעולם הזה, והקרון קיימת להם לעולם הבא.

(יד) מִפְּרִי פִי־אִישׁ יִשְׁבַּע־טוֹב וְגִמּוּל יְדִי־אָדָם (ישוב) [יָשִׁיב] לוֹ:

(טו) דֶּרֶךְ אֱוִיל אִישׁ יִשָּׁר בְּעֵינָיו וְשִׁמְעַת לְעֵצָה חָכָם:

(טז) אֱוִיל בְּיוֹם יוֹדֵעַ כַּעֲסוֹ וְכֹסֶה קָלוֹן עָרוֹם:

(טז) אויל ביום יודע כעסו - ביום שהוא כועס, בו ביום הודיע כעסו, שהוא מתגרה ומחרף חבירו ברבים, ואין מעצר לרוחו. אבל הערום כוסה קלון ואינו ממנהר לריב. ומדרש אגדה: ביום שנברא אדם הראשון נודע סורחנו (ראה ע"ז ח, א), והקדוש ברוך הוא, שהוא ערום, לא רצה לשחת בריותיו, כסה קלוננו (ראה חגיגה יב, א) ודחה לגזרתו מיום של אדם ליום שלו, שהוא אלף שנה (ראה תה"צ, ד ובמ"ד יד, יב).

(יז) יפִיחַ אֲמוֹנָה יִגִּיד צֶדֶק - מי שמדבר אמונה מגיד בדין עדות צדק לזכות הזכאי.

(יז) יִפִּיחַ אֲמוֹנָה יִגִּיד צֶדֶק וְעַד שִׁקְרִים מִרְמָה:

(יח) יֵשׁ בּוֹטָה - מדבר, כמו "לבטא בשפתים" (וי' ה, ד). כמדקרות חרב - שמסכסך את הבריות וגורם להם להרוג. ולשון חכמים - המביא שלום בין אדם לחבירו. מרפא - למבטא ההוא.

(יח) יֵשׁ בּוֹטָה כְּמִדְקָרוֹת חֶרֶב וּלְשׁוֹן חֲכָמִים מִרְפָּא:

(יט) שִׁפְתֵי אֲמַת תִּכּוֹן לַעַד - תתבסס ותקיים. ועד ארגיעה - למעט רגע הוא כלה והולך, שהשקר אין לו רגלים.

(יט) שִׁפְתֵי־אֲמַת תִּכּוֹן לַעַד וְעַד־אֲרָנִיעָה לְשׁוֹן שִׁקְרִי:

(כ) מְרֻמָּה בְּלִב־תְּרָשִׁי רָע
וְלִיעָצִי שָׁלוֹם שְׂמֵחָה:

(כ) מרמה בלב חרשי רע - ומתוך שהם טרודים במחשבות של תרמית, אין להם שמחה, וליועצי שלום שמחה.

(כא) לֹא־יֵאָנֶה לְצַדִּיק כָּל־אֹן
וְרָשָׁעִים מִלֵּא רָע:

(כא) לא יאונה לצדיק - לא יארע, לא תזדמן לו עבירה בלי דעת.

(כב) תוֹעֵבֶת יִי שְׁפִתֵי־שֹׁקֶר
וְעָשִׂי אֱמוּנָה רְצוֹנוֹ:

(כג) אדם ערום כוסה דעת - אפילו בחכמתו הוא צנוע, וכל שכן לדברי שטות הוא מכסה. אבל ולב כסילים יקרא אולת - מכריז אולת בקול רם.

(כג) אָדָם עָרוֹם כֹּסֶה דַּעַת
וְלֵב כָּסִילִים יִקְרָא אֹולָת:

(כד) יֶד־חֲרוּצִים תִּמְשֹׁל
וְרַמְיָה תִּהְיֶה לָמָס:

(כד) יד חרוצים - ישרים. תמשול - תעשיר.

(כה) דֹּאגָה בְּלִב־אִישׁ יִשְׁחָנָה
וְדָבָר טוֹב יִשְׁמָחָנָה:

(כה) דאגה בלב איש ישחנה - ישיחנה מדעתו. ודבר טוב ישמחנה - יעסוק בתורה, והיא תשמח את הדאגה שבלבו ותצילנו ממנה. ולדברי האומר: ישיחנה לאחרים, כך סופו של מקרא: ודבר טוב - שינחמנו חבירו, ישמח את הדאגה.

(כו) יֵתֵר מִרְעֵהוּ צִדִּיק
וְדֶרֶךְ רָשָׁעִים תִּתָּעַם:

(כו) יתר מרעהו צדיק - הצדיק מוותר מדותיו ועובר עליהם יתר, 'לרייש' בלעז. ודרך רשעים - שהיא למודה להרע, היא תתעם.

(כז) לֹא־יִחַרְךָ רַמְיָה צִידוֹ
וְהוֹן־אָדָם יִקָּר חֲרוּץ:

(כז) לא יחרוך - מחובר למקרא שלפניו (פס' כו), כלומר: דרך רשע תתעהו, ולא יחרוך את צידו של רמיה שלו. לא יחרוך - לא יצליח בתרמיתו. ולפי שדבר בלשון ציד, נופל בו לשון 'חריכה', שהציד המצליח צד את העופות וחורכן באש. והון אדם יקר חרוץ - מקרא מסורס הוא: והון אדם שהוא חרוץ, יקר הוא; ממון אדם כשר יקר הוא. חרוץ - עושה אמת, כמו "יד חרוצים תעשיר" (מש' י, ד).

(כח) בְּאֶרֶח־צִדְקָה חַיִּים
וְדֶרֶךְ נְתִיבָה אֵל־מָוֶת:

(כח) באורח צדקה חיים ודרך נתיבה, של צדקה, אל מות - לא ימות.

פשוטו של מקרא

פסוק יד

נראה שבפסוק זה אין ניגוד אלא שני חלקיו הם חיוביים.

פסוק טו

האוויל חושב שמה שהוא עושה זה טוב

ולעומת זאת, אדם שמוכן לשמוע לעצת אדם אחר - הוא נקרא בפי משלי אדם חכם.

מצאתי עוד ביטויים בספר משלי בשבח ה"עצה". כלומר אדם שמוכן לשמוע עצה מאדם אחר הוא אדם חכם, בבחינת "איזהו חכם הלומד מכל אדם".

פסוק טז

פסוק יח

חשוב מאוד האופן שבו נאמרים הדברים גם אם הם דברי אמת

פסוק יט

לשון השקר מתפוגגת בתוך רגע קט.

פסוק כג

הביטוי "ערום" חוזר פעם נוספת בפרק שלנו (לאחר פסוק טז). חיפוש הביטוי בתנ"ך מראה שרק בספר משלי משתמשים בביטוי "ערום" במשמעות של חכמה חיוביות (פיקחות). בבראשית נאמר על הנחש שהיה "ערום", שזה כמובן ביטוי שלילי (ערמומי). שאר המופעים מתייחסים בד"כ למי שאין לו בגדים. גם ב"מילון העברית המקראית" של צביקה קדרי אנו רואים שכל הדוגמאות מהתנ"ך לפיקחות לקוחות מספר משלי.

פסוק כד

רמיה - במשמעות של עצלות. ההפך מחריצות. דומה לכך גם בפסוק כז. ניתן למצוא קשר בין רמיה לבין עצלות, בבחינת "לא יגעת ומצאת אל תאמין".

פסוק כב

דאגה בלב איש יִשְׁחָנָה - ידחיק אותה. כך לפי הפשט. הגמרא דרשה בדיוק הפוך: "ישיחנה" - כלומר לדבר על מה שמדאיג אותו ובכך למצוא מזור מבחינה פסיכולוגית.

פירוש רש"י

פרק יג פסוקים א-יג

(א) בן חכם מוסר אב – מקרא קצר הוא: בן חכם שואל ואוהב מוסר אב. ויש אומרים: בשביל מוסר האב הוא חכם. ולק לא שמע גערה – שאינו מקבל תוכחות.

(א) בֶּן חָכָם מוֹסֵר אָב
וְלֹק לֹא שָׁמַע גְּעֵרָה:

(ב) מפרי פי איש יאכל טוב – משכר תורתו יאכל טוב בעולם הזה, והקרן קיימת לעולם הבא. ונפש בוגדים חמס – וחפץ בוגדים חמס; כמו "אם יש את נפשכם" (בר' כג, ח); "אל תתנני בנפש צרי" (תה' כז, יב).

(ב) מִפְּרִי פִי אִישׁ יֵאָכֵל טוֹב
וְנֶפֶשׁ בּוֹגְדִים חָמָס:

(ג) נוצר פיו שומר נפשו פושק שפתיו – פותח שפתיו לדבר תמיד כל רוח; מן "ותפשקי את רגליך" (יח' טז, כה), לשון רחב.

(ג) נֹצֵר פִּיו שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ
פֹּשֵׁק שְׁפָתָיו מִחֲתָה-לּוֹ:

(ד) מתאוה ואין נפשו עצל – מתאוה נפשו לכל טוב, ואין. ונפש חרוצים תדשן – ישרים האוכלים יגיע כפיהם. זהו משמעו לפי פשוטו. ולפי משלו: לעתיד יראה בכבוד תלמידי חכמים ויתאוה, ולא ישיג לו.

(ד) מִתְּאוֹהָ וְאֵין נַפְשׁוֹ עֲצֵל
וְנֶפֶשׁ חָרָצִים תִּדְשֵׁן:

(ה) דבר שקר ישנא צדיק – הצדיק שונא דבר שקר, אבל הרשע מקבלו. יבאיש ויחפיר – את הבריות בכך.

(ה) דְּבַר-שָׁקֶר יִשְׁנָא צָדִיק
וְרָשָׁע יִבְאִישׁ וַיַּחְפִּיר:

(ו) ורשעה תסלף חטאת – כמו 'חוטא', ועל שהוא רשע גמור קוראהו חטאת. ומשמעותה: את החוטא תסלף רשעתו, תקלקל אותו ותשפילהו. כל 'סלף' – קלקול וכשלון הוא, כמו "אולת אדם תסלף דרכו" (מש' יט, ג), ותבוא עליו רעה.

(ו) צָדִיקָה תִּצָּר חַטָּאת
וְרָשָׁעָה תִּסְלַף חַטָּאת:

(ז) יש מתעשר ואין כל – מראה עצמו עשיר. דבר אחר: יש אדם שהוא מתעשר בסופו, ואין לו כלום בתחילתו, ויש שהוא בא לידי עניות מממון גדול. דבר אחר: מתעשר בגזל עניים, וסוף אין לו כלום, ויש מתרושש על ידי שפיזור ונתן לאביונים, והון רב מוכן לו.

(ז) יֵשׁ מִתְעַשֵּׁר וְאֵין כָּל
מִתְרוֹשֵׁשׁ וְהוֹן רָב:

(ח) כָּפַר נַפְשׁ־אִישׁ עֲשָׂרוֹ
וְרָשׁ לֹא־שָׁמַע גְּעָרָה:

(ח) כפר נפש איש עשרו - עשרו של אדם הוא כופר נפשו, שעשה ממנו צדקה. ורש לא שמע גערה - ובלבד שלא ישמיע גערה לרש שנותן לו, ואינו מכלימו. דבר אחר: כפר נפש איש עשרו - תורתו. ורש - בדברי תורה, לא שמע גערה - אינו יודע לסור מן הרעה, לפי שלא נזהר. ומדרש אגדה: על "מחצית השקל" מדבר, שהטיל הכתוב על כל ישראל, והשוה בו דל ועשיר (ראה שם' ל, טו); שאין הרש שומע גערה וכלימה מן העשיר, לאמר לו: חלקי גדול מחלקך בקרבנות צבור.

(ט) אֹרֶז־צַדִּיקִים יִשְׁמַח
וְנָר רָשָׁעִים יִדְעֶךָ:

(ט) ידעך - לשון קפיצה, שהשלהבת קופצת ונכרתת.

(י) רַק־בְּזֶדוֹן יִתֵּן מִצָּה
וְאֶת־נוֹעֲצִים חֲכָמָה:

(י) רק בזדון יתן מצה - מחלוקת. ואת נועצים - ועם המתיעצים תלין חכמה.

(יא) הוֹן מִהֶבֶל יִמְעַט
וְקִבֵּץ עַל־יָד יִרְבֶּה:

(יא) הון מהבל ימעט - עושה גרסתו חבילות חבילות - ימעט, שישתכח ממנו מעט מעט (ראה ע"ז יט, א).

(יב) תוֹחַלַּת מִמְּשָׁכָה מַחְלָה־לֵב
וְעֵץ חַיִּים תֵּאֱמָר בָּאָה:

(יב) תוחלת ממשכה - מבטיח עצמו על חבירו ואינו עושה. מחלה לב - מביאה חולי ללב. ואין מחלה זה שם דבר, כמו "והסירותי מחלה מקרבך" (שם' כג, כה), אלא כמו "מעלה גרה" (וי' יא, ה). ועץ חיים תאווה באה - מסורס הוא, כלומר: תאווה באה הרי הוא כעץ חיים. תוחלת שהוחיל הקדוש ברוך הוא לישראל וצפה שישוּבוּ, והם לא שבו, סוף באה להם למחלת לב; וכשתאווה באה, שהם עושין רצונו, עץ חיים היא להם.

(יג) בּוֹ לְדַבֵּר יִתְּבֵל לוֹ
וַיֵּרָא מִצְוָה הוּא יִשְׁלָם:

(יג) בז לדבר יתבול לו - הבוזה אחד מדברי תורה, סוף מתמשכן עליו. וירא מצוה הוא ישולם - יקבל שכר. ומדרש תהלים דורש (ש"ט לד, א), בז לדבר יתבול לו על דוד שאמר לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, מה הנאה בשוטים שבראת? אמר לו: חייך, סוף שתצטרך לשטות; כשבא לפני אכיש להשתגע "וירד רירו על זקנו" וגו' (ש"א כא, יד).

פשוטו של מקרא

אי"ה

פירוש רש"י

אי"ה

פרק יג פסוקים יד-כד

(יד) תורת חכם מקור חיים – שהיא מלמדתו לסור ממוקשי מות.

(יד) תורת חכם מקור חיים
לסור ממוקשי מות:

(טו) ודרך בוגדים איתן – קשה לו ולאחרים.

(טו) שכל טוב יתן חן
ודרך בוגדים איתן:

(טז) כל ערום יעשה בדעת – מעשהו; כגון דוד: "יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה" וגו' (מ"א א , ב). וכסיל יפרוש אולת – זה אחשוורוש: "ויפקד המלך" (אס' ב , ג) – יודעים היו שלא ישא לכולם, ומי שהיה לו בת, הטמינה (ראה מגילה יב , ב).

(טז) כל ערום יעשה בדעת
וכסיל יפרוש אולת:

(יז) מלאך רשע יפול ברע – כגון בלעם , שאמר לו הקדוש ברוך: הוא "לך עם האנשים" (ראה במ' כב , כ , לה) , והרשיע להשיא לבלק עצה רעה; לכך נפל בחרב (ראה במ' לא , ח). וציר אמונים מרפא – זה משה רבינו.

(יז) מלאך רשע יפול ברע
וציר אמונים מרפא:

(יח) ריש וקלון – דלות וקלון באים על פורע מוסר.

(יח) ריש וקלון פורע מוסר
ושומר תוכחת יכבד:

(יט) תערב לנפש – כשבאה תאותו לו לאדם, היא ערבה לנפשו; ולכך תועבת כסילים לסור מרע, לפי שערב להם למלא תאותם. נהיה – הנה. דבר אחר: תאוה נהיה – הקדוש ברוך הוא מתאוה שיעשו ישראל רצונו , ובהיות תאותו באה, ערבה לו; ותועבת רשעים – שיסורו מרעתם, למלאות תאותם.

(יט) תאוה נהיה תערב לנפש
ותועבת כסילים סור מרע:

(כ) הולך את חכמים יחכם, ורועה כסילים – המחבר לו כסילים להיות לו רעים, ירוע – ירוצץ.

(כ) (הלוך) [הולך] את חכמים
(וחכם) [יחכם]
ורעה כסילים
ירוע:

(כא) חטאים תרדף רעה – אדם רשע, רשעתו רודפתו עד השמדו.

(כא) חטאים תרדף רעה
ואת צדיקים ישלם טוב:

(כב) טוב ינחיל – את זכותו ואת ממונו לבני בניו; אבל חוטא אינו מנחיל לבניו, כי צפון חילו וממונו לצדיק; כמו שכתוב "ותשם אסתר את מרדכי על בית המן" (אס' ח , ב).

(כב) טוב ינחיל בני בניו
וצפון לצדיק תיל חוטא:

(כג) רַב-אֹכֵל נִיר רְאִשִּׁים
וַיֵּשׁ נִסְפָּה בְּלֹא מִשְׁפָּט:

(כג) רב אוכל ניר ראשים – ראיתי במסורת הגדולה: רב אוכל – שלשים ושלשה 'רב' – קמצין, וזהו חטף קמץ, ומחובר עם אוכל במקף; ואוכל ראיתי שם: נקוד פתח וטעמו לעילא, כמו "את כל אוכל השנים הטובות" (בר' מא , לה). ולפי נקודתו, זה פתרונו: הרבה תבואה באה לעולם על ידי ניר אנשים דלים, כלומר: הרבה תורה יוצאה על ידי תלמידים, שרבותיהם למדין מהם מתוך פלפולם שמפלפלים בהלכה. ויש נספה – ויש הרבה מהם שהם כלים מן העולם בשביל לא משפט – שאינן נוהגין כשורה. ולענין התבואה – יש תבואה לוקה בשביל בעליה, שאינן מוציא מעשרותיה ומתנות עניים כמשפט. ורבותינו פירשו במסכת חגיגה (ד , ב – ה , א): ויש נספה – על שלוחו של מלאך המות שמחלף שם בשם , וממית את שלא הגיע זמנו; אבל אם כן הוא, אין ענין סוף הפסוק לראשו.

(כד) חוֹשֶׁךְ שָׁבֵטוֹ שׁוֹנֵא בְּנֵי
וְאֵהָבוּ שְׁחָרוּ מוֹסֵר:

(כד) חושך שבטו – סופו ששונא את בנו, שרואהו בסופו יוצא לתרבות רעה. שחרו מוסר – תמיד לבקרים מיסרהו.

(כה) צַדִּיק אֹכֵל לְשִׁבְעַ נַפְשׁוֹ
וּבִטֵּן רְשָׁעִים תִּחְסֹר: פ

(כה) לשובע נפשו – דומה שיהא שבע. תחסר – אינו דומה שיהא שבע.

פשוטו של מקרא

אי"ה

פירוש רש"י

פסוק כג

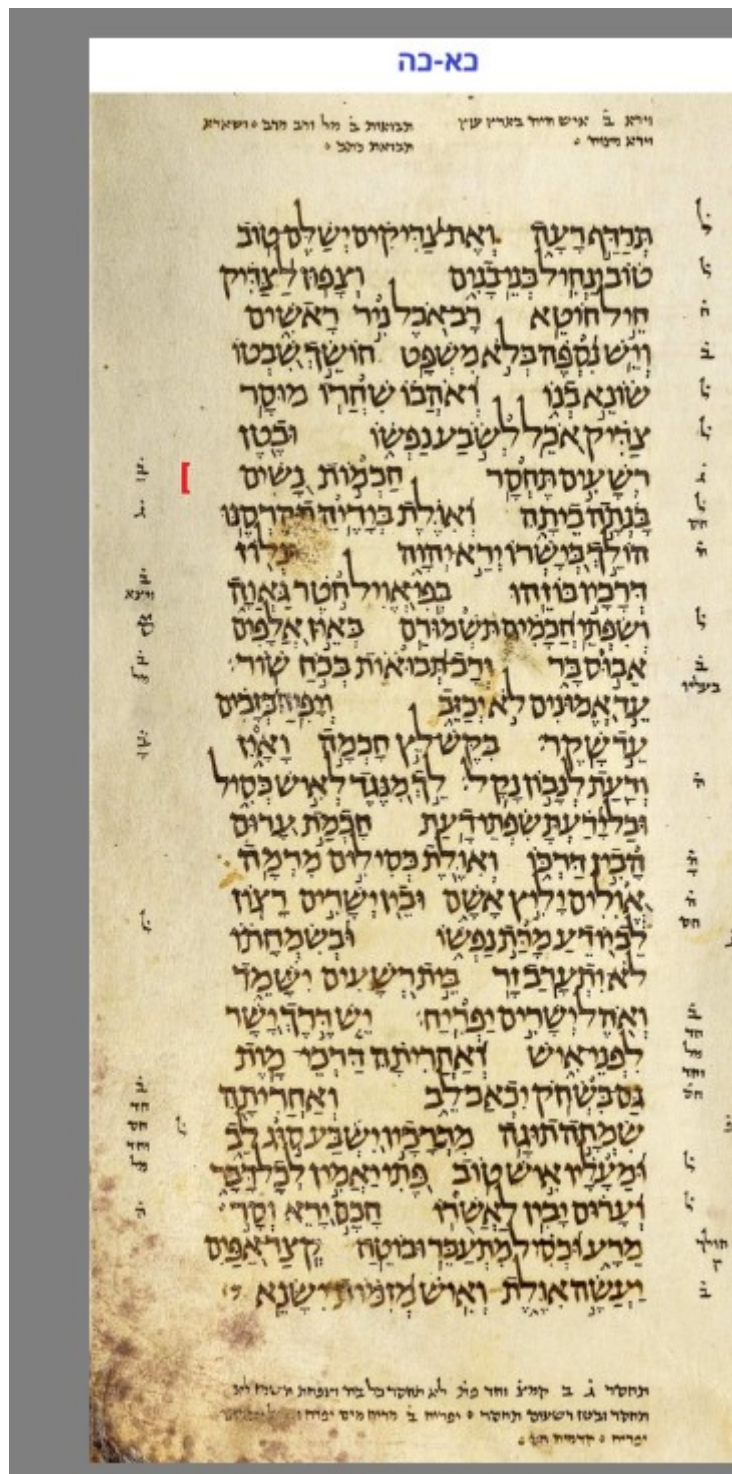
רש"י מעיד כי ראה את הניקוד וההטעמה של פסוק זה, ובפרט שתי המילים הראשונות, ב"מסורה הגדולה" ועל פי זה פירש את פירושו.

חכמי המסורה התאמצו לתעד באופן מדויק כמה שיותר פרטי ניקוד והטעמה. עדות עתיקה לכך נמצאת ב"כתר ארם צובא", שנכתב לפני מאות שנים והגיע לארץ, לאחר טלטלות רבות, מחלב שבסוריה.

כאשר "הכתר" הגיע לארץ, זקננו חכם יוסף שעיו ז"ל התרגש מאוד והתבונן בו בחרדת קודש שעות רבות.

ניתן לצפות בצילומים של "הכתר" באתר "[מקראות גדולות הכתר](#)" של אוניברסיטת בר אילן.

להלן צילום של העמוד אותו למדנו היום. בתחתית העמוד ניתן לראות את הערתו של חכם המסורה (ייתכן שמדובר ברב אהרן בן אשר), שכתובה בתמצית הקיצור ובשפה ייחודית למסורה. אך גם מי שאינו מבין את ההערה, יכול למצוא בה את המילה "קמצ" ואת המילה "פת" (כנראה פתח), וככל הנראה תוכן הערה זאת נמצא גם בכתובים שעמדו לפני רש"י ועל פי זה הוא פירש את הפסוק.

תִּדְרֹךְ רֵעֶךָ וְאֶת צְדִיקִים יִשְׁלֹטוּב
 טוֹב נַחֲוֹל כְּנִיבָנָם וְנִפְחֹל לְצְדִיק
 חוֹל חוֹטָא רַב אֵכֶל נֹר רֵאשִׁים
 וְיִשְׁנֶסְפָּח כָּל אֲמִשְׁפֵּט חוֹשֶׁה שְׁכֻטוֹ
 שׁוֹנֵא בָנוּ וְאֵהָבוּ שְׁחָרוּ מוֹסֵר
 צְדִיק אֵכֶל לְשֹׁכֵעֵנָפְשׁוֹ וְכָטוּ
 רֵשָׁעִים תִּחְסֹר חֲכָמוֹת גִּשּׁוּם
 בְּנִתָּח בֵּיתָהּ וְאֵלֶּת בְּנִדְיוֹהָ תִּהְרָסוּ

תחסר ג' ב' קמץ אחד פה ליג תחסר כל בחד וינפחת וישמח ליג
 תחסר וכתו רשעים תחסר יפריח ב' מריח מים יפריח ו
 יפריח י קדמית חש

פרק יד פסוקים א-י

(א) חכמות נשים בנתה ביתה - חכמות נקוד פתח, שאינו שם דבר; אלא החכמות שבנשים בונות את בתיהם - שמתקיימות על ידיהן; כמו אשתו של און בן פלת, כמו שמפורש בפרק 'חלק' (סנה' קט, ב - קי, א). ואולת - ואשה שוטה. בידיה תהרסנו - תהרס ביתה; זו אשתו של קרח (ראה שם).

(ב) הולך בישרו ירא - מי שהוא ירא יי; ומי שהוא נלון דרכים, כלומר: עוקם דרכיו. בזהו - להקדוש ברוך הוא.

(ג) בפי אויל חוטר גאווה - מקל של גאווה; כגון פרעה, שאמר "מי יי אשר אשמע בקולו" (שמ' ה, ב). תשמורם - כמו "תשמורם" (מש' כב, יח) - תשמור את החכמים.

(ד) באין אלפים אבוס בר - באין שוורים האבוס ריקם, שאפילו תבן אין מצוי בבית. בר - נקי וריקם; כלומר: במקום שאין תלמידי חכמים אין הוראה נמצאת כהלכה.

(ה) ויפח כזבים - ותמיד מדבר כזב עד שקר.

(ו) בקש לך חכמה - כשהוא צריך אל החכמה אינו מוצאה בלבו.

(ז) לך מנגד לאיש כסיל - מהתחבר תמיד אצלו. ובל ידעת - סופך שלא ידעת חכמה.

(ח) חכמת ערום - מי שהוא חכם הבין דרכו לפלס אורחותיו. ואולת כסילים - היא המורמה שבלבם, סופה שמביאתם לידי טפשות.

(ט) אוילים יליץ אשם - שהם חוטאים, שצריכין לתת ממון למי שחטאו לו, ויליץ בעדם אשם, שהם מביאים ממונם לו; כמו הפלשתים שנאמר "קחו לכם חמישה טחורי זהב וחמשה עכברי זהב" וגו' "ונתתם לאלהי ישראל כבוד אולי יקל את ידו מעליכם" (ראה ש"א ו, ז, ד - ה). אשם - 'אמנדא' בלעז. ובין ישרים רצון - 'אפיימינט' בלעז; הקדוש ברוך הוא מרוצה להם.

(א) חכמות נשים בנתה ביתה ואולת בידיה תהרסנו:

(ב) הולך בישרו ירא יי ונלון דרכיו בזהו:

(ג) בפי אויל חוטר גאווה ושפתי חכמים תשמורם:

(ד) באין אלפים אבוס בר ורב תבואות בכח שור:

(ה) ער אמונים לא יכזב ויפח כזבים עד שקר:

(ו) בקש לך חכמה ואין ידעת לנכון נקל:

(ז) לך מנגד לאיש כסיל ובל ידעת שפתי דעת:

(ח) חכמת ערום הבין דרכו ואולת כסילים מרמה:

(ט) אוילים יליץ אשם ובין ישרים רצון:

פשוטו של מקרא

פסוק א

אשה בונה את ביתה בחכמה וכנגדה אשה איוולת הורסת את הבית ("אשה בונה אשה הורסת").

פסוק ב

אדם ההולך ביושר הוא ירא את ה' וכנגדו, הנלוז, אשר הולך בדרך עקלקלה, מבזה ח"ו את הקב"ה. ניתן לפרש גם שהוא מבזה את עצמו.

פסוק ג

"חוטרי" - מקל, מטה, ענף, אילן יוחסין.
דברי האויל מובילים לגאווה. ולעומת זאת, שפתח החכם היא שומרת עליו. ייתכן שהכוונה היא שדברי החכם הם השומרים ייתכן שהכוונה שהחכם יודע מתי לשמור את שפתיו, כלומר לשתוק.

פסוק ד

אלפים - בהמות.
ללא בהמות, שמהוות את כח העבודה - אין יבול ואין תבואה.

פסוק ה

"עד אמונים" מופיע בניגוד ל"עד שקר".
אנו רואים בפסוק את הדיון בין "כזב" "אכזבה" ו"שקר".

פסוק ו

הלץ מחפש את החכמה והוא אינו מוצא אותה.

פסוק ז

"לך מנגד" - התרחק מ"איש כסיל", ואם לא תעשה כן, כלומר כאשר אתה בוחר ללכת יחד עם האיש הכסיל, אז יבוא לך המצב של "בל ידעת שפתי דעת" (על פי דעת מקרא).

פסוק ח

"ערום" בספר משלי זה חכם במובן החיובי.

פסוק ט

"יליץ" - מחבר. "מליץ" משמעותו שליח ("באין מליץ יושר") או מתרגם ("והם לא ידעו כי שומע יוסף כי המליץ בינותם").
מה שמחבר את האוילים זה האשם ומה שמחבר בין הישרים הוא הרצון הטוב.

פירוש רש"י

פרק יד פסוקים י-יט

(י-יב) לב יודע מרת נפשו – טרחו ויגיעו שעמל בתורה, לפיכך בשמחתו לא יתערב זר, כשיקבל שכרו לעתיד. יש דרך ישר לפני איש – עובר עבירה, ואומר: אין בה עבירה. דבר אחר: לב יודע מרת נפשו – ישראל שהם מרי נפש בגלות והיו נהרגים על קדושת השם, ובשמחתו לא יתערב זר – לעתיד. בית רשעים – בית אדום ישמד. יש דרך ישר לפני איש – דרך עבודה זרה ישרה היא בעיני עשו, שהוא "איש שדה" (בר' כה, כז), ואחריתה וגו'.

(י) לֵב יוֹדֵעַ מֶרֶת נַפְשׁוֹ
וּבְשִׂמְחָתוֹ לֹא יִתְעַרֵּב זָר:

(יא) בֵּית רָשָׁעִים יִשְׁמַד
וְאַהֲלֵי יִשְׁרָאֵל יִפְרִיחַ:

(יב) יֵשׁ דֶּרֶךְ יֵשָׁר לִפְנֵי-אִישׁ
וְאַחֲרִיתָהּ דֶּרֶךְ-כִּימוֹת:

(יג) גם בשחוק – שהקדוש ברוך הוא משחק עמהם בעולם הזה, יכאב לבם לעתיד לבא; וכן הוא אומר "ואתם תצעקו מכאב לב" (יש' סה, יד).

(יג) גַּם-בְּשִׁחּוֹק יִכָּאֵב-לֵב
וְאַחֲרִיתָהּ שְׂמִיחָה תִּוָּגֵה:

(יד) מדרכיו ישבע סוג לב – עשו. ומעליו איש טוב – יעקב.

(יד) מִדְּרָכָיו יִשְׁבַּע סוּג לֵב
וַיִּמְעָלֵיו אִישׁ טוֹב:

(טו) פתי יאמין – לדבריהם וניסת אחריהם. דבר אחר: "בשחוק יכאב לב" (לעיל, יג) – "שחוק לכסיל עשות זמה" (מש' ז, כג), וסופו "יכאב לב" (לעיל, יג). "סוג לב" (לעיל, יד) – רשע, כמו "כסף סיגים" (מש' כו, כג); 'סיג' הוא שם הפסולת, "סג" הוא הכסף המעורבב בפסולת. "ומעליו איש טוב" (לעיל, יד) – וממעל לו לרשע, יהיה הצדיק. פתי יאמין – לאנשי רכיל. וערום יבין לאשורו – לפסיעותיו; כלומר: יצפה מלריב, וימתין עד יודע לו אל נכון (ע"פ ש"א כו, ד).

(טו) פֶּתִי יֵאֱמִין לְכָל-דְּבָר
וְעָרוֹם יִבִּין לְאִשּׁוֹר:

(טז) חכם ירא – מן הפורענות, וסר מרע – מן הרעה. וכסיל מתעבר – מתחזק לעבור בחזקה, ובוטח – ומחליק ונופל בארץ; כמו "בארץ שלום אתה בוטח" (יר' יב, ה), ותרגם יונתן: "את מתבטח ונפול" – מחליק. ויש מפרשים: בטחון ממש, בהיכלו; בוטח לומר: לא תבואני רעה.

(טז) חָכֵם יִירָא וְסָר מֵרָע
וְכִסִּיל מֵתַעְבֵּר וּבֹטָח:

(יז) קָצַר־אַפִּים יַעֲשֶׂה אֹלֶת
וְאִישׁ מְזֻמּוֹת יִשְׁנָא:

(יז) קצר אפים – הממהר לנקום כעסו. ואיש מזימות – מחשבות עצה רעה.

(יח) נָחֲלוּ פְתָאִים אֹלֶת
וְעָרוּמִים יִכְתְּרוּ דָּעַת:

(יח-יט) יכתירו דעת – יעשוהו כתר לראשם; וסוף: שחו רעים לפני טובים – לעתיד.

(יט) שָׁחוּ רָעִים לִפְנֵי טוֹבִים
וְרָשָׁעִים עַל־שַׁעְרֵי צְדִיק:

פשוטו של מקרא

אי"ה

פסוק י

אדם יודע מה מעציב אותו ומה משמח אותו בצורה הטובה ביותר, יותר מכל אדם אחר.

פירוש רש"י

אי"ה

(כ) גם לרעהו ישנא רש - אפילו לשושביניו ואוהביו; גם - לשון 'אפילו'. ישנא רש - עם הארץ שאינו יודע לנהוג כשורה.

(כא) בַּז־לִרְעֵהוּ חוּטֵא
וּמַחֲוֹנָן (עֲנִיִּים) [עֲנִיִּים] אֲשֶׁרֵיּוּ:

(כג) בכל עצב - בכל יגיע מלאכה יהיה ריוח, אבל דברי הבל אך למחסור.

(כג) בְּכָל־עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתָר
וּדְבַר־שְׁפָתַיִם אֶדְלִמְתָּסוּר:

(כד) עטרת חכמים עשרם - שהם עשירים בתורה.
ואולת כסילים אולת - קלקלתן של כסילים היא האולת,
שנתעצל מן החכמה.

(כד) עֲטַרְתַּת חֲכָמִים עֲשֶׂרָם
אֹנֶלֶת כְּסִילִים אֹנֶלֶת:

(כח) מַצִּיל נַפְשׁוֹת עַד אֲמַת
וַיַּפֶּת פְּזוּבִים מִרְמָה:

(כו) ביראת יי' מבטח עוז – נאמר באברהם "כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה" (בר' כב, יב), והבטיחו "כי בדרך אברכך" וגו' (שם, יז). ולבניו יהיה הוא מחסה – שיחסו ויתחבאו בצל זכותו.

(כו) בִּירְאַת יִי מִבְּטַח-עֹז
וְלִבָּנָיו יִהְיֶה מִתְּסָה:

(כז) יִרְאֶת יְיָ מִקּוֹר תַּיִם
לְסוֹר מִמִּקְשֵׁי מוֹת:

(כח) ברב עם - שהצבור זכאים - הדרת הקדוש ברוך הוא הוא. ובאפס לאום - כשאינם דבקים בו. מחתת רזון - חסרון רזנותו הוא; כביכול נותן מכבודו לאלהי נכר ומשליט את האומות על בניו.

(כח) בְּרַב־עַם הִדְרַת־מֶלֶךְ
וּבֶאֱפֶס לֹא־מִחַתַּת רִזּוֹן:

(כט) מרים אולת - מפרישה לחלקו.

(כט) אָרֶךְ אַפִּים רַב־תְּבוּנָה
וְקֶצֶר־רוּחַ מֵרִים אֵילָת:

(ל) חַיִּי בַּשָּׂרִים לֵב מִרְפָּא
וְרִקְבַּ עֲצָמוֹת קִנְיָה:

(ל) חיי בשרים לב מרפא – לב בשר, שהוא רופא את הרעה ועובר על מדותיו, הוא חיי בריותיו של הקדוש ברוך הוא, שהן בשר ודם. ורקב עצמות קנאה – אדם בעל חמה, רקבון עצמות הוא לכל.

(לא) עֲשֵׂק דָּל חֲרַף עֲשֵׂהוּ
וּמְכַבְּדוֹ חֲנֹן אֲבִיוֹן:

(לב) וחסה במוותו צדיק – כשימות, הוא בטוח שיבא לגן עדן.

(לב) בִּרְעֵתוֹ יִדְחָה רָשָׁע
וְחִסָּה בְּמוֹתוֹ צָדִיק:

(לג) בלב נבון תנוח חכמה – תשכון ותשקוט בנחת, לשון 'מנוחה ומרגוע'. ובקרב כסילים תודע – מעט חכמה שבלבו מכריזה; איסתרא בלגינא קיש קיש קריא (ראה פה, ב).

(לג) בְּלֵב גִּבּוֹן תִּנּוּחַ חֲכָמָה
וּבִקְרֵב כָּסִילִים תִּדְעֶה:

(לד) צדקה תרומם גוי – ישראל. וחסד לאומים חטאת – שהיו נוטלים מזה ונותנים לזה (ראה ב"ב י, ב).

(לד) צְדָקָה תִּרְוַמֶם גּוֹי
וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת:

(לה) רִצּוֹן-מֶלֶךְ לְעֶבֶד מְשֻׁכָּל
לְעִבְרָתוֹ תִּתֶּינָה מִבֵּישׁ:

פשוטו של מקרא

אי"ה

פירוש רש"י

אי"ה

פרק טו פסוקים א-טו

(א) מַעֲנֶה־רֶךְ יָשִׁיב חֲמָה
וְדָבָר־עֶצֶב יַעֲלֶה־אָף:

(ב) לְשׁוֹן חֲכָמִים תִּיטִיב דָּעַת
וּפִי כְסִילִים יִבִּיעַ אֲנִלָּת:

(ג) בְּכָל־מָקוֹם עֵינֵי יי
צְפוֹת רָעִים וְטוֹבִים:

(ד) מִרְפָּא לְשׁוֹן עֵץ חַיִּים
וְסִלָּף בָּהּ שֹׁכֵר בְּרוּחַ:

(ה) אֲוִיל יִנְאֵץ מוֹסֵר אָבִיו
וְשֹׁמֵר תּוֹכַחַת יַעֲרֶם:

(ו) בֵּית צָדִיק חֶסֶן רַב
וּבִתְבוֹאֵת רָשָׁע נִעְכָּרַת:

(ז) שְׁפָתַי חֲכָמִים יִזְרוּ דָּעַת
וְלֵב כְּסִילִים לֹא־כֵן:

(ח) זָבַח רָשָׁעִים תּוֹעֵבַת יי
וּתְפִלַּת יֹשְׁרִים רְצוֹנוֹ:

(ט) תּוֹעֵבַת יי דֶּרֶךְ רָשָׁע
וּמִרְהָף צִדְקָה יֶאֱהָב:

(י) מוֹסֵר רָע לְעֵזֶב אֶרֶץ
שׁוֹנֵא תּוֹכַחַת יָמוּת:

(ד) וסלף בה שבר ברוח - כשיסלף בלשון, סופה להביא עליו שבר שבר הבא ברוח קדים, המוכנה להפרע מן הרשעים, כמו שאמר "ברוח קדים עזה" (שמו' יד, כא); "ברוח (בנוסחנו: כרוח) קדים אפיצם" (יר' יח, יז); "ברוח קדים תשבר אניות תרשיש" (תה' מח, ח).

(ו) בית צדיק חוסן רב - בית המקדש שבנה דוד הצדיק - חוסן רב ומגדל עוז לישראל. ובתבואת רשע נעכרת - ובהבאת הצלם שהביא מנשה (ראה דה"ב לג, ז), בה נעכרה (ראה דב"ר ב, כ). (ז) שפתי חכמים יזרו דעת - יכתירו דעת; כמו "זר זהב" (שמו' כה, יא). לא כן - אינו אמת.

(ח) זבח רשעים תועבה - בלק ובלעם. ותפלת ישרים - זה משה (ראה שו"ט צ, א).

(י) מוסר רע לעוזב אורח - יסורים קשים מוכנים לעובר אורח של הקדוש ברוך הוא. (יא) שאול ואבדון נגד יי' - גלוי לפניו כל אשר בתוכה. אף כי - 'קל וחומר' הוא.

(יא) שְׁאוּל וְאַבְדּוֹן נִגְדוּ יְיָ
אֶף כִּי־לִבּוֹת בְּנֵי־אָדָם:

(יב) לֹא יֵאָהֵב־לֵץ הֹכֵחַ לוֹ
אֶל־חֲכָמִים לֹא יִלְד:

(יג) לֵב שֹׂמֵחַ יֵיטֵב פָּנִים
וּבְעֵצָב־לֵב רוּחַ נִכְאָה:

(יג) לב שמח ייטיב פנים – אם תשמח לבו של הקדוש ברוך הוא בלכתך בדרכיו, ייטיב לך פניו, לעשות כל רצונך; ואם תעצבהו, יראה לך רוח נכאה, כמה דאת אמר "ויתעצב אל לבו... ויאמר יי' אמחה את האדם" וגו' (בר' ו, ו – ז). רוח נכאה – 'טלנט' (בלעז), רוח של זעף.

(יד) לֵב נָבוֹן יִבְקֹשׁ־דָּעַת
(ופני) [ופני] כְּסִילִים יִרְעֶה אֵוֶלֶת:

(טו) כָּל־יָמַי עֲנִי רָעִים
וְטוֹב־לֵב מִשְׁתָּה תָמִיד:

(טו) כל ימי עני רעים – ואפילו שבתות וימים טובים; דאמר שמואל (ראה סנה' ק, ב): שנוי וסת תחלת חולי מעים. וטוב לב – מי שלבו טוב בעשרו. משתה תמיד – כל שנותיו דומות לו ימי משתה; ללמדך, שיהא אדם שמח בחלקו. ורבותינו דרשו מה שדרשו ב'חלק' (סנה' ק, ב).

פשוטו של מקרא

רוב הפסוקים הם על דרך הניגוד וכל פסוק עומד בפני עצמו. פסוקים רבים בקטע מובנים מתוך עצמם ואין צורך לבאר אותם במילים נוספות.

פסוק א
מענה רך ישיב חמה - לשון רכה מרגיעה ומסלקת את הכעס.
לעומת זאת - לשון מרגיזה ומכעיסה מגבירה את הכעס.

פסוק ג
ה' רואה הכל. גם את הדברים הטובים וגם את הדברים הרעים.

פסוק ד
דיבור של חיים הוא מהווה מרפא לאדם.
ואילו, דיבור עקום ושקרי יוצר שבר של הרוח.

פסוק ה
האויל לא מעוניין לשמוע מוסר.

אדם שמקבל ומקשיב לתוכחה מקבל ערמה. ושוב: ערום בספר משלי משמעותו חכם במובן החיובי.

פסוק ו

הון שנצבר בדרכי יושר יש בו ברכה וחוסן לטווח ארוך.

פסוק ח

התפילות בניגוד לקרבנות. זבח הרשע היא תועבה. ואילו תפילת הישרים.

פסוק יא

ה' רואה ומשגיח גם על השאול והאבדון שהם מגיעים לאחר המוות. במקביל לזה - ליבות בני אדם - שגם את זה ה' רואה (מה ששאר האנשים לא רואים).

ניתן גם לומר: הקב"ה רואה את האדם בעת מצוקה ומלווה אותו.

פסוק יב

הלץ לא אוהב תוכחה

פסוק יג

מזכיר מאוד פסוק אחר מפורסם יותר, גם הוא במשלי: "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם" (משלי כז יט).

פסוק טו

ימי העני רעים.

בניגוד ל"עני" מוזכר בפסוק "טוב לב".

נראה שהחלק השני בא לשבח את ה"טוב לב".

משתה - האם משתה זה דבר חיובי או שלילי? לכאורה מההקשר של הפסוק זה נראה דבר חיובי. חיפוש בתנ"ך מראה שמשתה היא מילה כללית לשמחה, שיכולה להיות פעמים חיובית ופעמים שלילית.

פירוט רש"י

תהלים קכב – לכבודה של ירושלים

(א) שמחתי באומרים לי וגו' – שמעתי בני אדם אומרים: מתי ימות זקן זה וימלוך שלמה בנו ויבנה בית המקדש? ואני שמח (ראה מכות י, א).

(א) שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד
שָׁמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי
בֵּית יְיָ נִבְנָה:

(ב) עומדות היו רגלינו במלחמה בכל מקום בשביל שערך ירושלם, שעוסקין בהן בתורה (ראה מכות י, א).

(ב) עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ
בְּשַׁעְרֶיךָ יְרוּשָׁלַם:

(ג) ירושלם הבנויה – כשיבנה שלמה בני את בית המקדש לתוכה, תהא בנויה בשכינה ומקדש וארון ומזבח. כעיר שחברה לה – כשילה; שדימה הכתוב זו לזו, שנאמר "אל המנוחה ואל הנחלה" (דב' יב, ט): 'מנוחה' זו שילה, 'נחלה' זו ירושלם (ראה ספ"ד סו). ורבותינו אמרו (ראה תענית ה, א): יש ירושלם בנויה בשמים, ועתידה ירושלם שלמטה להיות כמותה.

(ג) יְרוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה
כְּעִיר שֶׁחִבְרָה-לָּהּ יַחְדָּו:

(ד) ששם עלו שבטים – אשר שם, בשילה, עלו שבטים כשעלו ממצרים, ונקבע המשכן בתוכה. שבטי יה שהוא עדות לישראל; לפי שהאומות מליזים אחריהם כשיצאו ממצרים ואומרים עליהם שהם ממזרים: אם בגופם היו שולטין המצרים, בנשותיהם לא כל שכן! אמר הקדוש ברוך הוא: אני מעיד עליהם שהם בני אבותיהם; הטיל שמו עליהם: "הראובני", "השמעוני" (במ' כו, ז, יד) – הוסיף עליהם אותיות השם אחת מכאן ואחת מכאן; נמצא השם הזה, 'יה', עדות לישראל (ראה שה"ר ד, כד).

(ד) שֵׁשׁ עָלוּ שְׁבִטִים שְׁבִטֵי-יָהּ
עָדוֹת לְיִשְׂרָאֵל
לְהַדוֹת לְשֵׁם יְיָ:

(ה) כי שמה ישבו וגו' – כי גם בירושלם תשרה השכינה, וישבו שם כסאות לשפוט בהם את האומות (ראה תנח' קדושים א), וכסאות מלוכה לבית דוד.

(ה) כִּי שָׁמָּה יֵשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפַּט
כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִד:

(ו-ז) שאלו שלום ירושלם ואמרו לה: ישליו אהביך! ויהי שלום בחילך!

(ו) שְׁאַלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַם
יִשְׁלִיו אֶהְבִּיךָ:

(ז) יְהִי-שְׁלוֹם בְּחִילְךָ
שְׁלוֹה בְּאַרְמְנוֹתֶיךָ:

(ח) למען ישראל אחי ורעי, אדברה נא אני, דוד המלך, שלום בד.

(ח) לְמַעַן אֶחָי וְרַעִי
אֶדְבַּר-נָא שְׁלוֹם בְּךָ:

(ט) למען בית-יְיָ אֱלֹהֵינוּ
אֶבְקֶשֶׁה טוֹב לָךְ:

פשוטו של מקרא

לכבוד יום ירושלים אנו לומדים את מזמור קכב בתהלים.

זהו אחד מ-15 ה"מעלות" שאלו מזמורים שפותחים במילים שיר המעלות.

נראה כי דוד לא חיבר את המזמור, שהרי בית המקדש עדיין לא נבנה בימים אלו. מאידך, ייתכן אמנם לומר שהקטע נכתב בנבואה על מה שיקרה בעתיד. אולם פסוק כמו "עומדות היו רגלנו בשעריך ירושלים" נראה כמו משהו מאוד נוכח ולא כמו נבואה לעתיד.

פסוק א

המשורר שמח על עצם הכוונה לעלות את בית המקדש.

פסוק ב

פסוק כבר מדבר על העלייה לירושלים בתור מצב שהיה בזמן עבר.

פסוק ג

מהי "עיר שחבורה לה יחדיו"? חז"ל דורשים שעושה את כל ישראל חברים. יש פירוש שירושלים היא שילוב של שני ערים - עיר דוד וציון. כמו כן יש לפסוק הזה משמעות סמלית בדורינו כי עד לשחרור ירושלים העיר הייתה חצויה. ירושלים היא עיר "אקס טריטוריאלי" - היא על הגבול בין שבט יהודה ובנימין ומלכתחילה היא כלל לא נכבשה אלא הייתה עיר יבוסית.

פסוק ד

"עדות לישראל" - ניתן לפרש מלשון "עדותיך" = מצוותיך.

פסוק ה

ירושלים מתוארת כעיר של משפט וכעיר של מלוכה. ה"כסא" הוא המוקד שממנו יוצא המשפט וממנו יוצאת המלוכה. אחד מתפקידיו המרכזיים של המלך הוא לשפוט.

פסוק ו

נראה שפסוק ו, המשורר נמצא כבר בדרכו חזרה מהעלייה לרגל לירושלים ותושבי ירושלים אומרים לו "שאלו שלום ירושלים"

פסוק ז

והמשורר עונה לתושבי ירושלים: "יהי שלום בחילך שלווה בארמנותיך".

מעניין לשים לב למעברים בין לשום יחיד (למשל בפסוק א) לבין לשון רבים (לדוגמה פסוק ב). סבתא פעם אמרה כי זהו התיאור האוטנטי של העולה לרגל - שהוא מתחיל את דרכו בתור יחיד, ובדרך הוא פוגש אנשים נוספים, ואז בדרכו חזרה הביתה הוא שוב חוזר בתור יחיד (פסוק ח).

פירוש רש"י

כפי שנראה, רש"י מבאר שדוד המלך הוא זה שאמר את המזמור ומקפיד להדגיש זאת כמעט בכל אחד מהפסוקים.

פסוק א

רש"י מסביר שאלו דבריו של דוד המלך. והוא שמח שאנשים מתפללים למותו כי חיכו לבית המקדש. זה מזכיר את הפסוק שנאמר למשה "נקום נקמת בני ישראל מאת המדיינים אחר תאסף אל עמך" - כלומר משה מבין שזה הדבר האחרון שיעשה בחייו.

פסוק ב

שער - מקום שעוסקים בתורה.
לפי רש"י הפסוק לא מתאר עלייה לרגל (הרי דוד כתב את המזמור) אלא מלחמה בשביל שעריה של ירושלים. אכן, מכאן לקוח השיר "עומדות רגלינו בשעריך ירושלים ותותחינו מרעימים לך שיר מזמור" - השיר הזה מסתדר מאוד על פי פירושו של רש"י.

פסוק ג

לפי רש"י דוד מנבא על בית המקדש אשר ייבנה על ידי שלמה בנו.
רש"י מציע עוד שני פירושים של "חיבור" - (1) חיבור בין משכן שילה ובין בית המקדש בירושלים. (2) חיבור בין ירושלים של מטה וירושלים של מעלה.

פסוק ד

"שם" - שילה. מתאים לפי שיטתו של רש"י שדוד כתב את המזמור לימיו.

פסוק ה

רש"י מפרש את המילה ישבו כחזון לעתיד לבוא מנקודת המבט של דוד המלך.

פרק טו פסוקים טז-לג

(טז) טוב מעט ביראת יי' מאוצר רב ומהומה בו – קול בני אדם צועקים, שנעשה האוצר מגזל וחמס; כמו "וראו מהומות רבות בתוכה ועשוקים בקרבה" (עמ' ג, ט).

(טז) טוב־מעט בִּירְאֵת יי' מאוצר רב ומהומה בו:

(יז) משור אבוס – שאובסין לו המאכל בפיו על כרחו כדי לפטמו; וכן "ברבורים אבוסים" (מ"א ה, ג). ויש למושלו כנגד קומץ מעט של עני, שחביב משור חטאת של רשע. דבר אחר: טוב ארוחת ירק – לתת לעני, ואהבה שם – להראות לו פנים יפות, משור אבוס – להאכילו בשר שמן, ויראנו פנים זועפות.

(יז) טוב אֶרְחַת יֶרֶק וְאַהֲבַת־שָׁם מְשׁוֹר אָבוּס וְשִׁנְאָה־בוֹ:

(יח) איש חמה יגרה מדון – אדם שאין מעצור לרוחו להאריך חמתו, יגרה מדון. וארך אפים – שאינו ממהר להנקם ולריב. ישקיט ריב – שהוא כלה ושקט מאליו.

(יח) אִישׁ חֲמָה יִגְרֶה מְדוֹן וְאַרְךְ אָפִים יִשְׁקִיט רִיב:

(יט) דרך עצל כמשוכת חדק – דומה בעיניו כאלו הדרכים גדורים לפניו בגדר חדקים. משוכת – גדר, כמו "הסר משוכתו" (יש' ה, ה), חדק – קוצים. ואורח ישרים סלולה – כבושה ומופנה. ומדרש אגדה (ראה תנח' כי תשא א): דרכו של עשו כקוץ זה הנסבך בגיזות צמר, אם תטלהו מכאן, הוא מתערה בכאן; כך אין אדם יכול לצאת ידי עלילותיו בלא ממון.

(יט) הַדֶּרֶךְ עֲצֵל כַּמְשֻׁכַת חֶדֶק וְאַרְחַת יִשְׁרִים סִלְלָה:

(כ) בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בזה אמו – גורם לאמו שמבזים אותה.

(כ) בֶּן חָכָם יִשְׂמַח־אָב וְכָסִיל אָדָם בּוֹזֶה אִמּוֹ:

(כא) אולת – שמחה היא לחסר לב.

(כא) אִוִּלַת שְׂמִיחָה לַחֲסֵר־לֵב וְאִישׁ תְּבוּנָה יִיֶשֶׁר־לֵבָת:

(כב) הפר מחשבות באין סוד – בלא עצה לא תקום מחשבה.

(כב) הַפֶּר מַחְשְׁבוֹת בְּאֵין סוֹד וּבְרֵב יוֹעֲצִים תִּקּוּם:

(כג) שמחה לאיש במענה פיו – כמשמעו: על ידי מענה רך ודבור נחת, הבריות אוהבים אותו. ורבותינו דרשוהו על בעלי גירסא (ראה סנה' קא, א): אם מוצאים בפיהם מענה, אז תתקיים בם וישמחו. ודבר בעתו מה טוב – (ראה שם): שואלים בהלכות הפסח ובהלכות החג בזמנו.

(כג) שְׂמִיחָה לְאִישׁ בְּמַעֲנֵה־פִּיו וְדָבָר בְּעֵתוֹ מֵה־טוֹב:

(כד) אָרַח חַיִּים לְמַעַלָּה לְמַשְׁכִּיל
לְמַעַן סוֹר מִשְׁאֹל מָטָה:

(כד) אורח חיים למעלה למשכיל - כמו "שרפים
עומדים ממעל לו" (יש' ו, א); כלומר: לפני החכם קשוטה
ומוכנת אורח חיים.

(כה) בֵּית גָּאִים יִסְחוּ יֵי
וַיִּצֹב גְּבוּל אֶלְמִנָּה:

(כו) תוֹעֲבַת יֵי מַחֲשָׁבוֹת רָע
וּמַהֲרִים אֲמַר־נָעִם:

(כז) עוֹכֵר בֵּיתוֹ - שֶׁהוּא בּוֹצֵעַ בְּצַע. וְשׁוֹנֵא מִתְּנוֹת יַחִיה
- מֵאַחֵר שֶׁהוּא שׁוֹנֵא מִתְּנוֹת, כֹּל שֶׁכֵּן שֶׁשׁוֹנֵא אֶת הַגִּזְלָה.

(כז) עוֹכֵר בֵּיתוֹ בּוֹצֵעַ בְּצַע
וְשׁוֹנֵא מִתְּנוֹת יַחִיה:

(כח) לֵב צַדִּיק יִהְיֶה לַעֲנוּת - יַחֲשׁוּב וַיִּבֶן מֶה יַעֲנֶה,
קוֹדֵם שִׁישִׁיב דְּבַר.

(כח) לֵב צַדִּיק יִהְיֶה לַעֲנוּת
וּפִי רְשָׁעִים יִבִּיעַ רָעוֹת:

(כט) רָחוֹק יֵי מְרֻשָּׁעִים
וּתְפִלַּת צַדִּיקִים יִשְׁמָע:

(ל) מֵאוֹר עֵינַיִם - בַּתּוֹרָה. יִשְׁמַח לֵב (רֹאה מִמֶּשֶׁשׁ טו, ל)
- שֶׁשׁוֹאֲלִין מִמֶּנּוּ דְּבַר וַיּוֹדַע מֶה לְהַשִּׁיב. וּלְפִי פְשׁוּטוֹ -
כְּמִשְׁמָעוֹ: דְּבַר שֶׁהוּא תֹאווֶה לְמִרְאוֹת עֵינַיִם, מִשְׁמַח הַלֵּב
וּמִצַּחֲצַח תּוֹגַת הַלֵּב, כְּגוֹן גֵּן יֶרֶק וְנִהְרֹת הַמּוֹשְׁכִים.

(ל) מֵאוֹר־עֵינַיִם יִשְׁמַח־לֵב
שְׁמוֹעָה טוֹבָה תִּדְרֹשׁ־עַצְמוֹ:

(לא) אֵזֶן שֹׁמֵעַת תּוֹכַחַת חַיִּים
בִּקְרֵב חֲכָמִים תִּלְוֶן:

(לב) פּוֹרֵעַ מוֹסֵר מוֹאֵס נַפְשׁוֹ
וְשׁוֹמֵעַ תּוֹכַחַת קוֹנֶה לֵּב:

(לג) וּלְפָנַי כְּבוֹד עֲנוּה - הָעֲנוּה גּוֹרֶמֶת שֶׁהַכְּבוֹד בֹּא.

(לג) יִרְאֶת יֵי מוֹסֵר חֲכָמָה
וּלְפָנַי כְּבוֹד עֲנוּה:

פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא

אי"ה

פירוש רש"י

אי"ה

פרק טז פסוקים א-טו

(א) לאדם מערכי לב – הוא סודר עצתו ודבריו בלבו. ומיי' מענה לשון – כשבא להשיב, הקדוש ברוך הוא משכילו [גרסה אחרת: מכשילון] בדבריו, או אם זכה מזמן לו מענה טוב.

(ב) ותוכן רוחות יי' – ומונה הלבבות, מי הטוב ומי הרע.

(ג) גול אל יי' מעשיך – גלגל והשלך עליו צרכיך ויכונן מחשבותיך. דבר אחר: גול אל יי' מעשיך – התפלל לפניו על כל צרכיך. ויכונן – יתבססו ויתקיימו.

(ד) כל פעל יי' למענהו – הכל עשה בשביל קילוסו; כמו "ענו ליי' בתודה" (תה' קמו, ז). דבר אחר: להעיד עליו, כלומר: פעלו מעיד עליו על גבורותיו. שניהם בהגדת 'תילים' (שו"ט יט, א; קמח, ה) וגם רשע – עשה להניחו ליום רעה. וכל זה לקילוסו.

(ה) יד ליד לא ינקה – מיד ליד בא לו גמול גובה לבו.

(ו) וביראת יי' סור מרע – על ידי יראת יי' סור מרע.

(ז) ברצות יי' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו – ירצה לו, שיהיו שלימים עמו.

(ט) לב אדם יחשב דרכו – ללכת דרך ישר. ויי' יכין צעדו – כמו ששנינו (שבת קד, א): הבא לטהר מסייעין לו.

(י) קסם על שפתי מלך – על שפתי חכם היושב בדיון.

(א) לְאָדָם מַעְרְכֵי־לֵב
וּמִי' מַעֲנֶה לְשׁוֹן:

(ב) כָּל־דְּרָכֵי־אִישׁ יֵד בְּעֵינָיו
וְתִכֵּן רִיחוֹת יי':

(ג) גֹּל אֶל־יי' מַעֲשֶׂיךָ
וַיַּכְנֶנּוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ:

(ד) כָּל פֶּעַל יי' לַמַּעֲנָהוּ
וְגַם־רָשָׁע לְיוֹם רָעָה:

(ה) תֹּועֵבֶת יי' כָּל־גִּבְהַ־לֵּב
יָד לְיָד לֹא יִנְקָה:

(ו) בְּחֶסֶד וָאֱמֶת יִכַּפֵּר עֲוֹן
וּבִירְאָת יי' סֹר מִרָע:

(ז) בְּרִצּוֹת יי' דְּרָכֵי־אִישׁ
גַּם־אוֹיְבָיו יִשְׁלַם אֹתוֹ:

(ח) טוֹב־מַעַט בְּצִדְקָה
מִרַב תְּבוּאוֹת בְּלֹא מִשְׁפָּט:

(ט) לֵב אָדָם יַחֲשֵׁב דְּרָכּוֹ
וַיִּי יִכִּין צֵעְדּוֹ:

(י) קָסָם עַל־שִׁפְתֵי־מֶלֶךְ
בְּמִשְׁפָּט לֹא יִמְעַל־פִּיו:

(יא) פֶּלֶס וּמֵאֲזִנִּי מִשְׁפָּט לִי
מַעֲשֵׂהוּ כָּל־אֲבִנֵי־כִס:

(יא) פלס ומאזני משפט וגו' - לשלם לאדם כפעלו. משפט - 'יושטיצה' בלעז, פרעון עונות האדם בפלס ומאזנים. מעשהו כל אבני כיס - כאשר יש באבני כיס משקלות גדולות וקטנות, הכל לפי פעלו של אדם (ראה ממ"ש טז, יא).

(יב) תוֹעֵבֶת מַלְכִּים עֲשׂוֹת רָשָׁע
כִּי בִצְדָקָה יָבוֹן כָּסֵא:

(יב) תועבת מלכים עשות רשע - דבר תעוב הוא לדיינין ואין הגון להם לעשות רשע.

(יג) רִצּוֹן מַלְכִּים שְׁפָתֵי־צֶדֶק
וְדִבַּר יִשְׁרִים יֵאָהֵב:

(יד) חֲמַת־מֶלֶךְ הוּא כְּמֵלֶכֶת מוֹת - כשלוחי מיתה. ואיש חכם יכפרנה - יפייסנה.

(יד) חֲמַת־מֶלֶךְ מְלָאכֵי־מוֹת
וְאִישׁ חָכָם יִכְפָּרְנָה:

(טו) בָּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים - מי שהקדוש ברוך הוא מסביר לו פנים, חיים הוא לו, לכך צריך אדם ליישר דרכו לפניו. ורצונו כעב מלקוש - מי שהוא מרוצה לו, רצונו טוב לו כעב המביא את המטר.

(טו) בָּאוֹר־פְּנֵי־מֶלֶךְ חַיִּים
וְרִצּוֹנוֹ כְּעֵב מְלָקוּשׁ:

פשוטו של מקרא

פסוק ב

"תוכן" (במלרע) משמעותו למדוד. כלומר ה' הוא זה שמודד את האדם בצורה אמיתית.

פסוק ג

"גול" - מלשון לגלגל, להפנות.

תעשה את כל המעשים שלך כלפי הקב"ה, ואז:

"יכונו מחשבותיך" - התוכניות של האדם יצאו לפועל.

פסוק ד

הקב"ה הוא זה שמתכנן את מהלך העולם. לפעמים נראה כי הרשע מצליח, אבל זה רק באופן זמני ובסופו של דבר יגיע לרשע "יום רעה".

פסוק ה

"תועבת ה' כל גבה לב" - הקב"ה שונא את מידת הגאווה.

"ייד ליד לא ינקה" - קצת קשה להסביר את הפסוק הזה. דעת מקרא מסביר כי "ייד ליד" כוונתו לאדם הנשבע לשקר ("הרימותי ידי" זהו גם לשון שבועה). ניתן לומר כי זהו כינוי לאדם גאוותן. בכל אופן, כמובן שמודבר כאן דבר שלילי שהאדם עתיד לתת עליו את הדין.

פסוק ו

"חסד ואמת" מכפרים על העוון.

אבל,

"ביראת ה' סור מרע" - כלומר אדם שיש בו יראה הוא מלכתחילה לא נכשל בעוון.

פסוק ז

כאשר ה' רוצה את מעשיו של האדם - אפילו האויבים שלו יסלימו איתו.

רמב"ן כו יא - "ברצות השם דרכי איש - אין לו עסק ברופאים".

פסוק ח

עדיף ממון מועט שהושג ביושר מאשר ממון רב שהושג בעוול ("בלא משפט").

המילה "צדקה" שינתה ממשמעותה מתקופת המקרא לתקופת חז"ל.

פסוק ט

זהו סוג של שילוב וחזרה על תחילת פסוק א וסוף פסוק ב.

פסוק י

"קסם" במקרא היא בדרך כלל מילה שלילית, המתארת מעשים של כישוף וניחוש. אם כי יש יוצאי דופן. ואכן

נראה שאחד מיוצאי הדופן זה הדוגמה כאן.

כאן המילה "קסם" נשמעת במשמעות חיובית.

דעת מקרא מסביר: אם יש כח של קסם על שפתי מלך, אז במשפט שהוא דן הוא לא ייכשל.

ייתכן שהמילה "קסם" מבטאת כח שקשור ליכולת הנהגה.

פסוק יא

"אבני כיס" - מזכיר כמובן את הפסוק "לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן". חייבים לפרש שמדובר כאן בשמעות

חיובית, שהרי מדובר כאן על מידותיו של הקב"ה. ונראה שצריך לפרש "אבני כיס" במשמעות של אבניים

מדויקות ואמיתיות שאין בהן זיוף.

פסוק יב

"תועבת מלכים עשות רשע" - המלך הראוי שונא את הרשע, שהרי "כי בצדקה יכון כסא" - משפט צדק הוא

התשתית לקיום הממלכה.

יש לשים לב כי פסוקים רבים מדברים על כך שה"מלך" שונא את העוול ואוהב את היושר - פסוקים י, יב, יד, יד,

טו.

פירוש רש"י

פרק טז פסוקים טז-לג

(טז) קָנֹה-חֲכָמָה מִה־טוֹב מִחֲרוֹץ
וּקְנוֹת בִּינָה נִבְחָר מִכֶּסֶף:

(יז) מִסֵּלֶת יִשְׂרָאֵל סוֹר מֶרֶע
שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ נִצָּר דֶּרֶכוֹ:

(יח) לִפְנֵי-שֹׁכֵר גָּאוֹן
וּלְפָנַי כְּשִׁלּוֹן גִּבּוֹה רֹחַ:

(יט) טוֹב שְׁפַל-רוּחַ
אֶת־(עֲנִיִּים) [עֲנִיִּים]
מִחֲלֹק שָׁלַל אֶת־גָּאִים:

(כ) מִשְׁכִּיל עַל־דָּבָר יִמְצָא־טוֹב
וּבֹטַח בֵּינֵי אֲשֵׁרָיו:

(כא) לַחֲכָם־לֵב יִקְרָא נְבוֹן
וּמִתֵּק שְׁפָתָיו יִסִּיף לֶקַח:

(כב) מְקוֹר חַיִּים שֶׁכֵּל בְּעַלְיוֹ
וּמוֹסֵר אוֹלִים אֹלֶת:

(כג) לֵב חָכָם יִשְׁכִּיל פִּיהוּ
וְעַל־שְׁפָתָיו יִסִּיף לֶקַח:

(כד) צוּף־דָּבֶשׁ אֲמָר־נָעַם
מִתּוֹק לַנֶּפֶשׁ וּמִרְפָּא לְעַצָּם:

(כה) יֵשׁ דֶּרֶךְ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי־אִישׁ
וְאַחֲרֵיהָ דֶּרֶכ־מָוֶת:

(יט) טוב שפל רוח - טוב להתחבר את ענוים ולהיות אתם שפל רוח, מהיות מחלק שלל את גאים.

(כ) משכיל על דבר ימצא טוב - הנותן לב להתבונן על דבריו לפלס את דרכיו ימצא טוב. ובוטח ביי' אשריו - כשהוא מפלס דרכיו ורואה בה מצוה שיש בה סכנה או חסרון כיס, ובוטח בהקדוש ברוך הוא ועושה הטוב. אשריו - הן אשוריו שלו.

(כא) לחכם לב יקרא נבון - שלמד חכמה מרבו. יקרא נבון - סופו שיהיה נבון בדבריו, מפולפל בחכמתו, ויקראו אותו נבון. ומתק שפתים יוסיף לקח - כשאדם מטעים דבריו לתלמיד וממתיק דבריו בטעמים יוסיף לקח.

(כב) מקור חיים שכל לבעליו - וכן פתרון המקרא: שכל הבעלים מקור חיים הוא לו. ומוסר אוילים אולת - יסורי אוילים - על ידי אולת באים להם. וכן משמעו: האולת - יסורין הוא לאוילים.

(כג) לב חכם ישכיל פיהו - לבו מלמד את פיו לדבר צחות. ועל שפתיו - יוסיף לבו לקח.

(כד) צוף דבש - מתוק דבש, 'ברישקה' בלעז. אמרי נועם - דברי תורה.

(כה) יש דרך - שהוא ישר לפני איש.

(כו) נִפְשׁ עֹמֵל עִמָּלָה לֹא
כִּי־אֶכְפָּה עָלָיו פִּיהוּ:

(כו) עמלה לו – לצרכו הוא עמל. כי אכף עליו פיהו – כשפיהו כופהו ותובע לו מאכל, אז עמלו עומדת לו, שאכל מה שעמל כבר.

(כז) אִישׁ בְּלִיעַל כָּרָה רָעָה
וְעַל־ (שִׁפְתָיו) [שִׁפְתָיו] כָּאֵשׁ צָרָבָת:

(כז) כורה רעה – בלבו חורש הרע. ועל שפתיו כאש צרבת – הרעה כאש שורפת על שפתיו עד שמוציאה בפיו וגומר. כאש צרבת – שורפת, כמו "ונצרבו בה כל פנים" (יח' כא, ג).

(כח) אִישׁ תְּהַפְּכוֹת יִשְׁלַח מְדוֹן
וְנִרְנָן מִפְּרִיד אֱלֹהֵי:

(כח) ונרגן מפריד אלוף – ועל ידי ריגונו ותרעומתו מפריד ממנו אלופו של עולם (ראה ב"ד כ, ב).

(כט) אִישׁ חָמֵס יִפְתָּה רַעְהוּ
וְהוֹלִיכֵו בְּדֶרֶךְ לֹא־טוֹב:

(ל) עוֹצֶה עֵינָיו – לשון קריצה, וכן "איעצה עליך עיני" (תה' לב, ח). כלה רעה – כמו "כי כלתה אליו הרעה" וגו' (אס' ז, ז); וגורם לבא רעה לעולם.

(ל) עֹצֶה עֵינָיו לַחֲשֹׁב תְּהַפְּכוֹת
קִרְיָן שִׁפְתָיו כָּלָה רָעָה:

(לא) בדרך צדקה תמצא – על ידי הצדקה מאריכין ימיהם (ראה מנ"ש טז, לא).

(לא) עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת שִׁיבָה
בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמְצָא:

(לב) ומושל ברוחו – כובש את יצרו (ראה משנה אבות ד, א).

(לב) טוֹב אֶרֶךְ אָפִים מְגִבּוֹר
וּמִשְׁלַל בְּרוּחוֹ מִלִּבְדָּ עִיר:

(לג) בחיק יוטל את הגורל – בינו לבין עצמו אדם מטיל גורל. ומי' כל משפטו – לברור לכל אחד ואחד חלקו.

(לג) בְּחִיק יוֹטֵל אֶת־הַגּוֹרֵל
וּמִיֹּזֶז כָּל־מִשְׁפָּטוֹ:

פשוטו של מקרא

פסוק יח
"גאון"-גאוה

פסוק כא
"מתק שפתיים" – בעברית של היום משמעות הביטוי היא שלילית: אדם המדבר שלא ביושר. אולם כאן "מתק שפתיים" הוא ביטוי לאדם חכם בעל שפה נעימה.

פסוק כב

"אוולת" - מילה שמופיעה במקרא בעיקר בספר משלי. המשמעות שלה היא כנראה מאוד דומה למשמעות שלה כיום: כסילות, טפשות (ואולי גם חוסר תשומת לב).

פסוק כה

פסוק זה זהה בדיוק לפרק יד פסוק יב

פסוק כו

כי אכף עליו פיהו - אדם מחוייב לעבוד. אמנם אדם עמל רואה ברכה בעמלו בכך שהוא משיג את מזונו ביושר, ואולי גם בסיפוק שהוא מקבל מכך.

פסוק כח

"נרגן" - אדם כעוס, מתלונן. סכסכן.
"אלוף" - ידיד. אדם אהוב, ואולי גם חשוב.

פסוק ל

נראה שהפסוק זה הוא המשכו של הפסוק הקודם.

"עוצה" - עוצם.

"קורץ" - סוגר. "מכווץ שפתיו בשפת רמזים" (דעת מקרא). ביטוי לרמאות.

פסוק לא

"שיבה" - אורח חמים, שעל פי רוב מתלווה אליו חכמת חיים.

פסוק לג

"גורל" - במקרא משמעותו הגורל היא דרך לשאול בעצתו של ה'. פסוק זה מלמד שהגודל הוא בעצם משפטו של הקב"ה. כלומר, הקב"ה מסובב את המציאות ומשגיח עליה.

פירוש רש"י

אי"ה

פרק טז פסוקים טז-לג (רש"י)

א

א

פשוטו של מקרא

במפגש זה עברנו רק על דברי רש"י שאותם לא הספקנו ללמוד במפגש הקודם.

פירוש רש"י

אי"ה

פרק יז פסוקים א-טו

(א) טוב פת חריבה ושלוה בה – טוב היה להקדוש ברוך הוא להחריב ביתו ועירו והיה בשלוה מעבירותיהן של ישראל. מבית מלא זבחי ריב – שהיו מקריבין זבחי ריב בביתו.

(א) טוֹב פֶּת חֲרִיבָה וְשִׁלוֹה־בָּהּ
מִבֵּית מָלֵא זְבָח־רִיב:

(ב) עבד משכיל וגו' – על שהשכיל נבוכד נצר לפסוע שלש פסיעות לכבודו של הקדוש ברוך הוא, עלה לגדולה ומשל בישראל, שהובישו מעשיהם וחלק נחלתם לעיניהם. דבר אחר: גר צדיק טוב מאורח רשע, ולעתיד לבוא יחלק שלל ונחלה בתוך בני ישראל, שנאמר "והיה השבט אשר גר הגר" וגו' (ראה יח' מז, כג).

(ב) עֶבֶד־מִשְׁכִּיל יִמְשַׁל בְּבֶן מִבֵּישׁ
וּבִתּוֹךְ אֲחִים יִחְלַק נַחֲלָה:

(ג) מצרף לכסף – כלי שצורפין בו כסף ועושין אותו מאפר מקלה על גבי חרס, קרוי מצרף. וכור לזהב – כלי שצורפין בו את הזהב, כלי שזוקקין בו את הזהב, כמו קדירה שבורה, קרויה כור. מצרף לכסף וכור לזהב – המצרף עשוי לצרוף כסף למלאכתו וכן הכור לזקק הזהב, אבל הלבבות – הקדוש ברוך הוא זוקקן ובוחנן ויודע מחשבותן.

(ג) מִצְרָף לְכֶסֶף וְכוֹר לְזָהָב
וּבִחֵן לְבָבוֹת יְיָ:

(ד) מרע – רשע. מקשיב על שפת און שקר – מקבל לשון הרע ועידי שקר. מזין – מאזין, מי שהוא משקר מאזין על לשון הוות.

(ד) מֵרַע מִקְשִׁיב עַל־שֵׁפֶת־אֹן
שֶׁקֶר מְזִין עַל־לִשׁוֹן הַוֹת:

(ה) לעג לרש חרף עשהו
שמת לאיד לא ינקה:

(ו) עטרת זקנים – כשרואים בני בניהם הולכין בדרך טובה. ותפארת בנים אבותם – כשאבותיהם צדיקים היא תפארת הבנים.

(ו) עֲטֹרַת זָקִנִים בְּנֵי בָנִים
וּתְפָאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם:

(ז) שפת יתר – דברי גאווה. אף כי לנדיב – וכל שכן שלא נאה שפת שקר לנדיב.

(ז) לֹא־נֶאֱמָנָה לְנִבֵּל שֵׁפֶת־יֵתֶר
אֵף כִּי־לְנָדִיב שֵׁפֶת־שָׁקֶר:

(ח) אבן חן – כשהאדם בא לפני הקדוש ברוך הוא ומפייסו בדברים ושב לו, אבן חן ומרגליות היא בעיניו. אל כל אשר יפנה ישכיל – בכל מה שיבקש ממנו מצליחו.

(ח) אֲבֶן־חֵן הַשְׁתַּד בְּעֵינֵי בְּעָלָיו
אֶל־כָּל־אֲשֶׁר יִפְנֶה יִשְׁכִּיל:

(ט) מְכַסֶּה-פֶּשַׁע מִבֶּקֶשׁ אֲהָבָה
וְשִׁנָּה בְּדָבָר מִפְּרִיד אֱלֹהִים:

(ט) מכסה פשע מבקש אהבה – אם יחטא איש לאיש, וזה מכסה עליו ואיננו מזכיר לו חטאתו ואינו מראה לו פנים זועמות, גורם לו שיאהב אותו. ושונה בדבר – שנוטר איבה ומזכירו: כך וכך עשית לי! מיד מפריד אלוף – אז מפריד ממנו אלוף של עולם שהוא הקדוש ברוך הוא, שהזהירו "לא תקום ולא תטור" (וי' יט, יח).

(י) תַּחַת גְּעֵרָה בְּמִבִּין
מִהֲפֹת כְּסִיל מֵאָה:

(י) תחת גערה במבין – תחת זו טעמו למעלה בתי"ו, מה שאין כן בכל המקרא, לכך אני אומר שהיא שם דבר כמו "חתת" (בר' לה, ה), וכן פירושו: הכנעת גערה ניכרת במבין יותר ממאה מכות שמבין את הכסיל.

>תחת גערה במבין – תחת גערה באדם מבין טובה מהכות כסיל מאה. תחת הטעם למעלה תחת התי"ו ולא כמו אל תירא ואל תחת (דברים א) שטעמו בחי"ת אלא למעלה תחת התי"ו ראשון לומר שהוא שם דבר שאי אפשר לפותרו לשון תפעל לומר תכניע את האדם אלא תכנע היא בעצמה. ולכך שינה את נקודתה לומר שהוא שם דבר: (רש"י תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ז עמוד א)<

(יא) אֶף-מְרִי יִבְקֹשׁ-רַע
וּמִלֵּאךְ אֶכְזָרִי יִשְׁלַח-כּוֹ:

(יא) אף מרי יבקש רע – כלומר: מי שכל דבריו מרי וסרבנות הוא יבקש רע תמיד.

(יב) פָּגוּשׁ דָּב שֶׁכּוֹל בְּאִישׁ
וְאֵל-כְּסִיל בְּאֻלְתּוֹ:

(יב) פגוש דוב שכול באיש – טוב לאדם שיפגע בו דוב משכל, ואל יפגע בו אחד מן הכסילים המסיתים אותו לסור לעבודה זרה.

(יג) מְשִׁיב רָעָה תַּחַת טוֹבָה
לֹא- (תְּמוּשׁ) [תְּמוּשׁ] רָעָה מִבֵּיתוֹ:

(יד) פּוֹטֵר מִים רֹאשִׁית מִדּוֹן – המתחיל במריבה הוא כפותח חור בגדרי אגפי אמת המים והמים יוצאין בו, והחור הולך ומרחיב. כן המדון הולך וגדל תמיד. ולפני התגלע – קודם שתתגלע חרפתך נטוש את הריב (ראה סנה' ו, ב).

(יד) פּוֹטֵר מִים רֹאשִׁית מִדּוֹן
וְלִפְנֵי הַתְּגַלֵּעַ הָרִיב נָטוּשׁ:

(טו) מַצְדִּיק רָשָׁע וּמְרַשֵּׁעַ צַדִּיק
תּוֹעֵבֶת יֵי גַם-שְׁנֵיהֶם:

פשוטו של מקרא

נלמד היום פסוקים א-טו. פסוקים אלה מדברים בעיקר על דיני ממונות ומריבות למינהם בין אנשים.

פסוק א

עדיף בית שלו אפילו שיש בו מעט אוכל מאשר בית ששורה בו המריבה ויש בו מזון רב ועשיר.

עוד מסר שיכול לעלות מן הפסוק הזה היא שאדם יכול להסתפק במידה מועטת של אוכל ולשמוח בו, ואין לו צורך להשתמש באוכל בתור מענה לתסכולים שונים שהוא חווה.

פסוק ב

עבד משכיל עדיף מאשר בן מביש. כלומר האדם יגיע להשגים בהתאים למעשיו.

המשמעות של המילה משכיל בפסוק זה היא בוחר בדרכים טובות (ולאו דווקא אדם שרכש ידע).

וכך הוא במקומות נוספים במקרא, למשל:

שמואל א יח יד - "ויהי דוד לכל דרכו משכיל וה' עמו". אכן יש מזמור(י) תהילים שמתחילים בפתיח "משכיל לדוד". בפרט בספר תהילים משלי המילה נמצאת בשימוש רב.

פסוק ג

"מצרף" ו"כור" הם מקומות שבהם מייצרים מתכות (כסף וזהב).

צריך להבין מה בדיוק משמעות הפעלים "צריפה" ו"כרייה". יכול להיות שבלשון של ימינו ה"צריפה" היא יצירה של צורת כלי. אבל נראה שבלשון של משלי והמקרא בכלל הכוונה היא להציא את החומר הטהור של הכסף מתוך הפסולת.

פסוק ד

"מזין" מלשון מאזין.

פסוק ה

אדם השמח במפלתו של אדם אחר - יש בכך עוון חמור ואף זלזול בבורא שברא את אותו אדם. מזכיר גם את הפסוק "בנפול אויבך אל תשמח".

פסוק ו

אדם מתפאר בבניו ובנכדיו, וכן גם הבנים והנכדים מתפארים באבותיהם. "והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם"

פסוק ז

"לא נאווה לנבל שפת יתר" - ניתן לפרש שהכוונה לאדם שמדבר הרבה. פירוש אחר: דיבר של גאווה ושחצנות. "אף כי לנדיב שפת שקר" - וודאי שלא ראוי לאדם נדיב לומר שפת שקר. אולי הכוונה - אפילו (אף כי) הנדיב צריך להימנע משפת שקר וראוי גם לו למינע מריבוי בדברים.

פסוק ח

אדם שנותן שוחד, הוא מייחס חשיבות רבה לשוחד שאותו הוא נותן כי הוא מאמין שבאמצעות השוחד הוא יכול להשיג כל דבר ולהינצל מעונש.

פסוק ט

"מכסה פשעים מבקש אהבה" - מזכיר את מה שנאמר בפרק י פסוק יב "על כל פשעים תכסה אהבה".

"יושנה בדבר מפריד אלוף" - אלוף משמעו במקרה זה חבר. כלומר: אדם ששב פעם אחר פעם על מעשיו הרעים הוא מרחיק מעליו את חבריו.

פסוק י

עדיף להוכיח אדם מכס מאשר להוכיח כסיל.
המילה "תחת" מזכירה את המילה "חתת" (פחד, מכה וכיוצא בזה)

פסוק יא

"אך-מרי"

"מלאך אכזרי" - משלי משתמש (לפחות כאן) במילה מלאך במובן שלילי.

פסוק יב

עדיף לפגוש "דב שכול" (עצוב, עצבני) מאשר לפגוש אדם כסיל.

פסוק יד

"פוטר" - פותח. "פוטר מים" - פותח סכר של מים. אתה עושה משהו קטן בהתחלה ואז כבא אי אפשר להחזיר את הגלגל אחורה. כך היא דרכה של המריבה. אתה יודע איך זה מתחיל ואתה לא יודע איך זה יסתיים.

פירוש רש"י

אי"ה

פרק יז פסוקים טז-כח

(טז) למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה - ללמוד תורה? ולב אין - ואין בלבו לקיימה, ואינו לומד תורה אלא לקנות שם.

(טז) לְמַה־זֶּה מִחְיֹר בְּיַד־כָּסִיל לְקִנּוֹת חֲכָמָה וְלִב־אֵין:

(יז) בכל עת אוהב הרע - לעולם הוי אוהב רעים, לקנות אוהבים. ואח לצרה יולד - לעת הצרה יולד לך הרע כאח, לעזור לך ולהשתתף בצרתך.

(יז) בְּכָל־עֵת אוֹהֵב הָרָע וְאָח לְצָרָה יוֹלֵד:

(יח) אדם חסר לב תוקע כף - ערבות ממון. דבר אחר: תוקע כף למינים כדי ללכת בדרכיהם, והרי כבר עורב ערובה לפני רעהו - כבר ערב להקדוש ברוך הוא לשמור מצותיו.

(יח) אָדָם חָסֵר־לֵב תוֹקֵעַ כָּף עֹרֵב עֲרֻבָּה לִפְנֵי רֵעֵהוּ:

(יט) אוהב פשע - לפשוע בחבירו. אוהב מצה - להתקוטט ולריב. מגביה פתחו - מדבר בגאווה, כמו "שמור פתחי פיד" (מי' ז, ה).

(יט) אוֹהֵב פֶּשַׁע אוֹהֵב מִצָּה מִגְבִּיָּה פִּתְחוֹ מִבְּקֶשׁ־שֹׁבֵר:

(כ) עקש־לב לא ימצא־טוב ונהפך בלשונו יפול ברעה:

(כא) ילד כסיל לתונה לו ולא־ישמח אבי נבל:

(כב) לב שמח ייטיב גהה - כשהאדם שמח בחלקו, פניו מאירין.

(כב) לֵב שֶׁמֶחַ יֵיטֵב גֵּהָה וְרוּחַ נִכְאָה תִּיבֶשׁ־גִּגְרָם:

(כג) שוחד מחק רשע יקח - הקדוש ברוך הוא מקבל דברי הכנעה ופיוס מחק הרשעים, כלומר: בסתר בינו לבינם. להטות ארחות משפט - להפוך דינו מרעה לטובה.

(כג) שֹׁחַד מַחִיק רָשָׁע יִקַּח לְהַטּוֹת אֲרָחוֹת מִשְׁפָּט:

(כד) את פני מבין חכמה - החכמה לפני מבין הוא. ועיני כסיל בקצה ארץ - לומר: אין החכמה מצויה לפני כי רחוקה היא ממני; איך אוכל לשנות סדר נזיקין שהוא שלשים פרקים, מסכת כלים - שלשים פרקים, מסכת שבת - עשרים וארבעה פרקים. אבל לחכם הוא דבר קל: היום שונה שני פרקים ומחר שנים, ואומר: כך עשו אותן שהיו לפני מעולם.

(כד) אֶת־פְּנֵי מִבִּין חֲכָמָה וְעֵינֵי כָּסִיל בְּקֶצֶה־אֶרֶץ:

(כה) כַּעַס לְאֲבִיו בֶּן כָּסִיל
וּמִמֶּנּוּ לְיֹלְדָתוֹ:

(כה) כעס לאביו בן כסיל - כגון ירבעם - כעס הוא להקדוש ברוך הוא. וממנו ליולדתו - לכנסת ישראל, שהחטיא אותם.

(כו) גַּם עֲנוּשׁ לְצַדִּיק לֹא-טוֹב
לְהַכּוֹת נְדִיבִים עַל-יֹשֶׁר:

(כו) גם ענוש לצדיק לא טוב - לא אמר הקדוש ברוך הוא למחות שם ישראל מעל הארץ, כי לא טוב בעיניו לענוש כולם. להכות נדיבים עלי (בנוסחנו: על) יושר - להכות הטובים שבהם שהיו נדיבים עלי יושר, שנאמר "והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל" (מ"א יט, יח). נדיבים עלי יושר - דוגמת האמור במקום אחר "ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום" (יש' לב, ח), נמצא "נדיב" על "נדיבות".

(כז) חוֹשֵׁךְ אֲמָרְיוֹ יֹדֵעַ דַּעַת
(וְקָר) [יָקָר] רֵוִחַ אִישׁ תְּבוּנָה:

(כז) חושך אמריו - מי שהוא יודע דעת אינו מרבה בדברים. יקר רוח - מונע דברים איש תבונה.

(כח) גַּם אֲנִיל מַחְרִישׁ חֲכָם יִחַשֵׁב
אֲטָם שְׁפָתָיו נָכוֹן:

פשוטו של מקרא

פסוק יח

ראינו בספק משלי במספר הזדמנויות שהוא מתייחס אל ה"ערבות" באופן די שלילי. הערבות היא מהווה עזרה לאדם שזקוק לתמיכה. אבל כמובן שיש כאן סיטואציה שבה אדם עלול לשלם על כסף שלא קיבל. אז יש כאן בעייתיות מסויימת שמשלי מצביע עליה מספר פעמים.

פסוק יט

מגביה פתחו - מגביהו קולו.

פסוק כב

גהה - הפרשים אומרים: פרנים שוחקות, פנים מאירות.

פסוק כה

ממר - מרירות. מילה קרובה לכעס או עצב.

פסוק כז

יקר רוח - מלשון קור רוח (על פי הקריא וכתוב). פירוש אחר: יקר רוח - אדם שמייקר את הרוח ומעניק חשיבות לעולם הרוחני שלו. פירוש אחר: מלשון כבוד. אדם שנותן כבוד לעולמו הרוחני.

פירוש רש"י

פסוק טז

חכמה היא תורה. מדובר באדם שלומד תורה שלא על מנת לקיים.

פסוק יז

הפסוק מעודד את האדם לקנות חברים אשר יעמדו לימינו בעת צרה.

פסוק יח

לפי הפשט מדובר על ערבות ממון.

דבר אחר: מדובר באדם שכורת בריתות עם המינים, בניגוד למחוייבות שלו כלפי הקב"ה.

פסוק כג

הקב"ה אוהב "לקחת שוחד" מאת הרשעים אשר חוזרים בתשובה.

פסוק כד

עיני כסיל בקצה ארץ - הכסיל מתיימש מראש מעמל התורה בטענה שאין לו סיכוי להשלים את המלאכת הלימוד הרבה.

אגב, רואים שאצל רש"י היה "סדר נזיקין" שכלל את שלושים הפרקים של בבא-קמא, בבא-מציא ובבא בתרא כמסכת אחת (ראה גם תוס' בתחילת מסכת בבא-קמא).

פסוק כה

רש"י לשיטתו שה"אב" הוא משל לקב"ה וה"אם" משל לכנסת ישראל.

פסוק כו

רש"י מסביר את הפסוק הזה כהחלטה של הקב"ה שלא להעניש את כל עם ישראל, אלא גם בשעת הפורענות, יישאיר הקב"ה את הצדיקים שבעם ישראל בזכות צדקתם.

פסוק כז

אדם חכם מדבר מעט.

יקר - לפי רש"י הכוונה "מונע". כלומר: אדם שמונע עצמו מלדבר הרבה.

פרק יח פסוקים א-??

(א) לתאוה יבקש נפרד – מי שהוא נפרד מהקדוש ברוך הוא שלא לשמור מצותיו, לתאות לבו, ויצרו הרע הוא רודף, וסוף בכל תושיה יתגלע – בין חכמים תגלה חרפתו. ורבותינו דרשוהו (ראה נזיר כג, ב) בלוט שנפרד מאברהם על תאות לבו, שנאמר "ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן" (בר' יג, יא). כל המקרא הזה על שם ניאוף נאמר, וסופו נתגלה קלונו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: "לא יבא עמוני ומואבי" (דב' כג, ד).

(ב) כי אם בהתגלות לבו – כי אם בגלוי לבו, הוא חפץ לגלות מה שבלבו.

(ג) ועם קלון תבוא חרפה – מי שבוחר בקלון וניאוף, חרפה היא לו.

(ד) דברי פי איש – כל 'איש' שבמקרא לשון גבור גדול בגבורה הוא. מקור חכמה – כנחל נובע וכמים עמוקים.

(ה) שאת פני רשע לא טוב – כאשר פירשו רבותינו (ראה יומא פז, א): לא טוב להם לרשעים שנושאים להם פנים בעולם הזה ונפרעין מהן לעולם הבא. טוב וגו' – טוב להם לצדיקים שמכריעין להם כף מאזנים לחייבם בעולם הזה ונפרעין מהן בחייהן לעולם הבא. ולפי פשוטו – כמשמעו.

(ו) שפתי כסיל יבואו בריב – כל דבריו באים בלשון תגרה. ופיו למהלומות יקרא – קורא ליסורין להביאם עליו.

(א) לַתְּאוּהָ יִבְקֹשׁ נִפְרָד
בְּכָל-תּוֹשִׁיָּה יִתְגַּלֵּעַ:

(ב) לֹא-יִחְפֹּץ כָּסִיל בְּתִבְנוּנָה
כִּי אִם-בְּהִתְגַּלּוֹת לִבּוֹ:

(ג) בָּבוֹא-רָשָׁע בָּא נִם-בּוֹז
וְעִם-קִלּוֹן חֲרָפָה:

(ד) מִיָּם עֲמֻקִּים דְּבַר־פִּי-אִישׁ
נִחַל נֹבֵעַ מְקוֹר חֲכָמָה:

(ה) שֹׂאת פְּנֵי-רָשָׁע לֹא-טוֹב
לְהַטּוֹת צַדִּיק בְּמִשְׁפָּט:

(ו) שִׁפְתֵי כָסִיל יִבְאוּ בְּרִיב
וּפִיו לְמַהֲלֻמוֹת יִקְרָא:

(ח) דברי נרגן כמתלהמים - מהלומות.

(ט) גם מתרפה במלאכתו - פורש מן התורה והוא תלמיד חכם. לבעל משחית - לשטן.

(י) מגדל עוז שם יי' בו ירוץ צדיק ונשגב - והוא מתחזק.

(יא) וכחומה נשגבה - עשרו לו בחדרי משכיתו. מפני שהבית נרצף ברצפת אבנים הסוככים על הארץ, קרוי 'אבן משכית'.

(ז) פיי-כסיל מְחַתֶּה-לֹא וּשְׁפָתָיו מוֹקֵשׁ נַפְשׁוֹ:

(ח) דְּבַרֵּי נִרְגָּן כְּמַתְלֵהִים וְהֵם יִרְדּוּ תִדְרִי-בֶטֶן:

(ט) גַּם מִתְרַפֶּה בְּמִלְאָתוֹ אֵחָא הוּא לְבַעַל מִשְׁחִית:

(י) מִגְדַּל-עֹז שֵׁם יי' בּוֹ-יִרְוֵץ צַדִּיק וְנִשְׁגָּב:

(יא) תֵּוֹן עֲשִׂיר קִרְיַת עֲזָו וּכְחוּמָה נִשְׁגָּבָה בְּמִשְׁכִּיתוֹ:

(יב) לְפָנֵי-שֹׁכֵר יִנְבֶּה לִב-אִישׁ וּלְפָנֵי כְבוֹד עֲנוּה:

(יג) מְשִׁיב דָּבָר בְּטָרָם יִשְׁמָע
אֲנֵלֶת הִיא לֹא וְכִלְמָה:

(יד) רוּחַ אִישׁ יְכַלְכֵּל מַחְלָהוּ
וְרוּחַ נִכְאָה מִי יִשְׁאַנֶּה:

(טו) לֵב גָּבוֹן יִקְנֶה דָּעַת
וְאֵזֶן חֲכָמִים תִּבְקֹשׁ דָּעַת:

(טז) מִתֵּן אָדָם יִרְחִיב לֹא
וְלִפְנֵי גְדֹלִים יִנְחֹנוּ:

(יז) צַדִּיק הָרָאשׁוֹן בְּרִיבוֹ
(יבא-) [וְבֹא-] רָעָהוּ וַחֲקָרוּ:

(יח) מְדִינִים יִשְׁבִּית הַגּוֹרֵל
וּבֵין עֲצוּמִים יִפְרִיד:

(יט) אֶחַ נַפְשָׁע מִקְרִית עֹז
(ומדונים) [וּמְדִינִים] כִּבְרִית אֶרְמוֹן:

(יד) רוח איש – רוח גבר שהוא איש גבור ואינו נותן דאגה בלבו ומקבל כל הבא עליו בשמחה ובחבה. יכלכל מחלהו – אין כחו סר מעליו.

(טז) מתן אדם ירחיב – כפשוטו. ומדרשו (ראה במ"ד יג, יז): בנותני צדקה מדבר, שמרחיב לו חלקו לעתיד לבוא, וגם בחייו לפני גדולים ינחנו, ואומרים עליו שהוא חשוב.

(יח) ובין עצומים יפריד – אלו בעלי דינין, כמו "הגישו עצומותיהם" (יש' מא, כא). ובמשנה (ראה סנה' לא, ב): שנים שנתעצמו בדין. על שם שמריבותם עצומות קרוים עצומים, או לשון 'חוזק' או לשון 'אוטם', כמו "עוצם עיניו" (יש' לג, טו).

(יט) אה נפשע מקרית עוז – יש אה נפשע מאחיו ומאבד במרדו קרית עוז, כגון לוט באברהם (ראה בר' יג), עשו ביעקב (ראה בר' כז, מא – מג). ומדינים כבריח ארמון – ומריבה שביניהם מפרידתם לעולם כבריח זה שנועלים בו שערי ארמון, שלא יכנסו בו (ראה נזיר כג, א – ב).

(כ) מִפְּרִי פִי־אִישׁ תִּשְׁבַּע בְּטָנוֹ
תְּבוֹאֶת שְׂפָתָיו יִשְׁבַּע:

(כא) מְנוֹת וַחֲתִים בְּיַד־לֶשׁוֹן
וְאַהֲבִיָּה יֹאכֵל פְּרִיָּה:

(כב) מִצָּא אִשָּׁה מִצָּא טוֹב
וַיִּפֶּק רָצוֹן מִיָּה:

(כג) תַּחֲנוּנִים יִדְבֹּר־רֶשׁ
וְעֲשִׂיר יַעֲנֶה עֲזוֹת:

(כד) אִישׁ רָעִים לְהִתְרַעֵץ
וַיֵּשׁ אֹהֶב דְּבַק מָאֵח:

(כא) ואהביה יאכל פריה - אוהב את לשונו ומרגיל לתורה אוכל שכרה בעולם הזה (ראה תנח' מצורע ב).

(כב) מצא אשה מצא טוב - מצא תורה. וכמשמעו: אשה טובה. ויפק רצון - ויוציא; זה פשוטו. דבר אחר: אדם שמצא אשה ומצא טוב ויפק רצון, אותו האיש מוציא רצון מהקדוש ברוך הוא. רבי יוסף קרא.

(כג) תחנונים ידבר רש - דרך זה בכך ודרך זה בכך; למדך דרך ארץ, שאע"פ שעשיר יענה עזות, הרש ידבר תחנונים. וכן הענין הרב לתלמיד.

(כד) איש רעים להתרועע - אדם שקונה לו רעים עוד יבוא יום שיצטרך להם ויקרבהו. ואם תאמר: מה בכך - יש אוהב דבק מאח, שיקרבהו יותר מקרוביו ואחיו.

פשוטו של מקרא

אי"ה

פירוש רש"י

אי"ה

פרק יח פסוקים ??-??

א

(א) לַתְּאֵנָה יִבְקֹשׁ נִפְרָד
בְּכָל-תּוֹשֵׁייהָ יִתְנַלֵּעַ:

(ב) לֹא-יִחַפֵּץ כָּסִיל בְּתִבּוּנָה
כִּי אִם-בְּהִתְנַלּוֹת לִבּוֹ:

(ג) בְּבוֹא-רָשָׁע בָּא נִם-בּוֹז
וְעַם-קָלוֹן חֲרָפָה:

(ד) מִיָּם עֲמָקִים דִּבְרֵי פִי-אִישׁ
נִחַל נָבֵעַ מִקּוֹר חֲכָמָה:

(ה) שְׂאֵת פְּנֵי-רָשָׁע לֹא-טוֹב
לְהַטּוֹת צַדִּיק בְּמִשְׁפָּט:

(ו) שִׁפְתֵי כָסִיל יִבְאוּ בָרִיב
וּפִיו לְמַתְלָמוֹת יִקְרָא:

(ז) פִּי-כָסִיל מְחַתֶּה-לּוֹ
וּשְׁפָתָיו מוֹקֵשׁ נַפְשׁוֹ:

(ח) דִּבְרֵי גֵרֶן כְּמַתְלֵה־מִיָּם
וְהֵם יִרְדּוּ חֲדָרֵי-בֶטֶן:

(ט) גַּם מִתְרַפֶּה בְּמִלֵּאכָתּוֹ
אֵחָא הוּא לְבַעַל מִשְׁחִית:

(י) מְגִד־לְעֹז שֵׁם יי
בּוֹ-יִרְוֵץ צַדִּיק וְנִשְׁגָּב:

(יא) תֵּוֹן עֲשִׂיר קָרִית עֲזוֹ
וּכְחוּמָה נִשְׁנָבָה בְּמִשְׁכִּיתּוֹ:

(יב) לְפָנֵי-שֹׁבֵר יִגְבֶּה לִב־אִישׁ
וּלְפָנֵי כְבוֹד עֲנוּה:

(יג) מְשִׁיב דָּבָר בְּטָרָם יִשְׁמָע
אֲנִלָּת הִיא לֹא וּכְלָמָה:

(יד) רוּחַ-אִישׁ יְכַלְכֵּל מַחֲלָהוּ
וְרוּחַ נִכְאָה מִי יִשְׁאַנָּה:

(טו) לֵב גָּבוֹן יִקְנֶה-דָּעַת
וְאֵזֶן חֲכָמִים תִּבְקֹשׁ-דָּעַת:

(טז) מִתֵּן אָדָם יִרְחִיב לֹא
וּלְפָנָי גְּדֻלִּים יִנְחֲנוּ:

(יז) צַדִּיק הָרֵאשׁוֹן בְּרִיבוֹ
(יבא-) [וּבֹא-] רָעָהוּ וַחֲקָרוּ:

(יח) מְדִינִים יִשְׁבִּית הַגּוֹרֵל
וּבֵין עֲצוּמִים יִפְרִיד:

(יט) אֶח נִפְשָׁע מִקְרִית-עֵז
(ומדונים) [וּמְדִינִים] כְּבָרִית אֶרְמוֹן:

(כ) מִפְּרִי פִי-אִישׁ תִּשְׁבַּע בְּטָנוֹ
תְּבוֹאֶת שְׂפָתָיו יִשְׁבַּע:

(כא) מְנוֹת וַחֲיִים בְּיַד-לֶשׁוֹן
וְאֶהְיֶה יֹאכֵל פִּרְיָהּ:

(כב) מִצָּא אִשָּׁה מִצָּא טוֹב
וַיִּפְקֹ רָצוֹן מִיָּהּ:

(כג) תַּחֲנוּנִים יְדַבֵּר-רָשׁ
וְעֹשִׁיר יַעֲנֶה עֲזוֹת:

(כד) אִישׁ רָעִים לְהִתְרַעֵעַ
וְיִשׁ אֹהֵב דְּבֶק מֵאֶח:

פשוטו של מקרא

אי"ה

פירוש רש"י

אי"ה

פרק ? פסוקים ??-?? א

א

פשוטו של מקרא

אי"ה

פירוש רש"י

אי"ה

פרק ? פסוקים ??-?? א

א

פשוטו של מקרא

אי"ה

פירוש רש"י

אי"ה

פרק ? פסוקים ??-?? א

א

פשוטו של מקרא

אי"ה

פירוש רש"י

אי"ה

פרק ? פסוקים ??-?? א

א

פשוטו של מקרא

אי"ה

פירוש רש"י

אי"ה

פרק ? פסוקים ??-?? א

א

פשוטו של מקרא

אי"ה

פירוש רש"י

אי"ה

פרק ? פסוקים ??-?? א

א

פשוטו של מקרא

אי"ה

פירוש רש"י

אי"ה

פרק ? פסוקים ??-?? א

א

פשוטו של מקרא

אי"ה

פירוש רש"י

אי"ה

פרק ? פסוקים ??-?? א

א

פשוטו של מקרא

אי"ה

פירוש רש"י

אי"ה

פרק ? פסוקים ??-?? א

א

פשוטו של מקרא

אי"ה

פירוש רש"י

אי"ה

נספח 1

פירוש רש"י למשלי, ליסה פרדמן, ירושלים תשע"ט | עמ' 33-34

2. מטרת פירוש רש"י לספר משלי

רש"י לא כתב הקדמה פורמלית לפירושו לספר משלי. ואולם בתחילת ביאורו לפרק א הוא מבהיר את תכלית פירושו:

להבין משל ומליצה וגו' – (א, ו) ויתנו לב להבין המקראות את שני הדרכים המשל והמליצה, יבינו את מה הימשיל למליצתו ואף מן המליצה לא יסירו לבם שגם היא צריכה להבין. כשאמר 'להצילך מאשה זרה מנכריה וגו' (ב, טז) – על עבודה זרה אמר, הרי המשל, ואף המליצה, שהוציא משלו בלשון אשה, הבן בה והזהר מאשה זונה.

לפי רש"י יש שני מישורים בהבנת ספר משלי – 'משל' ו'מליצה'. הוא נותן דוגמא: הביטוי 'להצילך מאשה זרה ונכריה' מתפרש לפי המשל – כאזהרה להתרחק מעבודה זרה, ולפי המליצה – להיזהר מאישה ממש. המונח 'משל' מציין את המובן המרומז, והמונח 'מליצה' מתאר את המישור הגלוי, המילולי.

בתקופה מאוחרת יותר בתולדות העברית (אחרי רש"י) נוצר הצמד 'משל' (הגלוי, המילולי) ו'נמשל' (המרומז). אך בלשונו של רש"י המינוח שונה: ה'משל' מציין את הדבר המרומז, וה'מליצה' את המובן המילולי. רצונו של רש"י לפרש את הרובד המילולי של המשלים מהווה מהפך בפרשנות ספר זה. בשונה מדרכם של מדרשי חז"ל, אשר אינם מרבים לעסוק ב'משמעו' של הכתוב, רש"י אומר כאן בפתיחת פירושו שבכוונתו לבאר גם אותו. פירוש הפסוקים בשני מישורים – הן לפי המובן המרומז הן לפי המישור הגלוי – מזכיר את שיטת רש"י בפירושו לשיר השירים. גם שם הציע רש"י פירוש בשני מישורים, אך נעזר במונחים אחרים כדי להצביע על המישורים האלה. את פירושו המילולי רש"י מכנה

'פשוטו', 'משמעו' ו'דבור', ואת פירושו המרומז רש"י מכנה 'דוגמא'. בפירושו למשלי רש"י מעזר במונחים 'משל' ו'מליצה' ובצורותיהם הנטויות פעמים רבות.